

K FENOMENOLOGII VÁLKY

Mojmír Grygar

Poznámky k fenomenologii války

Soubor esejů

Recenzenti:

Doc. Mgr. Petr Žantovský, Ph.D.

PhDr. Mirko Radušević

Vydání v tomto souboru první

Vydal spolek pro vědu a vzdělávání Medias Res v roce 2020

 Mojmír Grygar 2020

 Medias Res 2020

ISBN 978-80-87957-25-7

NEPRODEJNÉ

Nervem války jsou peníze.

(Anatol France)

1/ Peníze – krev války

1.

Podle známé definice Carla Clausewitze válka je pokračování politiky jinými, násilnými prostředky. Války nezpůsobují nevypočitatelné náhody, vznikají v dobách míru, kdy mocnosti soupeří (zatím) pomocí diplomacie a hospodářských opatření. Názorně to dokládá vznik první světové války. Rozbor jejích příčin umožňuje zobecnění. Jaké události vedly k výbuchu první strojové války? Přibližně od roku 1907 se začalo v Evropě schylovat k součinu tří faktorů, bez nichž by válka v létě 1914 nemohla vzniknout. Ve sféře hospodářské, politické a ideologické probíhaly procesy, které ovlivnily veřejné mínění do té míry, že mnozí lidé, zejména v Německu, výbuch války přivítali jako událost, která radikálně, bez ohledu na oběti, vyřeší dlouholetou krizi. Také v Rakousku se našli lidé, kteří válku vítali. Na ulicích velkých měst se pořádaly „vlastenecké průvody“. O jednom z nich se Franz Kafka zmínil ve svém deníku 6. srpna 1914: „Tyto průvody jsou jedním z nejodpornějších doprovodných jevů války. Stojí za nimi židovští obchodníci, někdy němečtí, někdy čeští, vždy se k tomu [k monarchii] sice hlásili, ale nikdy to nesměli vykřikovat tak hlasitě jako teď.“ Není-li porodní bábou války sám ekonomický stav velmocí, pak se žádná válka bez hospodářské základny nemůže zrodit, ani pokračovat. Za válek se výroba a fronta stávají nerozlučnými siamskými dvojčaty. Válka znásilňuje běžnou praxi výroby a obchodu, zespolečenštěné násilí deformuje ekonomickou produkci, ale výrobu zbraní a válečných zařízení

dovede vybičovat na nejvyšší míru. Hospodářství Rakousko-Uherska se již delší dobu před vypuknutím války nacházelo v krizi. Finanční problémy přinášely již války v 19. století: Radetského trestní výprava v severní Itálii roku 1859, válka s Pruskem o převahu v Německém spolku 1866, obsazení Bosny a Hercegoviny 1878. Hospodářská situace v Rakousku se po anexi kolonizovaného území 1908 octla v červených číslech – klesala těžba uhlí, vázla výroba papíru, textilu, stagnoval zahraniční obchod, provoz na železnicích. Rakouský průmysl byl z velké části financován německým kapitálem a ani účast francouzských bank v průmyslu podunajské monarchie nebyla zanedbatelná. Důsledkem byla rostoucí nezaměstnanost; po celé zemi se šířily hladové nepokoje. V nákladných publikacích našich austrofilů, kteří oslavují Rakousko jako místo harmonického soužití mnoha národů a svou nostalgii vnucují veřejnosti, nenajdeme místopis sociálních bouří v předvečer války: Vídeň, Praha, Budapešť, Štýrský Hradec, Innsbruck, Terst, Černovice, Moravská Třebová, Cilli (Celje), Hermannstadt. Stát, ovládaný šlechtou, armádou, byrokracií a posvěcený katolickými hodnostáři, řešil občanské vzpoury ne tím, že by nejhůře postiženým lidem nabídl aspoň tu nejnutnější pomoc, ale tím, že na ně posílal vojáky. Trestní mobilní bataliony byly přitom sestavovány tak, že vzpouru v Štýrském Hradci pomáhaly rozhánět vojenské jednotky z Bosny a Hercegoviny (obyvatelé Korutan hovořili o „nájezdu Turků“), stanné právo v Čechách zajišťovali maďarští honvédi, české vojáky posílali do Tyrol a ochranu centrálních úřadů ve Vídni při nepokojích 1911 nezajišťovala místní posádka. Zvláštní národnostní strategie vojenských pánů vedla k zesílení národnostních třenic, k izolaci posádek od místního obyvatelstva. Jediné odvětví průmyslu, které před válkou zažívalo prudký růst, byla výroba zbraní a válečného zařízení. Mnoho majitelů továren, velkoobchodníků, statkářů, ale i specialistů udržujících hospodářství státu v chodu, se stále víc klonilo k názoru, že válka jako mimořádné zespolečenštění výroby, spotřeby i moci pomůže vybědnout monarchii z dlouholeté stagnace.

2.

Palčivé problémy světa se vyjevují v oblasti politických, ideologických a náboženských idejí a sporů. Jejich zdroje pramení v životní praxi, v reálných procesech, které narušují životní rovnováhu milionů lidí. Zdrojem mnoha dnešních politických a názorových rozporů se staly dvě napohled nesouměřitelné, ale skutečné události – finanční krize, která v roce 2008 zpusťila Wall Street a zapsala se do dějin jako třetí největší ekonomická pohroma Spojených států, a útok muslimských teroristů roku 2011 proti symbolům americké moci. Otřesy na finančním Olympu Ameriky spolu s hysterickou reakcí na události 11. září, vedoucí k tažení do Afghánistánu a na Irák, způsobily řetězovou reakci kalamit, jež v posledních letech otřáslý a stále otřásají politickou a ekonomickou stabilitou mnoha zemí. Série „arabských jar“ v zemích severní Afriky a Předního východu, zrod nových forem islámského fundamentalismu, příval uprchlíků z Afriky a Ásie, růst xenofobních tendencí v Evropě, ukrajinská krize vyvolaná hrozbou hospodářského krachu, oživením dějinných traumat a agresivní kampaní proti Putinovu Rusku, které podle dědiců studené války ztělesňuje nejhorší tradice Stalinova komunismu, – všechny tyto události jsou propojeny, žádnou nelze řešit bez souvislosti s ostatními. V ohnisku krizové zóny se ocitají i Spojené státy; osudným rokem 2008 začíná jejich zřetelný sestup z výšin světové moci. Seismografy statistik zaznamenávají pokračující zadlužování země, které megalomanské plány nově jmenovaného prezidenta mohou jen zhoršit. Odborníci varují před Trumpovými nereálnými odhady stabilního růstu hospodářství. Podle jejich propočtů se státní dluh USA během deseti let zvětší o 10 bilionů dolarů. Kdo může zaručit, že přílišnou zadluženost státu nebudou chtít američtí politici a vojenští jestřábi řešit válkou? Hrozbu zvyšuje také nesouměřitelnost příjmů mezi bohatými a chudými; vedle klimatických změn a nebezpečí atomové války je to třetí největší nebezpečí, které ohrožuje lidstvo. O nerovnosti se hovoří na všech možných fórech a konferencích, ale

pověstné nůžky sociální nesouměřitelnosti se stále víc a víc rozevírají. Trumpův program obchodních a daňových reforem v žádném případě nebude ve prospěch milionů lidí na nižších příčkách společenského žebříku. Ostatně i příliv přistěhovalců z arabských a afrických zemí (kdy se k nim připojí Bangladéš a další hladové země?) má z velké části sociální rozměr. Joseph Stiglitz už po několikáté varuje, že se vytváří napětí, které dříve nebo později povede k násilí; ptá se, jak dlouho ještě budou miliardáři těžit z využívání daňových rájů; uvádí odstrašující příklad: kdyby majitelé prosperujících afrických společností neochuzovali své země o daně mizející za mořem, Afrika by mohla každoročně vynaložit 14 miliard zatajených dolarů na záchranu 4 miliónů nemocných dětí a na učitele základních škol na celém kontinentě. Krize Ameriky se naplno projevila v prezidentských volbách. Donald Trump byl nepřijatelný nejen pro většinu voličů Demokratické strany, ale i pro mnohé republikány. V nejkontroverznější předvolební kampani, jaká se kdy vedla v amerických prezidentských volbách, se objevil zcela nový prvek – intervence zahraničních hackerů (podle příznivců Clitonové – ruských), kteří prý ovlivnili výsledek voleb. Je možné, aby v zemi, která ctí principy demokratické soutěže založené na věcných argumentech a etických hodnotách, mohli cizí internetoví piráti sehrát tak významnou roli? Nevypovídá to spíš o kampani, kde větší váhu měly argumenty ad hominem, útoky na tělo, vynášející kandidátovy utajované skandály, než to, co patří do veřejného a kontrolovatelného diskursu? (Přísluvečné americké pokrytectví se projevilo zejména v kritice jeho poměru k ženám: Trumpovy maskulinní sklony byly ve srovnání s Reaganem, který se v Hollywoodu proslavil svými mimořádnými sexuálními eskapádami, ještě v normě běžné mezi playboys pocházejícími z vyšších kruhů.) Trump přesto uspěl – zřejmě nejen proto, že mu špičkoví internetoví matadoři v Silicon Valley připravili program volební kampaně ve stylu reklamních akcí, citlivě reagujících na sebemenší ohlas publika, ale především proto, že obvinil vládnoucí elitu ze všech možných hříchů. Dokonce si troufl vystavit ostré kritice bohaté a vlivné zpravodajské instituce. Neuchránilo je ani to, že

jsou obehnané vysokou zdí utajení a že je jejich privilegia chrání před veřejnou kritikou a kontrolou. Prestiž zpravodajských orgánů utrpěla tím, že nedokázaly zabránit nebezpečí teroristického útoku v New Yorku v roce 2001. Prezident, vláda ani Kongres nevyvodili důsledky z toho, že výzvědné centrály krátce před útokem získaly hmatatelné důkazy, že se „něco“ chystá (zaznamenaly dokonce informace o místě a způsobu útoku). Přesto ani zpravodajci, ani představitelé státní moci útoku nezabránili. Proč se nepodařilo útok zmařit? Kdo měl na tom zájem? Byla veřejnost dostatečně informována? Otázka pro milovníky tajných činů a spikleneckých teorií. Bývalý agent FBI Ali H. Soufan v knize *The Black Banners* (Černé prapory, 2011) obvinil pracovníky CIA, že záměrně zatajili dokumenty o činnosti al-Kájdý a lhali, když je vyslýchala komise zabývající se teroristickým útokem 9/11.

Neschopnost CIA, FBI a dalších zpravodajských institucí ochránit zemi před útoky teroristů se stává nápadnější, vezmeme-li v úvahu, že dnešní možnosti sledovat a kontrolovat miliony obyvatel doma i za hranicemi se neustále zvětšují. Patriotic Act, zákon na ochranu státu, přijatý na podzim roku 2001 na dobu čtyř let, platí dodnes. Veřejnost si zvykla na zákon omezující občanské svobody a smiřuje se i s tím, že výsledky masivního shromažďování osobních údajů nevedou k zásadnímu omezení teroristických činů. O formalismu této činnosti svědčí svědectví amerického občana, který se pro své arabské jméno Hasan M. Elahi dostal do hledáčku policie. Policisté ho pravidelně vyslýchají, musí uvádět cíl a účel svých cest, které podniká v rámci své profese. Občan podezřelého jména policii navrhl, že bude předem pravidelně posílat program svých cest, a ta to považovala za optimální řešení (New York Times, 18.11. 2011). Zvláště znepokojuje zjištění ekonomů a politologů, kteří tvrdí, že masivní shromažďování osobních a podnikových dat není motivováno jen politickými, bezpečnostními nebo vojenskými důvody, nýbrž především zájmy ekonomickými. Čím bohatší soubory informací elektronické firmy, jako Amazon, Appel, Microsoft, Facebook ap., jsou s to shromáždit, tím

větší mají šanci zvítězit v konkurenčním boji. („The world's most valuable resource“. The Economist 6.-12. 5. 2017.)

3.

Způsob, jakým dnes americká veřejnost reaguje na výsledky prezidentských voleb, je v rozporu s demokratickou tradicí, která dosud vedla poražené k tomu, aby výsledky voleb bez protestu respektovala. Podivné machinace, které zpochybnily vítězství George Bushe nad Al Gorem v roce 2000, nevedly po volbách k rozštěpení společnosti. Dnes je situace jiná – někteří komentátoři dokonce hovoří o hrozbě občanské války. Symptomy rozkolu mají širší základnu. Ne náhodou se v táboře Trumpových příznivců objevily skupiny, které se otevřeně hlásí k rasismu, popírají toleranci, volají po vládě pevné ruky. Není to nic nového – rasová segregace je v USA sice již zhruba padesát let postavena mimo zákon, ale její kořeny a důsledky zdaleka nejsou překonány. Zákony, které v USA zaručují občanům černé pleti stejná práva jako bělochům, platí de iure, ale ne vždy de facto – svědčí o tom narůstající počet černošských ghett a nepokoje, které čas od času odhalí nepřekonané následky rasové segregace. V srpnu 2014 došlo na předměstí Saint Louis k pouličním bitkám, které se policii, ani správě města nepodařilo vyřešit pokojnou cestou. Plameny obchodů a aut ve Fergusonu připomínají kouř pneumatik na kyjevském Majdanu – na pouliční násilí ze strany demonstrantů odpovídá policie střelbou. Na druhé straně je tu zásadní rozdíl – lidé ve Fergusonu obhajují základní lidské právo, nekladou politické požadavky, nejsou masově organizováni a placeni, a rozhořčený dav v americkém předměstí nikdo zvenčí nepodporuje. (Ale možná, že se jednou dočkáme toho, že americké výzvědné služby za podněcování těchto nepokojů obviní ruské kybernetické centrály.) Vidíme-li mladé ženy zoufale volat, že se narodily s nevýhodnou pletí a že se s nimi proto nejedná jako s bílými, pozorujeme-li muže házející kameny na po zuby ozbrojené policisty a obrněné vozy Národní gardy, uvědomíme si, že černoši ve Spojených

státech, kteří se octli na dně společnosti, nemohou počítat s pomocí státu. „Uražení a ponížení“ reagují jako bytosti zahnané do kouta. Agrese štvance je způsobena spíš situací, kterou si sám nezpůsobil, než jeho zlými vlastnostmi. V USA bývalo běžné (bude tomu i nadále?), že se cizinci, ať pocházejí z kterékoli evropské nebo asijské země, mohou hrdě hlásit k jazyku a kultuře svého národa, pořádají slavnosti na počest svého etnika a většinou americké společnosti jsou vítáni jako domácí lidé. Ale co mají dělat černoši, jejichž předkové byli přivlečeni jako otroci a teprve nedávno získali – aspoň formálně – všechna práva? Jsou tu opravdu doma? Dostali příležitost vymanit se z otroctví, toho fatálního prokletí koloniální minulosti, s nímž sami zakladatelé státu, „otcové republiky“, neměli z počátku žádné potíže? Podle komentářů v médiích nepokoje ve Fergusonu mají sociální příčiny. Obyvatelé předměstí jsou ze dvou třetin černé pleti – většina z nich se dostala do potíží následkem kolapsu bankovních úvěrů v roce 2008. Skutečnost, že ve vedení města a v místní policii jsou černoši zastoupeni spíš jen symbolicky – jeden ze šesti v zastupitelstvu a tři z padesáti tří policistů – dosvědčuje, že si tu bílí udržují tradiční převahu. Přesto se v tisku dočteme, že celková situace v zemi se zlepšuje. Proč? Protože při rasových nepokojích v Los Angeles v roce 1992 bylo zabito 53 lidí, zatímco ve Fergusonu byl zastřelen jen jeden černošský výrostek, navíc omylem.

4.

Spojení mezi hospodářskou situací a válkou není přímé, nepodléhá fatální kauzalitě. Hospodářská krize může prorážet cestu k válce, ale stejně tak ji může podporovat výrazná hospodářská převaha. Když George Bush zahájil tažení na Irák, mohl štědře čerpat z přebytků státního rozpočtu. Spojené státy jsou dnes jedním z nejzadluženějších států světa; znamená to, že je bude tato okolnost od válečného hazardu odrazovat, nebo naopak vybízet k rizikovému jednání – válka je velký nivelizátor, který společnost vrací do

nulového stavu. Německo vstupovalo v roce 1914 do války s vědomím hospodářské převahy, a zbraněmi si chtělo vydobýt lepší místo na slunci v Evropě i ve světě. Ve Vídni se již několikrát před rokem 1914 hovořilo o válce se Srbskem. Generál Franz Conrad von Hötzendorf litoval, že anexe Bosny a Hercegoviny nebyla spojena s preventivním útokem proti Srbsku. Leckdo z vysokých rakouských politiků a generálů si tažení na Bělehrad maloval jako parádní cvičení. Vojenští páni však nedostali od vlády zelenou. Není vyloučeno, že válku oddálil také ohled na nepříznivou hospodářskou situaci v zemi.

Mohou hospodářské sankce vést k válce? Za určitých okolností hrají důležitou roli, jak to dosvědčuje přepadení americké základny Pearl Harbour Japonci v roce 1941, které následovalo bezprostředně po vyhlášení hospodářské blokády Japonska Spojenými státy. Americko-japonský spor měl hlubší příčiny, ale embargo válku uspíšilo, stalo se její rozbuškou. Amerika a Evropa dnes vyhlásily hospodářské sankce Rusku za to, že si dovolilo (bez jediného výstřelu, aniž to severoatlantické výzvědné služby včas předvídaly) obsadit Krym. Mohou tato opatření vést k tak nebezpečnému vychýlení rovnováhy sil, že se znepřátelené země octnou na prahu války? Samy o sobě nemohou, ale zvyšují napětí, znesnadňují jednání, které by mohlo přinést řešení. Berou stratégové v NATO v úvahu tradiční odolnost ruského režimu, jsou si vědmi toho, že obyvatelé Ruska blokáda a tlak zvenčí spíš posiluje? Starší generace Rusů má ještě v genech syndrom obklíčení; nedůvěra k Západu vznikla v Rusku již za cara, není to nic nového: spory mezi slavjanofily a západníky v 19. století silně poznamenaly společenské a kulturní poměry v říši. Hospodářské sankce bývají dvousečné – mají zpětnou vazbu, postihují i trestajícího.

Vstup Anglie do první světové války nebyl jen reakcí na zákeřné přepadení neutrální Belgie Německem (Britové rádi zdůrazňovali, že chtěli Německo potrestat za hrubé porušení mezinárodního práva), ale také – a především – protestem proti tomu, že Německo od osmdesátých let začalo horlivě budovat válečné i civilní loďstvo; již před válkou dosáhlo čísel,

která Anglie považovala za nebezpečná pro svou suverénní nadvládu na moři. Loděnice v Kielu během několika let mnohonásobně zvýšily výrobu lodí, a admirál Alfred von Tirpitz neúnavně naléhal, aby námořnictvo získalo další bitevní lodě. Na druhé straně císař Vilém II. a jeho kabinet již samu námořní blokádu Německa považovali za casus belli. Kancléř Bismarck, sjednotitel Německa, dávno před první světovou válkou prohlásil, že žádná velmoc, zasáhne-li sankce kterýkoli z jejích životních zdrojů, se nemůže vyhnout válce; kancléř takovou válku považoval za obrannou, a tedy spravedlivou. Vzhledem k dnešní ukrajinské krizi stojí za to se ptát, zda by jakákoli ruská vláda mohla nečinně přihlížet, kdyby fiktivní ukrajinská vláda závislá na Spojených státech vypověděla nájem ruské vojenské základny na Krymu (tím, ostatně, vyhrožoval již prezident Juščenko, korupční hrdina oranžové revoluce). Dovedeme si představit, že by ukrajinská vláda umožnila Američanům zahrnout se v Sevastopolu, staré carské pevnosti, která je již od dob krymské války v polovině 19. století symbolem statečnosti ruských vojáků? Odkazují na četbu povídek, které napsal carský důstojník, účastník bojů. Hrdinství ruských vojáků, které evokoval Lev Tolstoj v Sevastopolských povídkách, bylo po necelých devadesáti letech vystaveno zkoušce mnohonásobně těžší. Ale o těchto událostech ruské a sovětské historie stratégové NATO zřejmě neuvažují. Lva Tolstého nečtou. Jakákoli okupace Krymu spojená s proměnou poloostrova ve vojenskou základnu cizí velmoci, jak o tom několikrát přesvědčivě hovořil novinář Jan Petránek, by byla pro Rusy, pro Putina a kteréhokoli z jeho následovníků, důvodem – i bez Bismarckovy rady – k vyhlášení obranné války. Dovolily by Spojené státy, aby si Rusko nebo Čína na Floridě nebo Honolulu vybudovaly vlastní vojenské základny?

Připomeňme jednu zapomenutou kapitolu studené války. V roce 1946 prezident Truman plánoval masivní atomový úder proti Sovětskému svazu; vedla ho k tomu představa neporazitelnosti zaručené monopolem atomové zbraně a převahou letecké síly. Záminkou se stala smlouva Sovětského svazu s Tureckem o společné ochraně bosporského a

dardanellského průlivu. Zahájení války se oddalovalo, protože továrny v Los Alamos nebyly s to dodat dostatečný počet, tj. více než 32, plutonových pum typu Fat Man (o třetinu účinnějších než Little Boy). Když Truman v roce 1952 prohrál prezidentské volby, jeho nástupce generál Eisenhower plán války proti SSSR smetl se stolu prohlášením, že kvůli Bosporu nezahájí proti Stalinovi atomovou válku – Rusko má právo kontrolovat průliv mezi Černým mořem a Středomořím stejně, jako si USA osobuje právo nad Panamským průplavem.

5.

Významným, i když málo známým aspektem hospodářských souvislostí za první světové války bylo nebývalé propojení zájmů největších bankovních domů a průmyslových gigantů napříč frontových linií. Jakoby válka poskytovala kapitalistickým praktikám, nezávislým na státních hranicích, paradoxně ty nejlepší podmínky k plnému rozkvětu. Kdo dnes u příležitosti stoletého výročí Velké války připomene, že nepředstavitelné masakrování a zbídačování desítek a stovek miliónů lidí bylo současně velkolepou manifestací skrytých mechanismů kapitálového trhu? Vojáci padající na všech frontách se lišili barvou uniforem i kvalitou výstroje, ale mimořádné zisky bank a průmyslových komplexů se nerozdělovaly podle státních vlajek, ani podle národností, ani podle ideologií. Rakouské válečné podniky, včetně Škodovky, byly v nemalé míře financovány francouzskými a zčásti anglickými bankami. Typ mauserovek vyráběný v Plzni za peníze nepřátel používali Němci na západní frontě, ale francouzští majitelé akcií Škodových závodů nepřišli o své zisky. Na druhé straně Škodovka se v součinnosti s francouzským strojírenským gigantom Schneider-Creuzot podílela na modernizaci Putilovských závodů, největší ruské zbrojovky, která zásobovala puškami armádu bojující proti – Rakousku. Kolik asi českých vojáků v Haliči padlo pod palbou česko-francouzských pušek? Důvodů, proč Itálie otálela se vstupem do války s Rakouskem, které

okupovalo její severní území, bylo víc, ale jedním z nich byl nedostatek peněz; největší milánská banka patřila Němcům, a nebylo proto snadné získat od ní válečné úvěry. Britský ministr zahraničí Edward Grey v červenci 1914 konstatoval, že válka čtyř mocností bude potřebovat takové množství peněz, že to povede k bankrotu celého evropského finančního systému. Zdá se, že nikdo z osnovatelů války si nedělal starosti, kolik lidí přijde o život na frontách a v zázemí, ale pokud měli obavy o financování válečného průmyslu, mohli být klidni – pro zbrojovky a armádu se peníze vždy našly a ani investoři nepřišli zkrátka: vydělávali těžké peníze bez ohledu na to, kdo a proti komu střílí z jejich zbraní.

2/ Války z milosti boží

1.

Rozhodnutí vyvolat válku není v rukou bankéřů, továrníků, velkostatkářů, nýbrž hrstky lidí, kteří v zemi – ať již s jejich podporou, nebo bez ní – vládnou. Lid nebo veřejnost nemá v této věci, dotýkající se životních zájmů všech občanů, žádné rozhodovací právo. Alfred M. De Zayas, americký právník, diplomat a historik, v knize o masovém odsunu německého obyvatelstva z východo- a středoevropských zemí tvrdí, že Němci jako národ (Volk) nemohou být odpovědni za válku, protože „Hitler započal válku, aniž se lidu dotázal, a dokonce i proti opatrným radám mnoha vojenských stratégů“. Ptali se monarchové v roce 1914 svých národů, přejí-li si válku? Míra ochoty nebo neochoty jít do války se v různých státech výrazně lišila. Nadšení, s jakým Němci zahájili válku, bylo veliké a nepředstírané (podlehli i sociální demokraté, i osobnosti jako Thomas Mann nebo mladý Bertolt Brecht), naproti tomu obyvatelé Ruska přijali mobilizační rozkaz jako fatální, osudovou věc. Carova vůle byla vůlí boží. Tehdejší britský parlament pod vedením bývalého odborového funkcionáře válku schválil, přestože proti tomu zástupci dělníků a nižších tříd protestovali. Takzvaný Führerprinzip, který zavedli v nacistické straně a který po roce 1934 jednomyslně přijala vláda i armáda, znamenal, že Hitler dostal právo konečného rozhodnutí ve všech otázkách vedení národa a státu. Vpád wehrmachtu do Polska naprostá většina Němců přijala jako logický krok k splnění historicky i morálně oprávněného nároku na životní prostor, Lebensraum, který leží daleko na východě a je v rukou rasově méněcenných národů. Tvrdí-li Alfred de Zayas, že německý lid nenese za válku odpovědnost, protože se o ní nehlasovalo,

prozrazuje svoji neznalost nebo předstíranou naivitu – dobře ví, že Němci, kteří s Hitlerem nesouhlasili, byli po statisících pronásledováni, zatýkáni, posíláni do koncentračních táborů, popravováni. Pokud měli generálové určité opatrné výhrady proti Hitlerově tažení do Polska, během krátké doby, kdy německá vojska pokořila Francii a obsadila velkou část Evropy, uznali jeho suverénní vůli a věrně sloužili zločineckým cílům nacistů. Jako příklad uveďme jednání Carla Friedricha von Weizsäckera, syna významného nacistického politika Ernsta (jeho druhý syn Richard byl v letech 1984–1994 prezidentem Spolkové republiky); jako atomový fyzik, žák Nielse Bohra, připravil pro vedení státu v roce 1940 odbornou zprávu o možnosti vyrobit atomovou pumu. Pro tento projekt se spolu s Wernerem Heisenbergem dokonce pokusil získat svého učitele. Po válce se tato aféra nestala předmětem vyšetřování; našlo se dost významných lidí, kteří měli zájem syny státního tajemníka Ernsta von Weizsäckera zprostit viny za kolaboraci s nacistickým režimem. Carl Friedrich a Richard během války pochopili, do jaké katastrofy Hitler vede Německo. Bodem obratu byla porážka wehrmachtu u Stalingradu, teprve potom mnozí Němci – mezi nimi někteří maršálové a generálové, příslušníci starých pruských aristokratických rodů, – dospěli k závěru, že Hitler není obnovitelem německé velikosti, ale jejím hrobařem. Němci, kteří byli odvedeni, neměli na vybranou; pokud nechtěli být jako sabotéři nebo dezertéři zastřeleni, tak či onak se museli podříditi pravidlům agresivní války. Nevím, zda po porážce němečtí vojáci zpytovali svědomí, zda si uvědomovali podíl spoluodpovědnosti za to, že byli v době, kdy pod hákovým křížem úspěšně dobývali Evropu, ve vleku nacistické megalomanie. Členové NSDAP, kteří jako vojáci s plným nasazením bojovali za Třetí říši a její pangermánské cíle, po válce své bojové zásluhy vysvětlovali a omlouvali tím, že nebojovali za Hitlera, ale vedeni svým vlasteneckým cítěním bojovali za Německo. Toto byla kouzelná formulka, která kovaným nacistům umožňovala lehce a bez následků se přehoupnout do nové doby.

2.

Někteří naši historikové, politici a novináři, propadlí nostalgii po zlatých časech rakouské monarchie, s nadšením si malují kýčovitý barvotisk z dob, kdy lid ještě nebyl zkažen nebezpečnými myšlenkami svobody a rovnosti a kdy mezi monarchou a jeho poddanými panoval vztah vzájemné důvěry a lásky. Karel Schwarzenberg, otec dnešního čestného předsedy TOP 09, líčil ve svých statích vztah monarchy k lidu jako citové spojení otce s dětmi – otec poroučí a děti poslouchají, protože vědí, že on je na svém místě z božího posvěcení, chrání je a nedopustí, aby jim kdokoli ubližoval. Oni za to musí plnit jeho přání, protože zdola nemohou odhadnout, co se děje kolem, co je ohrožuje – na to dohlíží pán vysoko na zámecké věži, pán, který chrání své panství i své poddané. Když po bitvě na Bílé hoře císařští kavalíři spolu s katolickými sluhy božími vyháněli protestantské kacíře ze země – přesněji: české kazatele, šlechtické a měšťanské rodiny –, zavedli drakonická opatření, aby nevolníky nenapadlo následovat své kněze a pány do ciziny. Dobře tomu rozumíme: k čemu by byly novým světským a církevním pánům velkostatky, kdyby nebyli poddaní, kteří by obdělávali půdu, pěstovali obilí, zeleninu, chovali dobytek? K čemu by jim byla města, paláce, kláštery a fary bez nádeníků, tovaryšů, sluhů? Francouzské revoluci můžeme leccos vyčítat, ale jak by se mohl za vlády světské a církevní šlechty prosadit kodex lidských práv, myšlenka svobody, rovnosti, bratrství? Demokracie je pro monarchisty úpadek, odklon od přirozeného stavu. Pro hlasatele starých feudálních pořádků je představa, že každý člověk má právo rozhodovat o svém osudu a dokonce může mluvit i do věcí veřejných, absurdní a nepřijatelná. Generál Windischgrätz, proslavený jako nesmiřitelný obránce habsburské monarchie v revolučním roce 1848, proslul výrokem – člověk začíná až od barona nahoru. První světová válka provedla násilné zespolečenštění násilí a širokým zástupům lidí vnukla vědomí, že se staly obětí zvůle panovníků, aristokratického a vojenského panstva. (Kolik lidí bez šlechtického titulu bylo mezi členy vládních kabinetů a velitelů armád v Rakousko-Uhersku a

v Německu?) Nelze se divit, že výsledkem války byl pád tří monarchií; anglické království vydrželo, protože Cromwellova měšťanská revoluce vystavila monarchii těžké zkoušky a uvolnila tuhé středověké poměry. Zatímco v Rakousku ani v Německu nebylo na začátku 20. století možné integrovat do rozhodujících postů představitele neprivilegovaných vrstev, Lloyd George, britský ministerský předseda za války, byl Velšan a do nejvyšších politických míst se dostal jako odborový předák, odpůrce konzervativců. Válka si ho dokonale přivlastnila.

3.

V jubilejních člancích a knihách o první světové válce jsem se nedočel, že odpovědnost za rozpoutání prvního dějství světového masakru padá na císaře Franze Josefa I. Jeho podpis pod výzvou k hromadnému vraždění, pod manifestem Mým národům vydaným 27. července, autoři omlouvají tím, že stařícký císař (tklivý citový odstín mezi adjektivem starý a stařícký nelze přehlédnout) byl k podpisu donucen válkychtivou kamarilou. Ale to není pravda. Franz Josef byl již od mládí veden k úctě k vojsku, patřil k aristokratům starého ražení, kteří se nejlépe cítili v uniformě a na koni. Když v březnu roku 1848 vypuklo ve Vídni povstání a zděšení šlechtici u dvora si uvědomili, že musí podniknout radikální kroky, aby zabránili pádu monarchie, hledali osobnost, která by bez skrupulí dovedla uskutečnit ráznou nápravu. Volba padla na Felixe Schwarzenberga. Byl sice známý víc svými milostnými aférami než diplomatickou zručností, ale asi usoudili, že erotické dobývání dam má přece jen něco společného s vojenskou rázností, a povolali ho z diplomatické mise na Sicílii, a na vídeňském dvoře mu svěřili významné poslání. On to byl, kdo žádal okamžité odvolání neschopného měkkoty Ferdinanda (když Dobrotisku oznámili, že se na vídeňských ulicích srocuje nebezpečný dav, ptal se, kdo jim to povolil, a komorníka Hanse vyzval, aby nezapomenul vypustit holuby). On, člen slavného rodu věrného císaři a Bohu, to byl, kdo vybral vhodného

nástupce – osmnáctiletého Franze Josefa. Aby k tomu mohlo dojít, musel císař Ferdinand odstoupit a legitimní následník Franz Karl se musel vzdát trůnu ve prospěch svého nedospělého syna. Ferdinand, řečený Dobrotivý, se při předávání žezla v málo reprezentativním sálku rezidence olomouckého arcibiskupa zmohl na bezmocný povzdech – snad to bude ve prospěch Rakouska! Pětapadesátiletý Habsburk přinucený k abdikaci by se asi podivil, kdyby mu dvorní věstec nebo kartářka sdělili, že jeho devatenáctiletý nástupce vejde do dějin jako – hrobař monarchie. Buď jak buď, Felix Schwarzenberg se zhostil svého úkolu dobře: nastolil dost jednoduchého, ale vojensky rázného jinocha, kterému uniformy slušely; s pomocí svého švagra generála Windischgrätze zkrotl neposlušné občany, stovky poslal do žaláře, desítky na šibenici; rozehnal Kroměřížský sněm, zrušil návrh konstituce, o jaké se lidem toužícím po občanských právech v Rakousku i jinde v Evropě mohlo jen zdát, nastolil staré Metternichovy pořádky a spolu se svým bratrem Fridrichem Johanem, kardinálem, pacifikoval neposlušný český lid.

Státy podle Masaryka se udržují idejemi, které stály u jejich zrodu. Rakousko po porážce revoluce 1849 se etablovalo jako absolutní monarchie, kde se všechny složky moci soustřeďují v rukou císaře pána. Dnešní potomek Felixe Schwarzenberga, který se hlásí – spíš rozumem než srdcem – k demokracii, připouští, že absolutismus jeho mocného předka nemohl obstát před náporom nových společenských sil a procesů, ale na druhé straně si nemůže přiznat, že habsburský mocnář, neschopný uvést tuhý vládní systém – armádu, policii, byrokracii, církve, justici, školství – do souladu s náporom nových poměrů, přivedl svou říši pomalu ale nezadržitelně k válce. Během více než půl století, které dělí porážku revoluce od první světové války, se vynořilo několik příležitostí, kdy se ještě dala monarchie zreformovat do té míry, aby se nestala ohniskem války, ale pokaždé zvítězily síly absolutistů přesvědčených o tom, že neklid a rebelii nejlépe odstraní karabáč, šavle a kropenka. Nejednou to byl právě císař, který zabránil demokratickým reformám, navrhovaným ne

snad jen Čechy nebo balkánskými Slovany, nýbrž i vlivnými německými liberály. Ve dvou věcech byl důsledný – když se rozhodovalo mezi federalizací Rakouska a centralismem, volil centralismus, a nikdy neschválil požadavek parlamentu na krácení výdajů na armádu.

4.

Dočítám-li se někde, že válku zapříčinil tajný spolek srbských nacionalistů, mám dojem, že autor takové stati nebo knihy – ať je to katedrový historik, pravicový austrofil nebo nevzdělaný novinář – se dostává po stu letech na úroveň psaní vídeňských vládních listů v předvečer a během války. Nedávno jsem narazil na článek renomovaného komentátora New York Times Rogera Cohena, který, odvolávaje se na knihu Tima Butchera *The Trigger* (Spoušť [střelné zbraně]), prohlašuje, že „Velkou válku rozpoutal zmáčknutím spouště nedospělý výrostek. A z toho se vyklubal bouřlivý rozpad, z něhož vzešel bolševismus, socialismus, fašismus a jiné radikální politické proudy“. Naivita tohoto zřetězení faktů je tak udivující, že s tím není třeba polemizovat; právě tak nezbývá než mávnout rukou nad tím, že pánové Butcher a Cohen netuší, že myšlenky socialismu se zrodily dávno předtím, než loď *Mayflower* s britskými vzbouřenci zakotvila u západních břehů severní Ameriky.

Zbavuje-li někdo Franze Josefa I. odpovědnosti za rozpoutání války proti Srbsku, která se dominovým efektem rozšířila po celé Evropě, pak tím také popírá základní princip každé monarchie – výsadní právo císaře nebo krále rozhodovat o všech hlavních otázkách monarchie. Když byl v roce 1888 na pruský trůn uveden tříadvacetiletý energický a nedočkavý princ Vilém (později převezme spolu s Franzem Josefem odpovědnost za vyhlášení války Srbsku a Francii, a zažehne tak katastrofální požár), monotónní čtení trůnní řeči sestavené kancléřem Bismarckem nápadně poruší ve chvíli, kdy se dostane k výrazu „moje vůle“. V monografii Emila Ludwiga Vilém II. čteme odstavec, který stojí za pozornost, protože

vyjadřuje dobové pojetí monarchova mocenského monopolu: „Císař vyhlášoval válku, uzavíral mír, byl nejvyšším velitelem vojska i loďstva, mohl v důsledku toho vehnat do války všechny svoje zbraněschopné poddané, a to vše mohl učinit sám z vlastní vůle, nepotřeboval ničí rady a byl bez obav, že by mu někdo odporoval nebo na něho dokonce žaloval.“ Totéž platí o Franzi Josefovi. Každý, kdo z něho snímá odpovědnost za podpis pod vyhlášením války nebo na kterémkoli jiném významném dokumentu, popírá samu podstatu monarchie. Konstituce poněkud zkomplikovala císařovo rozhodování, ale nikdy – a to byl fatální moment v rozhodovacím soukolí starého rakouského, německého nebo ruského státu – kabinet ani parlament neměl právo změnit vladařovo rozhodnutí. V Německu mohl parlament ve větší míře, v Rakousku poněkud omezeně, odmítnout válečné úvěry, ale kdykoli došlo na lámání chleba, monarchové vždy prosadili svou. V hodině pravdy, jak známo, dokonce i socialisté na obou stranách Rýna hlasitě proklamované pacifistické krédo zradili a zařadili se do národního houfu.

5.

Uvažujeme-li o vyhlášení války, mimořádný význam má otázka, kdo je za tento akt zodpovědný. Lidé, kteří rozhodují o životech a osudech milionů lidí, neradi vidí, když se na stole objeví otázka odpovědnosti. Je zarážející, jak se desítky autorů různého kalibru, dokonce i dnes, snaží veřejnosti vsugerovat, že otázka viny nepřipadá v této souvislosti v úvahu. Zejména se to vztahuje na vznik první světové války. Někteří historikové tvrdí, že tato nepředstavitelná katastrofa vznikla jakoby samovznícením, že lidé a národy šli do války jako náměsíčníci, jako uhranutí, že se stali obětí tajemné síly, nějakého psychoanalytického superega nebo ďábla. Demokratické rozhodování, ať je jakkoli omezené a nedokonalé, znesnadňuje uplatnění monarchistické vůle. Přesto vzbuzuje obavy prezidentský princip Spojených států, který umožnil Georgeovi Bushovi

rozpoutat válku v Iráku za cenu porušení mezinárodního práva a s použitím lživých argumentů. Stanovy NATO dávají členským státům možnost zásadní rozhodnutí vetovat; tento paragraf má omezit a eliminovat zbrklá a jednostranná rozhodnutí. Ale troufnou si menší země postavit se proti mínění velmoci, která platí víc než dvě třetiny výdajů Severoatlantické aliance a určuje, který protivník je na řadě? Troufne si někdo oponovat supervelmoci, která si donedávna osobovala právo být čteníkem světa a své zájmy prosazovala ve všech končinách planety? Prezident Trump prohlásil, že Amerika již nebude násilím vnucovat svůj demokratický režim jiným národům a státům. Dodrží slovo? V každém případě odchylky od generální linie Aliance vyvolávají hysterickou reakci – podaří se Trumpovi najít společnou řeč s Putinem, kterého média v USA a v mnoha evropských zemích nepřestávají zahrnovat nejhoršími nadávkami? Připomeňme, jak podrážděně naše média zaútočila na Miloše Zemana, který upozornil na zvláštní geopolitické postavení českých zemí. Vytváření hysterických nálad proti odlišným názorům uvnitř mocenské organizace nebylo pouze výsadou komunistického hnutí Stalinova nebo Maova typu. Pokud jde o německý nacismus, otázku rozhodování jednou provždy vyřešil Führerprinzip, který Hitlerovi vystavil bílý šek na všechna zásadní rozhodnutí. Nešlo koneckonců o nic jiného, než o uplatnění starého monopolu svrchované moci císařů a králů. Hitler si přisvojil i jejich středověký atribut, jen jej podrobil malé kosmetické úpravě – výsadní postavení mu nepropůjčila boží milost, nýbrž Prozřetelnost.

3/ U zrodu války

1.

Rozhodnutí vyhlásit válku by nikdy nemělo záviset jen na okamžité úvaze malého počtu lidí. V podmínkách moderní útočné války, kdy vojenská zařízení podléhají režimu automatického monitorování, nelze vyloučit fatální chybu – přístroje nemyslí, pouze reagují.

Mluví-li se dnes o odvrácení atomové války za kubánské krize roku 1962, právem se oceňuje neústupnost, s jakou John Kennedy čelil nejen sovětským hrozbám, ale také svým generálům připraveným bez skrupulí zahájit nukleární válku. Zapomíná se přitom na zásluhy Nikity Chruščeva, který Kennedymu slíbil, že se nebude zmiňovat o recipročním stažení amerických raket ze severního Turecka. Tato diskrétnost umožnila americkému prezidentovi, aby vyšel z konfliktu jako vítěz, jeho oponenti ho nemohli kritizovat za ústupky a nedůslednost. Právě instalace amerických raket v Turecku, které bezprostředně ohrožovaly strategická místa v Sovětském svazu, vedla sovětské předáky k tomu, aby na Kubě tajně rozmístili své rakety. Jestřábi Kennedymu neprominuli jeho úsilí o diplomatické řešení konfliktu – atentát nespádl z nebe, byl pečlivě připraven. Skutečnost, že on i jeho domnělý vrah byli zastřeleni za podivných okolností připomínajících gangsterské filmy, sama o sobě vyvrací oficiální verzi Warrenovy komise.

Za nejnebezpečnější okamžik studené války, ne-li historie lidstva, považují analytické události, ke které došlo 27. října 1961. Americké válečné lodi se toho dne pokoušely podmořskými náložemi zneškodnit sovětskou ponorku B-59; velitelé letadlové lodi Randolph však netušili, že sovětská ponorka veze atomové zbraně. Když jedna nálož vybuchla poblíž

trupu a část přístrojů v ponorce vypověděla službu, posádka se domnívala, že již došlo k válce. Velitel ponorky chtěl reagovat podle rozkazů odpovídajících válečné situaci, ale k odpálení nukleárních střel musel získat souhlas druhého i třetího kapitána. Nakonec to byl Vasilij Archipov, který zachoval chladnou hlavu a odvrátil čin, který by nezadržitelně vedl k výbuchu atomové války a k následnému nekontrolovatelnému dominovému efektu. V generálním štábu americké armády bylo dost generálů – McNamara, Le May a další, kteří záměrně hnali situaci na ostří nože a na prezidenta naléhali, aby neotálel s preventivním úderem. K válce naštěstí nedošlo – ale je možné, že slovo naštěstí je příliš slabé, aby vyjádřilo míru nebezpečí, které by lidem na planetě přinesla zbrklá reakce kapitána Valentina Savického. Ostatně k podobným fatálním událostem docházelo i později, kdy americké výzvědné služby stupňovaly své provokativní akce – některé dokonce prováděly bez vědomí prezidenta Reagana, který by v případě katastrofy mohl osobní odpovědnost právem odmítnout.

2.

Domníváme se, že dnes k takové situaci nemůže dojít? Domníváme se, že taktický a ohleduplný způsob, jaký Putin uplatnil při obsazení Krymu, je něčím samozřejmým? Domníváme se, že americká armáda, když prosazuje své cíle, postupuje opatrně, šetří vojáky na obou stranách a místní civilisty se snaží do krajnosti chránit? Průběh operací americké armády a jejich spojenců v Panamě, Haiti, Kolumbii, Vietnamu, Laosu, Kambodži, Salvadoru, Afghánistánu, Iráku, Sýrii svědčí o opaku. Komentátoři krymské operace, pokud vím, se nezabývali rozkazem, který ukrajinská vláda vydala v hodině nejvyššího nebezpečí svým jednotkám na poloostrově: braňte základny, nevydejte je! Uvědomovali si pánové Jaceňuk a spol., jakému nebezpečí vystavují své vojáky, kteří neměli šanci – a často ani vůli – se bránit? Vyvodil někdo v Kyjevě důsledky z toho, že

ukrajinští vojáci rozumně uposlechli výzvy ruských velitelů a své posty bez výstřelu opustili? Při této operaci přišel o život pouze jeden voják – Rus.

Západní státy se z pochopitelných důvodů snaží dostat pod kontrolu atomové zbraně kdekoli na světě, někdy se však zdá, že ochranu před vlastními střelami hromadného ničení zanedbávají. Svědčí o tom neuvěřitelná událost: 2. – 3. února 1999 se v blíže neurčeném místě Atlantiku srazily dvě ponorky; francouzská *Le Triomphant* vyzbrojená 96 atomovými střelami (každá měla tisíckrát větší sílu než *Little Boy*, který zpustošil Hirošimu) s britskou ponorkou *Vanguard* nesoucí 16 atomových bomb stejné výkonnosti. Srážka poškodila obě plavidla, ale nebezpečí výbuchu nehrozilo, protože jely rychlostí jen asi pěti kilometrů za hodinu. Je těžké představit si důsledky karambolu, kdyby se ponorky pohybovaly rychlostí bojové pohotovosti. Tato událost vzbuzuje zděšení ze dvou důvodů: jak je možné, že v mezinárodních mořích patrolují atomové ponorky s tak nebezpečným nákladem (jaký to má smysl? proti komu jsou v neustálé pohotovosti?), a jak si vysvětlíme, že se plavidla spřátelených států NATO, vybavená nejnovějším radarovým systémem, mohla srazit? Z hlediska pravděpodobnosti se zmíněná událost vymyká představivosti. Člověk věřící v zásah neznámých sil bude mluvit o dvojím zázraku – o negativním, že se ponorky srazily, a o pozitivním, že k výbuchu nedošlo. Může-li k takové náhodě dojít v době, kdy není na obzoru žádná válka, v jak velkém nebezpečí se octne svět v situaci, kdy se mezinárodní rovnováha vychýlí, a vlády velmocí uvedou armády do pohotovosti? Jak se zvýší pravděpodobnost srážek, když světová moře bude brázdit větší počet atomových ponorek (pět set? tisíc?) a jejich cvičný procházkový krok nahradí větší rychlostí?

3.

Staré latinské přísloví praví – *si vis pacem, para bellum*, chceš-li mír, připravuj válku. Filmový režisér Oliver Stone, autor dokumentární série a

knihy vydané spolu s Peterem Kuznickem *The Untold History of the United States* (Historie Spojených států, o které se nemluví), má za to, že válce mezi Ruskem a Amerikou může zabránit rovnováha sil. Je to zřejmě pravda, ale ne stoprocentní: nelze vyloučit, že dojde k situaci, kdy váleční jestřábi nebudou brát v úvahu střízlivý odhad situace, a propadnou své léta pěstované válečné vášni. Čteme-li úvahy stratégů americké zahraniční politiky, výroky Brzezinského, Albrightové, Clintonové, senátora McCaina a mnoha dalších, zamrazí nás lehkovážnost, samozřejmost a snadnost, s jakou jsou s to si malovat žádoucí vize dělení obrovských území a pokladů Ruska i jiných zemí světa. Mnozí američtí válečníci si svoji vizi posvěcují podobným argumentem, kterým se pyšnili monarchové – Američané jsou vyvoleným národem, sám Bůh si přeje, aby právě oni bránili šíření zla a zaostalým národům vštěpovali atlantické principy lidských práv. Tento argument použil Harry Truman, když připravoval válku proti Sovětskému svazu. George Bush tažení do Iráku zdůvodňoval podobným způsobem a své rozhodnutí nezměnil, ani když jej papež Jan Pavel II. varoval, že Bůh – a on jako jeho zástupce na zemi to musí vědět – , s touto útočnou válkou nesouhlasí, zavrhuje ji.

Světovláda jako politická idea má nerozlučnou sestru, touhu monopolních společností ovládnout světový trh v oblasti finančního a obchodního podnikání nebo v informatice. Časopis *The Economist* uveřejnil v červnu 2015 článek „Everybody wants to rule the world“ (Každý si přeje vládnout světu), týkající se mamutích společností – Googlu, Amazonu, Facebooku, Alibaby, Microsoftu, Apple, které znemožňují soutěž tím, že slabší soupeře vyhazují z ringu nebo je požírají. Idea světovlády je nakažlivá. Američtí ideologové ji už před lety povýšili na základní princip politické teorie i praxe: Spojené státy nedopustí, aby je kterákoli velmoc předstihla v oblasti ekonomiky, vědy, zbrojení a kultury.

4/ Nesnesitelná lehkost války

1.

Hrstce lidí, kteří rozpoutávají válečné hekatomby, zpravidla nehrozí žádné nebezpečí. Ještě Napoleon, Bolivar nebo Tito se osobně podíleli na válečných akcích, stáli v prvních řadách svých vojsk a neuhýbali před rizikem, že budou zraněni nebo zabiti. Dnes ani navigátor bezpilotního letadla, důstojník v bílé košili a vázance, který sedí v operačním štábu někde ve Virginii neb Ohio, tisíce kilometrů od iráckých nebo afghánských pouští a hor, není osobně ohrožen – netrpí nepřízní počasí, ani tím, že by ho mohli povstalci sestřelit nebo jakkoli ohrozit. Odcizení mezi vojákem a skutečností umožněné moderní technikou, tato prokletá, kunderovsky řečeno, „nesnesitelná lehkost války“, jakoby nahrává válečným jestřábům – vždyť přece válčit je tak snadné! Osudové rozhodnutí, které rázem převrátí nebo přímo ukončí život statisíců a milionů lidí, se osnovatelů strojových a elektronických válek nijak osobně nedotkne – nejsou ohroženi střelami, bombami, napalmem, ani tyfem. Jen tak si můžeme vysvětlit, že generál Erich von Falkenhayn, německý vrchní velitel za první světové války, odpovědný za smrt milionů vojáků, jen pár let po válce tuto děsivou událost velebil jako velkolepý a svým způsobem krásný zážitek. Dovolil si také obhajovat vojenskou strategii vleklé zákopové války, kterou vyjádřil heslem – ať Francie vykrvácí! Historikové i vojenští odborníci ji odsoudili jako válečný zločin prvního řádu, ale tím, bohužel, nezabránili, aby německá armáda za druhé světové války tuto doktrínu v ještě dokonalejší a cyničtější formě neuplatnila.

2.

Zahajují-li politikové a generálové válku, nejednou se stávají obětí sebeklamu – začínají věřit vlastní propagandě. V létě 1914 si rakouský císař pán se svou kamarilou namlouvali, že tažení proti Srbsku bude „pochod s dechovkou“, a rozpoutali hrůzu, o jaké se jim ani nesnilo. Doporučuji četbu válečného deníku Vojákem Pražského sboru, v němž Egon Erwin Kisch podrobně popisuje průběh prvních měsíců války z perspektivy obyčejného pěšáka, kmána. Kdyby si něco podobného mohl císař pán představit, hnal by „Své národy“ do záhuby? 23. listopadu 1914 u dvora jistě nikoho nenapadlo císaři při pravidelném hlášení sdělit, že toho dne vojenský soud odsoudil k smrti a ještě před západem slunce popravil pětadvacetiletého Slavomíra Kratochvíla z Přerova za to, že ve verších vyjádřil nesouhlas střilet na císařův rozkaz mladé muže v uniformách jiných barev, kteří mu ničím neublížili. Takovou událost už tehdy masakry na srbské a haličské frontě a horlivá činnost vojenských soudů po celé zemi zcela zatlačily do pozadí. Ale vzhledem k provinění a trestu to byla mimořádná událost; jinak by ji Karel Liebknecht, německý levicový poslanec, odpůrce války, nezaznamenal a ve svém vystoupení na Říšském sněmu neodsoudil jako zločin. Budiž mu za to, třeba se stoletým zpožděním, vyjádřen dík! A to, co si zasluhují dnešní autoři chvalozpěvů na císaře pána, čtenář si domyslí. Jemu, monarchovi, Vyvolenému, samozřejmě ani na okamžik nepřišlo na um, že by mohl být za oběti a hrůzy války jednou souzen. On měl přece povinnost hájit čest a zájmy Rakouska a své rodiny; jeho postavení a všechny činy krylo boží požehnání.

Právě tak se i iniciátoři pozdějších válek vyhnuli soudu a trestu. Norimberský soud s nacistickými válečnými zločinci byl svým způsobem výjimečný. Göring i další obžalovaní a odsouzení se domnívali, že je jejich vysoké posty ochrání; čekali, že se dočkají pardonu, jakého se dostalo císaři Vilémovi i jeho podřízenému společníku Karlovi Habsburskému.

(Připomeňme, že rakouský císař, který při vstupu na trůn přijal titul Kriegsherr, a velitelé a vojáci jeho armády mu museli složit přísahu věrnosti, po letech se dočkal vysokého zadostiučinění – katolická církev ho prohlásila za blahoslaveného. Za použití bojových plynů na konci války v Itálii prý nenese odpovědnost – svedli to na Němce.)

Od konce druhé světové války jsme se dočkali několika lokálních válek. Některé, jako druhé americké tažení proti Saddámovi Husajnovi, nebylo kryto mezinárodním právem, a nikdo si dnes neklade otázku viny za katastrofální politické a demografické důsledky této války, která ne a ne skončit. Soudce v Haagu samozřejmě nenapadne postavit prezidenta George Bushe, iniciátora vpádu do Iráku, před mezinárodní tribunál. O některých zemích, bankách, průmyslových kolosech se říká, že jsou příliš veliké, než aby padly. Také někteří vládcí jsou příliš mocní, než aby pro ně platily běžné zákony. Jde-li o menší ryby, prosím! Tak soudcové z Haagu získali odvalu vystoupit proti válečným přečinům, když se rozhořela válka vyvolaná rozpadem Jugoslávie a západní velmoci usoudily, že je třeba hledat viníky. Členům tribunálu nevadilo, že spor aktivně podněcovali stoupenci bývalého Paveličova klerofašistického Chorvatska, ani jim nevadili islámští kosovští a bosenští separatisté podporovaní bohatými arabskými státy. Když šlo západním mocnostem o rozkotání státu založeného maršálem Titem, v hledáčku mezinárodního soudního tribunálu uvízli především srbští politikové. Kdo chce psa bít, hůl si najde. Koho by zajímal bosenský předák Alija Izetbegovič, aktivní účastník muslimského hnutí, které za druhé světové války sestavilo dobrovolnickou divizi SS? Izetbegovičova nenávist k Srbům, které američtí a britští stratégové označili za hlavní viníky války, mluvila v jeho prospěch. V dané situaci nevadilo ani to, že předák bosenských muslimů otevřeně bojoval za stát, ve kterém bude platit šaría, islámské právo. Kdo dnes připomene, že emisaři tzv. Islámského státu se pokoušeli v Bosně založit svoji pobočku?

Martin Putna se v článku „O slovanském islámu“ (Lidové noviny 10. 12. 2016) zastává bosenských potomků poturčených Slovanů, a

okupaci země Rakouskem, násilnou kolonizační akci, líčí v růžových barvách a bez skrupulí tvrdí: „Rakousko roku 1878 vstoupilo do Bosny... jako velmoc moderní, usilující proměnit zaostalé území ve vyspělé a respektující víru obyvatel.“ Všechný antropolog, nelenící citovat desítky literárních a historických pramenů, neví nic o tom, že místní obyvatelstvo povstalo proti okupantům a že v tuhých bojích u města Trebiň zahynulo i mnoho českých vojáků. Náš austrofil nikde nenarazil na fakta a zvěsti o tuhé vojenské diktatuře, která zavládla v Bosně a Hercegovině po vpádu rakouských vojsk. Země byla poseta pevnostkami (werky), z kterých vojáci (mezi nimi i Češi) ostřelovali každého, kdo se přiblížil na dostřel. Zná katolický antropolog počet obětí? Ví, kolik obyvatelů okupovaného území skončilo ve vězení? Ví, kolik českých vojáků padlo v této špinavé válce a kolik řešilo nesnesitelnou situaci dezercí do Černé Hory? Rakouská okupační moc nedržela v šachu jen muslimy, ale také a ve větší míře místní Srby. Atentátníka rakouského následníka trůnu nemuseli učit nenávisti vůči Habsburkům exteritoriální emisáři bělehradské tajné organizace Černá ruka – dostalo se jim názorného školení z první ruky, od okupantů. Nepřekvapuje, že Putna se svým článkem o Alijovi Izetbegovičovi ani slovem nezmiňuje – narušilo by to autorův záměr přilít do ohně antisrbsky a antirusky zaměřené propagandy notnou dávku petroleje. Místo toho obviňuje Srby, že „spáchali atentát na slibně se rozvíjející bosenské soužití křesťanů a muslimů, na fúzi osmanského dědictví a rakouské modernity“. Ve skutečnosti pravoslavní Srbové a muslimové žili před vpádem rakouských okupantů v pokoji a míru – bosenští vyznavači Alláha nezapomněli na to, že jejich předky byli pravoslavní Srbové a že s nimi sdílejí jazyk a mnohé životní zkušenosti a zvyky. V Putnově výroku se zvláště vyjímá termín „modernita“ jako charakteristický rys monarchie, o níž Masaryk prohlásil, že byla „povrchní a ničemná“ a její „postup v Srbsku a v Haliči byl docela barbarský – lidí ubíjeno a mučeno tisíce a tisíce a často s ukrutností přímo chorobnou.“ (Světová revoluce, 1925, 82–83) Nevím, kdo by si dnes troufl obhajovat kořistnické koloniální výpravy „moderních“, „osvícených“ evropských zemí (především monarchií), které

se snažily přinést do temné Afriky „světlo civilizace a pokroku“? Ale obhajoba Rakouska je u některých našich historiků, antropologů, novinářů, zejména katolických, docela běžná. Těší se ničím neomezované svobodě revidovat všechno, co se neshoduje s duchem postupující „konzervativní revoluce“.

Otázka, proč byli obžalováni srbští politikové a vojáci jako hlavní viníci balkánské války, není otázkou práva, nýbrž ideologie a politiky. Jak je možné, že hlavní obžalovaný, prezident Milošević, zemřel za podivných okolností v žaláři, aniž dostal možnost se v závěrečném veřejném jednání obhájit? Cui prodest? Kdo měl z toho prospěch? Jako by statečný srbský národ měl i dnes, podobně jako v letech 1914 – 1918, nést hlavní vinu za krveprolití, na kterém se před patnácti lety podílely armády Západu i islámští teroristé napojení na kriminální podsvětí. Dnes se nesměle hovoří o tom, že mučení zajatců, kterého se dopouštěli velitelé USA během válek v Afghánistánu a Iráku, bylo nezákonné. Je málo pravděpodobné, že dojde k spravedlivému soudu a rozsudku; nanejvýš budou postiženi příliš horliví vykonavatelé rozkazů – ne jejich původci. Proč se Obamovi nepodařilo zrušit vězení na Guantánamu? S téměř osmi sty zadržených mužů z různých arabských zemí měly a dosud mají americké soudy potíže. Přestože to byli zajatci, jednalo a se s nimi a dosud jedná jako s lidmi mimo zákon, z kterých dlouhodobé věznění a týrání mělo vytlout přiznání. Kdy bude toto dlouhodobé pokrytecké porušování mezinárodních válečných konvencí zastaveno? Není naděje, že by k tomu došlo za vlády prezidenta Trumpa, který již ve volební kampani akci na Guantánamu schválil.

3.

Sleduji-li zprávy naprosté většiny našich masmédií týkající se ukrajinské krize, bije do očí absence odstupu a vůle čelit nebezpečnému zostřování situace. Dnes už nikdo nepřipomene neúspěšný manifest příznivců Karla

Schwarzenberga, nazvaný Na plný plyn, jehož záměrem bylo přilít olej do protiruské válečné hysterie.

Někteří lidé uměle připomínají a oživují neblahé duchy a přízraky minulosti. Ruské tanky jim ztělesňují hanebnou okupaci v srpnu 1968, a nechtějí nic vědět o tom, s jakou radostí je vítali obyvatelé našich vesnic a měst v květnu 1945. Vladimír Holan, básník mimořádné duchovní i smyslové intenzity, ve sbírce Rudoarmějci vyjádřil své okouzlení sovětskými vojáky, s nimiž se setkal na české vesnici; učarovala mu jejich opravdovost, dětská bezprostřednost, absence sobectví. Slyším-li jednoho z našich kritiků, jak se pokouší omlouvat básníkovu politickou nezralost, mohu jen pokrčit rameny nad křečovitou politickou korektností, která dnes deformuje všechno, co se týká Sovětského svazu i Ruska. Kdo dnes zná přesný počet padlých rudoarmějců při osvobozování Československa? Při každoročních květnových oslavách v Plzni se nepřipomíná, že poslední bojeschopné německé jednotky operující na českém území se dobrovolně vzdávaly Američanům. Kdo dnes ví o Churchillově „neuvěřitelném plánu“ vidět ve vojácích wehrmachtu spojence v boji proti budoucímu společnému nepříteli – ruskému bolševismu? Sovětský tank na Smíchově postmoderní provokatér natřel na růžovo, z pomníků padlých rudoarmějců vandalové odsekávali emblémy a někteří lidé se už nemohli dočkat příležitosti začít přepisovat dějiny druhé i první světové války. Útoky proti Putinovu Rusku nezačaly dnes ani včera, mají delší inkubační lhůtu, inspirují je dlouhodobé strategické plány amerických ideologů a stratégů.

Harvardskými specialisty prováděná privatizace na území rozpadávající se sovětské državy vedla k zhoršení životní úrovně zdrcující většiny lidí, pohádkové bohatství země spadlo do klína hrstce oligarchů, kteří se dostávali do popředí již za starého režimu (podle Anatola France nejhorlivějšími royalisty jsou odpadlíci republiky), a své schopnosti a protřelosti využili za velkého třesku ve svůj osobní prospěch.

Putin patřil mezi vybrané kádry starého režimu, ale na rozdíl od Berezovských, Chodorkovských, Kolomyjských, Porošenků začal se starat o obnovu hospodářství, o sociální a zdravotní péči, o posílení státu a armády a v neposlední řadě o vzestup sebevědomí těžce zkoušeného národa. Jelcin, oportunista extrémního typu, dnes nikomu z hlasatelů demokracie a práva nevadí, ale Putin se stává nebezpečným diktátorem, kterého je třeba svrhnout, nejspíš – dobře řízenou barevnou revolucí. Některým našim novinářům, diplomatům, komentátorům vadí miliony Rusů na východě Ukrajiny, kteří nechtějí žít ve státě, ve kterém oslavují Stěpana Banderu, Hitlerova válečného spojence. Rusové na východě Ukrajiny a na Krymu se po rozpadu Sovětského svazu stali ze dne na den občany cizího státu. Cítili se být podvedeni a leccos museli překousnout. Když vzbouřenci na Majdanu svrhli řádně zvoleného prezidenta a během několika hodin roztrhali i mezinárodní ujednání o předčasných volbách, nedivím se Rusům, že nechtěli být občany země, v jejíž vládních a parlamentních křeslech sedí lidé toužící vidět Rusko v plamenech. Vládcové země vzešli z kouře pneumatik na Majdanu pohotově zakázali ruštinu jako státní jazyk, kterým se v zemi domlouvá polovina obyvatel, i lidé neruského původu. Skotové mohli svobodně rozhodnout, zda zůstanou členy britské monarchie, nebo založí republiku švédského nebo dánského typu. Proč je tato možnost obyvatelům Donbasu a Luhanska odepřena? Komu to prospívá? V žádném případě ne obyčejným občanům na Ukrajině, ani v Rusku a nikde v Evropě. Ke slovu se dostala touha po pomstě lidí, kteří se v zábavném parku ve Lvově baví střílením do terčů opatřených Putinovým portrétem a v hospodách si potom připíjejí na smrt moskalů. Jakou roli tu hrají majetkové zájmy oligarchů, kteří si divokou privatizací a korupčními triky rozdělili bohatství země, a žádné reformy si nepřejí? Proč tuto krizi připravovali zahraniční, především američtí a němečtí politikové? Obávám se, že to není jen Tymošenková, Jaceňuk a ozbrojenci z Pravého sektoru, kteří si přejí, aby z Nového Ruska, když už ne ze Starého, nezůstal kámen na kameni.

Záměr mezinárodních žhářů pěkně nakreslil karikaturista New York Times: vedle zelené neporušené země se otevírá obrovská hluboká černá jáma, z které někdo hodil záchranný hák na sousední pevnou půdu. Příslušné nápisy umožňují americkým čtenářům, aby pochopili, oč jde: Rusko, které se beznadějně řítí do záhuby, vidí záchranu v Ukrajině. Ale obrázek lze číst také tak, že Rusko chce Ukrajinu strhnout s sebou do pověstné odpadové jámy historie. Někdo by už velmi rád viděl Putinovo Rusko v propadlišti dějin.

5/ Tah na Východ

1.

Jedním z nejdůležitějších faktorů moderní války je ideologická příprava obyvatelstva: před tím, než zahřmí první výstřely, rozpoutá se bitva slov. Tento fenomén názorně demonstuje situace v Německu před první a druhou světovou válkou. Dříve než se německé armády daly na pochod na východ do Ruska a na západ do Francie, veřejnost již byla několik generací infikována jednoduchými hesly. Zatímco rytmus bojové písně Wacht am Rhein (Stráž na Rýně) dodával pochodovému kroku německých batalionů, dobývajících v roce 1870 Paříž, ten správný říz, heslo Drang nach Osten vyjadřovalo nutnost ovládnout nepostradatelný životní prostor na východě. Ideologické a psychologické příčiny, které inspirovaly Němce, aby šli do útoku proti Francii a Rusku s vědomím nejvyšší historické a mravní povinnosti, nevznikly teprve za vlády Viléma II. Na jedné straně vyjadřovaly dávné kolonizační snahy namířené na východ – připomeňme výboje Řádu německých rytířů do Pobaltí datované již od 15. století –, na druhé straně je živil německý nacionalismus překypující konzervativním romantismem, mystikou krve a půdy. Píseň Wacht am Rhein se stala symbolem německého národního sebevědomí, odhodlání zemřít za vlast, do poslední kapky krve hájit každou píd' posvátné německé půdy. Tato bojová hymna se zpívala i v Rakousku, ale víme, že ji lidé štítící se germánského šovinismu nesnášeli. Mezi nimi byl i Franz Kafka, který odešel ze schůze německých studentů, když ji demonstrativně začali zpívat. Známa je také pobouřená reakce Vladimíra Lažanského (soukromým učitelem jeho syna byl ke konci války Karel Čapek), který zabránil rakouským důstojníkům, aby v pražské kavárně za jeho

přítomnosti zpívali bojovou píseň, jednu ze tří oficiálních hymen pozdější Třetí říše. Jen si kladu otázku, jak je možné, že české národní vědomí kleslo tak hluboko, že Jiří Grůša si dovolil dát své sbírce titul *Wacht am Rhein* a že to u kritiků nevyvolalo žádný odpor ani údiv. Netroufnu si domyslet, „co tím chtěl básník říci“.

Příval německého nacionalismu, který dosáhl svého vrcholu v nacistickém *Weltanschauung* (pojetí světa), se napájel z mnoha zdrojů. Max Schneckeburger, autor textu *Stráž na Rýně*, byl spíš jen tamborem bubnujícím vojákům do kroku; mezi velkými inspirátory byl i Goethe, o němž Masaryk řekl, „že jeho bezměrný egoismus vedl k německému pangermánství“. Skladatel Richard Wagner svou hudbou i osobností vyjádřil ideál rasově vymezeného německví, a tím jakoby popřel revoluční patos Beethovenovy *Ódy na radost*. Na univerzitách vzdělaní učenici, historikové, filozofové, filologové, teologové, jako Paul de Lagarde, Theodor Mommsen a dokonce i Ernest Renan, který se jako teolog dostal do sporu s katolickými konzervativci, vštěpovali veřejnosti víru v nadřazenost Němců a Germánů nad Slovy, Židy a jinými méněcennými rasami.

Představu o velkolepém dějinném poslání Němců živilo také německé a rakouské politikové, nejen železný kancléř Bismarck, tvůrce Německé říše, ale také rakouské představitelé nižších stavů, Georg von Schönerer a Karl Lueger, kteří patřili k přímým inspirátorům Hitlerova politického programu. Dnes již zřejmě nikoho nepřekvapí, že mytickým představám o předurčenosti Němců propadl Adolf Hitler, polovzdělaný, neúspěšný a nanejvýš frustrovaný demobilizovaný frajtr, ale mnohem hůře se vyrovnáme s vědomím, že na začátku války tatáž ideologie ovlivnila i vzdělané spisovatele, umělce, vědce, teology, jakými byl Thomas Mann, Alfred Döblin, Gerhard Hauptmann, Max Liebermann, Max Planck a mnozí další. Stranou nezůstali ani teologové: v slavnostní mši v berlínském Dómu slavili zahájení války jako hold obráncům kultury proti východním barbarům, ateistickému tmářství a instinktům podřadné masy. Významný

lutherský kazatel Friedrich Gogarten prohlásil, že „Bůh se chce projevit prostřednictvím nás Němců“. (Téměř po stech letech něco podobného řekl George Bush o Američanech, kteří zahájili válku proti Iráku.)

Snad největší šok zažili odpůrci války v Německu, ve Francii a kdekoli v Evropě, když se dozvěděli, že němečtí sociální demokraté, odpůrci monarchie, kapitálu a šovinistické hysterie, vystoupili 4. srpna 1914 v parlamentu s prohlášením, ve kterém podporují válečné úvěry a vyslovují souhlas s válkou proti „ruskému despotismu“, s válkou na „obranu kultury a nezávislosti našeho národa“. Toto zdůvodnění je založeno na lži: ani Rusko, ani Francie nezaútočily na Německo, nešlo o obrannou, nýbrž útočnou válku. Jednostranné vyhlášení války dokonce odporovalo i vojenské doktríně kancléře Bismarcka, který jinak násilí považoval za legitimní právo německé i každé Bohem a historií posvěcené moci. Vilém II. navíc porušil jeden z principů Bismarckovy zahraniční politiky, spočívající v tom, že Německo nikdy nevyhlásí válku současně Anglii i Rusku. Této chyby se dopustil i Hitler, i když Bismarckovo varování v knize *Mein Kampf* připomíná a schvaluje.

Dodnes historikové, politologové, sociologové, psychologové řeší otázku, jak mohla v Německu v průběhu 19. století vzniknout tak silná národní jednota, jak bylo možné, že kritická srpnová hodina roku 1914 jakoby mávnutím kouzelného proutku zahladila základní sociální, třídní, politické, ideologické a náboženské rozpory v zemi a celý národ sešikovala do jedné řady. Představa národní jednoty bezpochyby souvisela s nebyvalým vzestupem průmyslu, výroby životních potřeb a zajišťování materiálních podmínek obyvatelstva Německa. Koncentraci kapitálu v rukou nevelkého počtu lidí podporoval stát, který pomocí cel chránil domácí trh před zahraniční konkurencí a nedovolil, aby nerovnost ve společnosti přesáhla určitou míru. Národohospodáři a historikové se shodují v tom, že v Německu Bismarckovy a Vilémovy éry vznikly příznivější podmínky rozvoje kapitalismu než v jiných evropských státech. Například v Anglii výrobní síly nedostaly možnost rozvinout bohatství

země v míře úměrné možnostem nejmocnější země světa. Společnost ve Francii se zase neustále vyrovnávala s otřesy revoluce a Napoleonových válek; pro vládnoucí aristokratickou a měšťanskou vrstvu nejdůležitějším hospodářským problémem nebyl rozvoj výroby a spotřeby, ale osobní renta. Na druhé straně Francie dosažením vysoké míry občanských práv, svobody a tvůrčí energie nepřestávala být inspirací pro Evropu a svět. Výstižně to vyjádřil Walter Benjamin ve studii Paříž, hlavní město devatenáctého století. Zcela jiný obraz skýtalo Rusko: rozlehlou zemi, opožděnou v oblasti sociální a politické, ve veřejné správě, technice a ekonomice, tísnil opresivní stát. Tento neblahý stav znepokojoval ruské vzdělance, spisovatele, umělce, vědce. Jejich obavy a skepsi vyjádřil Gogol v obraze ruské trojky, která se řítí neznámo kam.

2.

Sledujeme-li s odstupem sta let neuvěřitelné reakce německých intelektuálů na události prvních měsíců války, nepřestáváme se divit. Stáváme se svědky „věčného návratu“ jednoho německého traumatu – nenávisti k Východu, kde podřadné národy blokují životní prostor a bohaté přírodní zdroje, na které si schopnější, vyšší rasa dělá spravedlivý nárok. „Slované, nebo my – to je ta otázka, a i když ji tentokrát ještě zdaleka nebude možno vyřešit, přece jen během půl století vyřešena bude.“ (Berliner Tagblatt, 6.9.1914) Tento výrok nepochází od zatvrzelého šovinisty, nýbrž od Emila Ludwiga, jehož knihy se později octly na hranicích pálených nacisty jako jedovatá židovská nákaza. Když německá armáda při bombardování Remeše 19. září 1914 slavnou katedrálu obrátila v hromadu trosek, tento čin se stal ve Francii i ve světě symbolem německého barbarství. V německém tisku na to reagoval lékař pluku, jehož dělostřelci zahrnuli katedrálu přívalem střel. Prohlásil, že důstojník, který velel dělostřelecké baterii, měl mnohem víc úcty k hodnotám křesťanské víry, než potomci francouzských jakobínů – tak ať neroni

krokodýlí slzy! Autorem tohoto komentáře byl – Arnold Döblin, autor slavného románu *Berlin Alexanderplatz*; ve 30. letech byl pronásledován nacisty a našel útočiště ve Francii, kde dostal v roce 1939 občanství. Šokující výroky vybírám z nepřeberného počtu podobných hanebných citátů, ale neuvádím je proto, abych snižoval úctu, kterou k zmíněným autorům chováme, nýbrž proto, že dokládají zhoubný vliv davové psychózy i na osobnosti inteligentní, nadané, které se teprve v průběhu času vymanily ze svého válečného třeštění.

Nevím, zda někteří dnešní politici, novináři, publicisté nebudou za pár let litovat svých výroků, které jsou spíš plodem hysterické reakce než racionální úvahy. Válečná hysterie proti Rusku jde vstříc šovinistickým instinktům ukrajinské pravice, která brání rozumnému řešení krize – dohodě, kompromisům, nalézání společných zájmů Ukrajinců, Rusů, pobaltských národů, Poláků i obyvatel ostatních evropských zemí. Spory mezi Ukrajinou a Ruskem mají staleté historické kořeny a paradoxně je netlumí ani skutečnost, že někdy nelze stanovit přesné dělítko mezi tou nebo onou národností. (Viktor Někrasov, ruský spisovatel, kyjevský rodák, v románu *V stalingradských zákopech* uvádí přímé řeči ukrajinských vojáků v ukrajinštině, jejíž některá písmena se v ruské azbuce nevyskytují. Tyto pasáže nebyly pro ruské čtenáře nesrozumitelné.) V dnešní složité, záměrně i zvenčí jitržené situaci se setkáváme s paradoxními, nepřirozenými výzvami, aby se ukrajinští Rusové (pro velké procento Ukrajinců je ruština mateřským jazykem) vzdali své národnosti a stali se Ukrajinci. Historické křivdy nelze řešit z pozice msty – zub za zub, rána za ránu –, ani tím, že se bude terorismus banderovců, namířený proti ruským, polským, židovským, ukrajinským, běloruským, českým i jiným národnostem, vydávat za projev vlastenectví. Kdo dnes vidí v ukrajinském patriotismu, vzešlém z ohňů Majdanu, záruku západních hodnot, stává se obětí davové hysterie, která v zájmu aktuální mocenské hry oživuje a podněcuje staré národnostní, náboženské, ideologické resentimenty. Opět se stáváme svědky lži z roku 1914 a 1941, kdy bylo vyhlášení války Rusku

a Sovětskému svazu motivováno tím, že barbarské Rusko ohrožuje Evropu a její civilizaci. Na nedávné konferenci NATO ve Varšavě jsme se doslechli, že je třeba zabránit Rusům, aby svůj „životní styl“ nešířili na Západ. Něco podobného prohlásil nedávno i vojenský přidělenec Spojených států v OSN.

Lidé, kteří vidí v Putinovi novodobého Hitlera a obsazení Krymu přirovnávají k Mnichovu, Hitlerovo zlo zmírňují. Násilné a západními mocnostmi schválené porušení tisíciletých hranic Českého království v roce 1938 nelze ospravedlnit tím, že německá menšina dávala přednost nacistickému Německu před demokratickým Československem. Naproti tomu přičlenění Krymu k Ruské federaci napravilo administrativní svévoli, které se v roce 1956 dopustil Chruščov, který chtěl přičleněním Krymu a Donbasu k Ukrajině zmírnit následky tragických událostí – hladomoru 30. let a války. Byl k tomuto rozhodnutí dohnán také vědomím, že v třicátých letech byl odpovědný za Stalinem nařízenou kolektivizaci zemědělství a že si tím chtěl svoji vinu zmenšit nebo odčinit? (V ruských novinách nedávno uveřejnili dokument, který ukazuje, že tento administrativní zásah do struktury státu neproběhl ani z právního hlediska korektně. V politbyru to zřejmě ani nezaznamenali, právní dokument považovali za věc formální, administrativní.) Území Krymu ani Donbasu nebylo před Chruščovovým dekretem součástí Ukrajiny. Po rozpadu Sovětského svazu se ruští obyvatelé Krymu, Donbasu a dalších západních oblastí rázem stali druhořadými občany; jejich jazyk, kulturu a historické tradice ohrožovalo úsilí centrální vlády poloostrov ukrajinizovat. Kyjevské úřady jejich žádost, aby poloostrov získal statut autonomní oblasti, odmítaly jako akt ohrožující ukrajinskou státnost. Starosta Sevastopolu nebyl volen občany města, ale jmenován kyjevskou vládou. V oficiálním tisku se po pádu Sovětského svazu stále více objevovaly proklamace a výzvy k ukrajinizaci Krymu, doprovázené obhajobou Banderových oddílů bojujících po boku wehrmachtu proti sovětské armádě. Mohli k tomu Rusové, pro které těžce

zaplacené vítězství nad Německem bylo nejdůležitější událostí jejich života, mlčet?

3.

Dívám-li se na záběry bojů u ruských hranic, pozoruji-li, jak se městské budovy, továrny, šachty, školy, nemocnice i chudobné vesnické domky a kůlny, zahrádky a humna mění v hromadu trosek, jak tam umírají civilisté, kteří nikomu nezkřivili vlas, mám dojem, že se Evropa vrátila o několik desítek let zpět. Jsem-li svědkem tragických scén, sleduji-li umírání bezbranných lidí, žen, starců, dětí, pak si říkám, že jsme svědky událostí vyvolaných masivní ideologickou propagandou, která nerespektuje ústavní, ani historická práva a změnu poměrů si vynucuje násilím. Kladu si otázku, zda nespočet filmů a počítačových her, které diváky, zejména v bohatých zemích, již od dětství zaplavují obrazy barvitého násilí, zabíjení, týrání a krutosti, zda tato soft power, měkká síla americké civilizace, neotupila vnímání lidí přesycené západní civilizace do té míry, že necitelnost, otrlost, cynismus se již staly jejich běžnou citovou a fyziologickou výbavou. Mnozí lidé se přivalu hrůz brání netečností – jich se to netýká! V americkém tisku se objevilo svědectví důstojníka, kterému po válce v Iráku nařídili provádět v Abu Ghraib výslechy vězňů podle nelidských metod. Protože v něm krutá zkušenost vzbudila trýznivé trauma, rozhodl se jezdit po školách a učilištích, aby mladé lidi varoval před touto nákazou, která je v rozporu s demokratickými tradicemi země. Statečný voják, odhodlaný vydat svědectví, dospěl, bohužel, k deprimujícímu závěru – mladí posluchači o jeho svědectví nemají zájem. Jich se to netýká!

6/ Politik a válečník – kdo z koho?

1 Kniha O válce, kterou napsal generál Carl Clausewitz (1780-1831), je dosud předmětem studia; polemiky vojevůdců pozdějších dob její aktuálnost neoslabují, spíš potvrzují. Udivuje, že kadeřavý pruský generál se zlatými epoletami a šavlí dovedl na základě zkušeností, které poskytovaly manufakturní války na přelomu 17. a 18. století, vytvořit dílo teoreticky tak fundované a platné i v éře, kdy rukodělnou válku nahradila válka průmyslová, atomová, elektronická. Clausewitz nepsal příručku, jak vést válku, ale inspiroval se neobyčejným rozmachem teoretického německého myšlení v době, kdy, jak píše Byron, „během sedmi let jsem viděl víc změn – od monarchů až dolů k nejubožejším stvořením pod sluncem –, které by dobře stačily na celé jedno století“. Na vojenské škole v Berlíně studoval Immanuela Kanta. Pochybuji, že by se dnes v americkém West Pointu dostaly kadetům do ruky knihy Jamese, Peirce nebo Rortyho.

Clausewitz pojal válku jako složitý komplex zahrnující řadu složek. V myšlení jeho současníků, ať to byli teoretikové dějin (Hegel), ekonomové (Marx), nebo estetikové (Herbart), se prosazoval analytický postup respektující rozpornost složitých jevů, vzájemnou závislost celku a částí. Ať se od sebe jednotlivé reálné války liší tisíci aspekty a okolnostmi, některé základní složky jsou jim společné – bez nich bychom pozorované události nemohli nazvat válkou. Teoretický model skutečnost nekopíruje, nýbrž vytváří zjednodušený abstraktní obraz předmětu, který umožňuje vzájemné srovnávání nejrůznějších jeho realizací. Newtonův zákon o volném pádu vychází z ideálních podmínek, které se v hmotném světě

nikdy nemohou stoprocentně realizovat. Přesto, nebo právě proto, Newtonův zákon platí.

Z velkého počtu otázek, kterými se zabýval pruský teoretik, vybírám vztah mezi politikou, veřejným míněním a válkou. Sledujeme-li dnešní válečná ohniska v Afghánistánu, Iráku, Sýrii, Lybii nebo na Ukrajině, jedním z klíčů, které otevírají pochopení jejich povahy, zrodu a vývoje, je vztah, jakým se v konkrétních případech uplatňuje proměnlivý faktor vzájemného působení mezi politikou, mediální sférou a válkou.

Podle Clausewitze válka, která se vymyká politickému vedení a stává se autonomním činitelem, podléhající jen svým vnitřním pravidlům, své setrvačnosti, přestává být konkrétní válkou a mění se ve válku absolutní. Absolutní válka je absolutní zlo – vše je dovoleno, nepřítel musí být za každou cenu zničen, vyhlazen. Hrůzu absolutní války nezmírňuje skutečnost, že v ní obětavě bojují i lidé stržení bezvýhradnou láskou k vlasti, císaři nebo jinému reprezentantovi národa, státu, církve. Na druhé straně i v konkrétní válce se mohou vyskytnout projevy nedovoleného násilí, které žádnými důvody nelze omluvit.

2.

Když Německo v srpnu 1914 napadlo Francii, velitelé počítali, že během několika týdnů dobudou Paříž, a Francie bude již podruhé během necelého půlstoletí pokořena. Pochod Němců na Paříž se zastavil na Marně – německé armádě byla vnucena zákopová válka. Během bitvy na podzim 1914 a následující u Verdunu o rok později přišlo o život milion vojáků a několikanásobně víc utrpělo zranění. V pomyslné Guinnessově knize rekordů by mohl stát záznam o nejkrvavější bitvě všech dob. Když si šéfové generálních štábů obou armád uvědomili, že nemohou dosáhnout vítězství, obrátili se na politiky, aby se zase oni chopili otěží a vyjednáváním dosáhli řešení bezvýchodné situace. Mluvílo se o míru bez vítězství. Ale nejvyšší představitelé Německa a podobně i Francie tento

návrh brisně odmítli – netroufli si říct svým národům pravdu, báli se otevřeně přiznat, že nezměrné oběti byly marné, že válka nepřinesla teritoriální ani žádný jiný zisk. Tak se otevřel pekelný kruh: politikové – nejednou s přispěním vojenských rádců – zahájili válku, předali žezlo maršálům a generálům, a do jejich řemesla se nepletli. Císař Vilém II. během svého panování vystupoval jako nejvyšší velitel nejlepší armády světa, ale po vyhlášení války zaujal jiné stanovisko: „Ve válce drží politika jazyk za zuby, až jí strategie zase dovolí mluvit.“ Nezříkal se tím nepřímo zodpovědnosti? A kdy vlastně strategie dovolí imperátorovi a politikům mluvit? Samozřejmě teprve ve chvíli, kdy z bojiště přicházejí dobré zprávy. Tak se pekelný kruh války mění v past. Do hry vstupuje veřejné mínění. V klidných mírových časech je vládcům celkem jedno, co si lidé myslí o politice, o vládě a moci, ale když jejich národní, kmenové, rasové sebevědomí vybičuje propaganda nad snesitelnou míru, potom davová nákaza brání rozumnému řešení krizové situace.

V prvních dnech války se miliony Němců i Francouzů s nadšením pustily do války. Ozbrojený boj na život a na smrt mnozí chápali jako nejvyšší projev národní vůle, jako – podle Clausewitze – „vrcholný projev, kterým si lid potvrzuje své bytí (Selbstbehauptung)“. Vojáci hnijící v zákopech na obou stranách fronty prožili šok: uvědomili si, že velké dějiny vtrhly do malého světa jejich životů a zcela jej znehodnotily, vyplenily, všechny jejich osobní naděje, tužby, představy a záměry byly na padrť rozbity, a zůstalo jen jedno – přežít. Kruté vystřízlivění nahradily psychologické, někdy spíš fyziologické reakce. U kterého německého nebo francouzského vojáka, který přežil masakr zákopové války, doutnal ještě posvátný zápal lásky k vlasti?

Válka, která měla na začátku zřetelné politické cíle, se zvrhla ve válku absolutní – vyhlazovací. Vrchní velitel německé armády generál Falkenhayn našel ze strategicky bezvýhodného postavení východisko: smyslem dalších bojů bylo, aby Francie vykrvácela. Pruští generálové nebrali v úvahu, že za války přicházejí o život také miliony německých

vojáků. Nakonec již proti sobě nestáli Němci, Francouzi nebo Angličané, nýbrž muži různých uniforem a stejných zoufalých pocitů – každý z nich věděl jedno podstatné – nepodaří-li se mi zabít toho druhého, který je na dostřel, hrozí mi, že on zabije mne. Podle Clausewitze použité prostředky (zákopy, plyn, dalekonosná děla) nutí způsob boje přebírat a zdokonalovat (složitější zákopy, zhoubnější plyn, účinnější letecké bombardování, tanky). Eskalace války vede k tomu, že nakonec je dovoleno všechno. Němci, Francouzi a později i Američané porušili mezinárodní zákony o vedení války, a bez skrupulí nasadili bojový plyn, jehož zásoby měli již od začátku tažení po ruce.

3.

Na Majdan před čtyřmi lety přišlo mnoho lidí, kteří si přáli, aby se jejich hmotná, civilizační i duchovní situace zlepšila, aby země dostala lepší vládu, aby se zastavil pohyb dolů po nakloněné ploše. Před několika lety jsem se seznámil s jedním mládencem z Kyjeva – vyprávěl mi, že se jim sice za Kučmy nežilo nijak blahobytně, ale že jim vláda zaručovala jisté stabilní životní podmínky. Po oranžové revoluci se začala situace zhoršovat, ztratil zaměstnání a byl donucen hledat práci v cizině, aby ženě, dítěti i své matce zaručil aspoň životní minimum. Jak je možné, že lidem slibovaná politická svoboda přinesla bídu? Kdo z oranžové revoluce profitoval? Nebylo to zase jen pár vyvolených boháčů, oligarchů, kterým – ať již se tvářili západně nebo východně – šlo především o jejich majetky? Kolik miliard zmizelo v kapsách Tymošenkové a jejího muže, kterému Česká republika poskytla bezpečný úkryt spolu s těžkým balíkem peněz pochybného původu? Proč tak rychle skončila její kariéra krátkodobého komplice prezidenta Juščenka, který se chystal předčasně vypovědět smlouvu s Ruskem o pronájmu vojenských námořních základen na Krymu? Byl obžalován ze zpronevěry státních peněz – kde vlastně dnes vězí? Zmizel v zahraničí? Koho to zajímá? Dodnes nevíme, kdo vlastně připravoval Majdan, kdo se staral o tisíce lidí v třeskuté zimě, kdo jim zajišťoval jídlo a pití, kdo sháněl pneumatiky, štíty, helmy, zbraně? Také

jsme se nedozvěděli, kdo nahradil mzdu lidem, kteří dali přednost politické manifestaci před prací ve fabrice, na úřadě, ve škole? Na tyto otázky nemáme odpověď, ale je jisto, že mnozí lidé, kteří přišli na Náměstí nezávislosti z dobré vůle, se dnes cítí podvedeni. Kousek stranou od místa povstání se po roce objevily stany opatřené buržujkami, železnými kamínky, kterými se zahřívali lidé protestující proti tomu, že byli zrazeni, že jejich slovo nemělo žádnou váhu.

4.

Mnoho se dnes mluví o novém fenoménu – o hybridní válce. Člověk se zčista jasna probudí a kolem se střílí. Ani neví, kdo do koho. Vojáci po zuby ozbrojených oddílů nejsou označeni, tváře mají zahaleny černými pletenými kuklami, neví se, komu podléhají – jsou to dobrovolníci Právého sektoru, Strany svobody nebo soukromé gardy oligarchy Kolomojského? Kdo jim vlastně velí? Odpovídají vládě? Kdo nese za jejich akce odpovědnost? Komu neregulární vojenské oddíly na Ukrajině nevadí, toho bezpochyby rozhořčí, že ruští vojáci, kteří prakticky bez výstřelu obsadili Krym, neměli žádné státní distinkce. Každému bylo jasné, že to jsou ruští vojáci z vojenské základny na poloostrově, ale západní stratégové a propagandisté spustili pokřik, že to bylo z vojenského hlediska nepřípustné, že se tu objevily prvky hybridní války s maskováním a zametáním stop. Těm, kteří varují před hybridní válkou, zřejmě nevadí nasazení bezpilotních letadel na vzdálených bojištích Afghánistánu, Iráku nebo Jemenu. Na člověka se z nebe bez výstrahy řítí mířené střely. Mohou zasáhnout kohokoli, kdykoli a kdekoli, jejich útoku nezabrání ani červený kříž na střeše polní nemocnice, ani označení školy nebo jiného civilního objektu. Prvky utajení, lsti a zákeřnosti charakterizují také událost, která se vymyká všem zvyklostem civilizovaného světa – upálení čtyřiceti sedmi odpůrců Majdanu 2. května 2014 v Oděse. Z dostupných záznamů je zřejmé, že se onoho osudného dne pohybovaly na ulicích města různé

skupiny lidí, a ne všichni měli zájem otevřeně dát najevo, ke komu patří a jaké mají záměry. Není těžké si domyslet, kdo je organizoval a jaký byl cíl jejich hybridní taktiky. Právě proto ukrajinské úřady o oděském masakru mlčí. Podobné otázky se dodnes vznášejí i nad sestřelením malajského letadla 17. června 2014 poblíž ruských hranic. Kyjevská vláda, opírající se o zprávy amerických a německých výzvědných služeb, měla ihned jasno: letadlo sestřelili donbaští vzbouřenci. Toto obvinění, nedoložené důkazy, splnilo svou funkci – zabránilo tehdy kancléřce Merkelové pokusit se o rychlé řešení občanské války. Ani výsledek mezinárodní komise, která měla objasnit příčinu pádu malajského letadla, nevzbuzuje důvěru. V týmu nizozemské komise vyšetřovatelů byly kromě Malajsie tři západní země a Ukrajina; zástupcům Ruska byla účast v této komisi odepřena. Jedna věc je však zřejmá – na pádu letadla nemohli mít zájem vzbouřenci, tím méně Rusko. Naproti tomu ukrajinským a zahraničním politikům, kteří se podíleli na přípravě Majdanu, se tento incident hodil do karet. Připomeňme si klasickou sentenci římského filozofa Seneky: *cui prodest scelus, is fecit* – zločin spáchal ten, kdo měl na něm zájem. V mediálním šumu, který obklopil zkázu malajského letadla, se neobjevila zpráva o tom, že Ukrajinci sestřelili v roce 2001 nad Černým mořem ruské civilní letadlo; prezident Kučma se tehdy omluvil – šlo prý o omyl, to se přece občas stává. Sestřelení obou letadel zřejmě nebylo dílem nešťastné náhody.

5.

Podle 5. článku stanov Severoatlantického paktu všechny členské státy jsou povinny přijít na pomoc každému, kdo by byl napaden. Protože dnes agresor může zinscenovat maskovaný útok, nasadit zakuklené vetřelce, „zelené mužíky“, ozývají se hlasy, aby byl paragraf zostřen, přizpůsoben podmínkám hybridní války. Nemusíme být znalci vojenské vědy, abychom pochopili, jak snadno by bylo možné připravit takový útok. Specialistům CIA, kteří od přímé účasti na vojenských akcích v Laosu koncem 60. let a v pozdějších akcích ve Střední a Jižní Americe získali na tomto poli mnoho

zkušeností, by nedalo mnoho práce připravit předstíraný útok, který by uvolnil cestu k válce.

Co je potřebnější – usnadnit přípravu války, nebo ji naopak zkomplikovat? Je to rétorická otázka. Sebeobtížnější vyjednávání je nesrovnatelně lepším východiskem z krizové situace, než jaké poskytne seabemírnější válka. Války působí jako oheň, čím víc je v okolí hořlavých látek, tím rychleji se šíří. Horlivým přilévачům oleje do ohně bych doporučil, aby si po večerech četli zápisky frontových vojáků, zejména deník Egona Erwina Kische Vojákem pražského sboru, vydaný 1922. Bohatý zdroj informací najdeme také v dopisech z fronty; najdeme je například ve sborníku Stalingrad vydaném roku 1993 ve Fischerově nakladatelství ve Frankfurtu nad Mohanem (vydavatelé W. Wette a G. R. Ueberschär). Výjimečné poznání a zážitek poskytne zpráva japonského spisovatele Kenzaburo Óe o důsledcích atomového útoku na Hirošimu (Zápisky z Hirošimy, 1965). Zatím co Kisch ukazuje hrůzu strojové války zblízka jako její nedobrovolný účastník, japonský nositel Nobelovy ceny evokuje metafyzickou apokalypsu atomového útoku, jehož důsledky se předávají z generace na generaci. Z Kischova deníku cituji záznam z 27. října 1914: „Tam leží veselý hejtman Spudil. Granát mu urval od těla hlavu, jenom krk a pravé ucho je vidět; hlouběji úplně nová extrauniforma zbrocená krví. Vedle něho leží dva telefonisté, smetení týmž granátem k zemi. Na holém poli leží důstojník, revolver vedle sebe, s prostřelenou hlavou; je již úplně žlutý, jen ještě slabě chroptí a i jeho chroptění umlká. Je to nadporučík Kučera. Znáám jeho nevěstu.“

I u nás se mezi politiky a novináři najde dost příznivců tvrdého kurzu, kteří nevěří ve vyjednávání a umírněné postoje považují za slabošství. Z většího počtu příkladů protiruské hysterie volím citaci z článku Romana Jocha, experta atlantické ražby, kterému se svého času dostalo v zámořských ústavech Action a Claremont cenného školení. To, o čem se mluví spíš v kuloárech a šeptem, náš stratég poví od plic. Nemáme se bavit o tom, zda má být „Kyjev, Užhorod a Praha ruské, nýbrž o tom,

zda Kaliningrad, Tatarsko či Sibiř mají být ruské". Aby tomuto obnovenému Drang nach Osten dodal váhy, navrhl spojit Polsko jako hlavní regionální mocnost ve střední Evropě s Českou republikou a vybavit je „vlastním jaderným odstrašujícím arzenálem“ (Lidové noviny, 28. 2. 2014). Připojil se tím k požadavku atomového vyzbrojení Ukrajiny, který je obsažen v programu strany Svobody, známé nepřátelským vztahem k Rusku, antisemitismem a konexemi s neofašistickými stranami v Německu a v Itálii.

V časopise The Economist jsem zaznamenal karikaturu: na zádech strýčka Sama sedí rozvalen ostrý hoch v černých brýlích a pomocí uzdy a ostruh pobízí svého nedobrovolného koně ke klusu ve směru, který se jezdci zalíbí. Kresba vyjádřila obavy veřejnosti i některých politiků z nadměrné iniciativy a horlivosti amerických výzvědných služeb. Když pruský generál Clausewitz sepisoval teorii války, nepřišlo mu zřejmě na mysl, jakou fatální roli v ní jednou budou hrát tajné služby. Nebyl nakloněn tomu, aby se vojenští páni příliš pletli politikům do řemesla, a zřejmě by se podivil vzácné symbióze politiků a stratégů v NATO. O účasti mistrů špionážního řemesla na vytváření politiky největšího vojenského paktu všech dob se pro jistotu nemluví. Utajení je přece jednou z podmínek úspěšného zahájení útoku. Dvojnásob to platí v éře hybridní války.

Americká veřejnost je citlivá na ztráty svých vojáků, protestuje, když se příliš mnoho jejích synů a otců vrací z dalekých zemí domů v cínových rakvích. Proto je výhodnější operace, kterou lze utajit, protože se jí nezúčastní američtí vojáci. Jednu z takových dlouholetých hybridních válek avant la lettre zahájili Američané v roce 1961 v Laosu. Prezident Eisenhower, známý svým varováním před přílišným vlivem vojensko-průmyslového komplexu na washingtonskou vládu, kupodivu stačil ještě za své vlády zahájit tažení proti asijskému komunismu, které končilo v roce 1975 porážkou nejmocnější armády světa. Americká letadla v letech 1961–1973 zasypávala bombami oblasti, kde operovaly vietnamské

povstalecké oddíly. Pozemní operace řídila CIA – vyzbrojovala desetitisíce vojáků z odbojné etnické minority Hmong. Tuto cennou zkušenost američtí zpravodajci později bohatě rozvinuli ve válkách ve Střední a Jižní Americe. Vojenskou operaci v Laosu, která stála ročně 3,1 miliardy dolarů a během níž zahynulo 10 % obyvatel z šesti milionů, se podařilo před americkou veřejností skrýt. (Prezident Obama při své loňské návštěvě v Laosu nepovažoval za důležité se omluvit, ale slíbil peníze na odminování rozlehlých území – tajná válka si tam dodnes vybírá svou daň.)

6.

Jednání povstalců v Luhansku a Donbasu má jasný politický cíl: mnohamilionová ruská menšina se cítí ohrožena kyjevským centralismem. Většina Rusů žije v národnostně zřetelně vymezených oblastech na východě a na jihu země. Můžeme se jim divit, že nechtějí žít ve státě, kde nová vláda chtěla ruštinu zbavit práva úředního jazyka a kde nacionalisté oslavují stoupence německých okupantů jako hrdiny?

Boj obyvatel Luhanska a Donbasu má obranný charakter. Není třeba se dovolávat teoretika války Clausewitze, abychom konstatovali, že morálka vzbouřenců, kteří bojují na vlastní půdě za svá práva, je nesrovnatelně vyšší než morálka ukrajinských vojáků, z nichž většině jsou cíle kyjevské vlády cizí. Proč by měli sdílet šílené vidiny Tymošenkové, která si přeje Rusko „spálit“ a „moskaly topit“ (močit capanov)? Proč by je měla inspirovat výzva šovinisty a antisemity Tjahnyboka, který už před lety hlásal, že je na čase přehodit si kalašnikov přes rameno a jít střílet nenáviděné Rusy? A jak mají reagovat na hysterické prohlášení poslankyně Farionové o tom, že oni, pravověrní Ukrajinci, přišli na svět proto, aby vedli vyhlazovací válku proti Rusům, největším škůdcům Evropy? Můžeme se utěšovat, že tyto paranoidní plány a sny naprostá většina Ukrajinců ve volbách nepodpořila, ale nesmíme naivně věřit, že

jejich fanatičtí nositelé a propagátoři se jich vzdají, stáhnou se do kouta, přiznají porážku.

Žijeme v době, kdy váha slov klesá, kdy se slovy, těžkými jak cent, kde kdo žongluje, jako by to byly míčky nebo papírové koule. Slova, jako válka, zrada, zbrojení, atomová puma, mobilizace, nevzbuzují v lidech propadlých bojechtivým náladám, krytým – samozřejmě! – těmi nejvznešenějšími ideály, žádné negativní představy. Nejsou s to si představit utrpení statisíců a milionů lidí, které válka kosí jako nebezpečnou škodnou. Nepřijde jim, že se stávají hlasateli strachu, hrozeb, msty, že šíří paniku a používají lživé argumenty. V čase vrcholící ukrajinské krize se komentátor českých novin, jejichž čtenáři nejsou zrovna nakloněni antiruské propagační kampani, rozhořčil do té míry, že odložil brýle a se vztyčeným prstem je varoval před hrozbou vyčtenou z ruského plakátu zahlédnutého na moskevském náměstí. Polekal ho „rudoarmějce, který bajonetem zapichuje Evropu,“ a teď se snaží veřejnost přesvědčit, že ten bajonet míří přímo na každého z nás. Poplašná zpráva jako z učebnice propagandy! Potom si nasazuje tvář nevědomce, kterému nic neříká Napoleonovo tažení na Rus, ani Krymská válka, ale kupodivu ani dvě války 20. století, kdy se na Rusko valily německé armády, a na důkaz svého varovného tvrzení cituje ukrajinského kolegu: „Ukrajina je předsunutou hlídkou civilizace, která ji chrání před barbarstvím z východu.“ Kde se to jen ten ukrajinský novinář dočetl? Zřejmě v Hitlerově Mein Kampf. Vždyť ukrajinský překlad této nacistické bible si klidně můžete koupit v knihkupectvích ve Lvově i jinde kolem.

7/ Davová nákaza

1.

Dosáhne-li ideologická příprava války určitého stupně, lidé v masovém měřítku ztrácejí zdravý úsudek. Podle Jaroslava Haška Švejk vítal manifest, kterým císař pán onoho pověstného srpnového dne roku 1914 vyhlásil Srbsku válku, radostným voláním „Na Bělehrad!“ Protože seděl na invalidním vozíku a přitom mával nad hlavou berlou, usoudili policajti – a právem –, že je to provokace zesměšňující pouliční manifestace, kterými tehdy obyvatelstvo Rakouska vyjadřovalo nadšení nad vyhlášením války Srbsku. Franz Kafka, který v deníku tyto průvody rakouských vlastenců nazval „jedním z nejodpornějších průvodních jevů války“, Švejkův ironický happening by zřejmě pochopil jako jednání, kterým odvedenec dal najevo, že ví, co si má o válce myslet. (Čeští vojáci cestou na frontu zpívali: „Červený šátečku kolem se toč, kolem se toč, jedeme na Srba, nevíme proč...“) Není vyloučeno, že Kafka četl v tehdejších novinách vyjádření Hermanna Bartha, rakouského spisovatele a dramatika, který považoval za nutné veřejnosti a světu svěřit své pocity vyvolané vyhlášením války: „I kdybych se dožil sta let, tyto dny nikdy nezapomenu... Ve všech německých srdcích bije dnes týž svatý hněv. Všechny německé rány se zacelily. Jsme vyléčení. Buď pochválena tato válka, která nás vykoupila ode všech německých zděděných utrpení.“ („Podstata němectví se vyjevila!“ Berliner Tagblatt, 14.8.1914.) Na tomto prohlášení je pozoruhodné, že rakouský občan vystupuje jako Němec a že válku vítá jako příležitost k tomu, aby si Němci, ať v Rakousku nebo v Německu, zbraněmi zhojili všechna svá historická traumata. Ale kdo vlastně Němcům ublížil? Rusové? Češi? Srbové? Obyvatelé Bosny a Hercegoviny?

Italové? Kdo vyvolal válku s Francií? Neměly by spíš tyto národy žádat po obou německých císařích, aby se jejich říše vzdaly svých dobovačných cílů?

Proč Hermann Bahr a celá kohorta politiků, novinářů, spisovatelů vítali válku jako účinný lék proti všem možným národním a státním neduhům? Proč dobytí Srbska považovali jen za první krok k obnovení víry v historické poslání Němců v Evropě i ve světě? Na tyto otázky najdeme odpověď spíš u generálů, mistrů válečného řemesla, než u civilních osob, které se podílely na vládě, na její veřejné podpoře a propagandě. Císaři, kteří stáli na vrcholku moci, měli ve věci války a míru poslední slovo a – s výjimkou posledního rakouského císaře Karla – víc důvěřovali zbraním než civilním zákonům a slovům. Rakouští generálové si již dávno před válkou nedělali iluze o tom, že by Rakousko stálo na pevných politických a hospodářských základech, politiky považovali za břídily a někteří se netajili ani nedůvěrou ve vladařské schopnosti Franze Josefa a dalších členů habsburské dynastie ověšených tituly a hodnostmi. Válku vítali jako příležitost odstavit neschopné politiky od moci, popadnout věci do svých rukou a zabránit rozpadu říše. Generál Franz Conrad von Hötzendorf, který již před rokem 1914 usilovně naléhal na tažení proti Srbsku, nevěřil ve státnické schopnosti Habsburků ani jejich úředníků, a záchranu říše viděl ve vojensky zaštitěném centralismu, jinými slovy v absolutismu. Ostatně v žádném z válčících států nedošlo hned po vyhlášení války k nastolení vojenské diktatury, jak se stalo v Rakousku: činnost parlamentu byla císařským dekretem zastavena, vojenské úřady si podřídily veřejnou správu, železniční dopravu a klíčové úseky průmyslové výroby. Polní soudy se ujaly svého díla: na Moravě, v Haliči, Bosně a Hercegovině, na jihu Maďarska a v Dalmácii měly již během několika týdnů na svědomí stovky poprav. Proč naši horliví austrofilové nepřipomínají smrt osmnácti stávkujících železničářů na Moravě, proč mlčí o popravě desítek Sokolů a tisících uvězněných? Jaroslav Hašek v první verzi Švejkovy kroniky, vydané v Kyjevě roku 1917, odhaduje, že zatčených Čechů a Moravanů

bylo na 20 000, a dodává, že dohromady „to dělá pěknou sumu 100 000 roků pro český národ“.

Historik Jiří Rak, který se pokusil v knize Zachovej nám Hospodine dokumentovat úctu českého lidu ke „staříčkému mocnáři“, zřejmě nezná nebo nechce znát tato čísla, která jeho mýtus o devótním vztahu Čechů k rakouskému monarchovi dokonale vyvracejí .

2.

Na otázku, proč se mohla zdát válka roku 1914 lidem v Německu a v menší míře i v Rakousku požehnáním z nebe, proč ji kdekdo, dokonce i umělci, básníci a malíři, velebili jako hygienu léčící neduhy slabých lidí a celých národů (připomeňme manifesty italských futuristů), ani dnes nemáme po ruce jednoduchou odpověď. Španělský filozof Ortega y Gasset razil pojem davu jako společenství lidí různého sociálního a intelektuálního typu, jako jednotu semknutého kolektivu, který vzniká za jistých podmínek a myšlení a jednání všech členů zaměřuje jedním směrem, k jednomu cíli. Ruský fyziolog Vladimír Bechtěrev popisoval psychickou nákazu, která se projevuje tím, že skupina jedná podle zákona podmíněného reflexu. K podobnému závěru dochází psycholog C. G. Jung; na rozdíl od ruského fyziologa vychází z psychoanalýzy, a nečekané hromadné projevy psychického jednání přičítá šoku, k němuž dochází ve chvílích, kdy se kolektiv pod nárazem mezní situace instinktivně zachraňuje propadem do kolektivního nevědomí a záchranu hledá v předsudcích, pověrách, ideálech posvěcených tradicí. V období, kdy neoliberální ideologie počítá pouze s jednotlivci a jakékoli podřizování subjektu vyšší kategorii společenského celku popírá, zní tato často drastická nadvláda kolektivních instinktů jako něco nepatřičného a nepřijatelného. Skutečnost však nelze přelstít – dějiny přinášejí mnoho důkazů o hromadné nákaze mas. Ukazuje se, že vědomí individua nikdy

není a nemůže být izolováno od vědomých i nevědomých reakcí příslušníků téže skupiny.

Obávám se, že právě dnes jsme v Evropě svědky zrodu zlověstného procesu davové nákazy, kolektivního sebeklamu, instinktivní hysterie, bez níž se neobejde příprava žádné války. Když pan Kalousek volá po dodávkách zbraní Ukrajině, když s pomocí falešných a na hlavu postavených historických paralel odsuzuje mírové řešení ukrajinské krize a přilévání oleje do ohně považuje za jediné správnou odpověď na hrozící nebezpečí ruské agrese, mluví z něho nefalšovaná fascinace silového řešení konfliktu, který zostřuje antisovětský a antibolševický resentment. Když moderátorka v Hyde Parku v rozhovoru s válečnou reportérkou, která vydává svědectví o hrůzách, které postihly obyvatele východní Ukrajiny, dvakrát za sebou položí otázku, zda se „můžeme těšit na válku“, vůbec si neuvědomuje, jak strašnou větu vypustila. Také ona si již podvědomě osvojila myšlenku, že válka není tak zlá, že krveprolití a proměna měst v měsíční krajinu má v sobě něco pozitivního, potěšujícího – zlo přece musí být potrestáno.

Než zazní první výstřel (ale k tomu, běda, na východě Ukrajiny již došlo), je nutné, aby se lidé v duchu zadaptovali, připravili na vzájemné zabíjení, aby střelení považovali za správné a žádoucí řešení společenských rozporů. Naproti tomu naprostá většina obyvatelstva na obou stranách hranice si válku nepřeje. Tato vůle se, bohužel, neprojevuje masivními protesty. Mírové hnutí není v módě, šíří se názor, že boj za mír je jen zastaralou formou komunistické propagandy. Skeptici se mohou odvolat na totální neúspěch světového mírového hnutí, které od poloviny 19. století založila a vedla Bertha Kinská-Suttnerová, nositelka první Nobelovy ceny míru. Její naléhavé varování před hrůzami války, určené mocnářům (rakouského císaře oslovila osobním dopisem), vojákům, intelektuálům a široké veřejnosti, bylo všeobecnou válečnou euforií srpna 1914 smeteno se stolu jako výplod nevyléčitelné idealistky. Kdo dnes mírové úsilí této statečné ženy ocení? Snad jen milióny padlých, jejichž jména jsou vyryta

na tisících pomníků po celé Evropě. Ale mrtví mluvit nemohou. Jejich utrpení skončilo – nač se tím trápit.

3.

Stará traumata ženou do krvavé odplaty extrémisty ukrajinského Právého sektoru, pohrobky Stěpana Bandery, vnuky dobrovolnických praporů SS vydatně podporované některými západními politiky. Mezi nimi nechybí senátor McCain, neúspěšný prezidentský kandidát, veterán vietnamské války, přítel Míši Saakašviliho. Naše média však nepřipomenou, že bývalému gruzínskému prezidentovi, který byl obžalován ze zneužívání moci a korupci, se včas podařilo uprchnout do bezpečí, a dnes mu v Kyjevě nabízejí významný politický post – bude školit prezidenta Porošenka, jak má bojovat s nenáviděnými moskaly. K partě jestřábů se řadí také paní Hillary Clintonová, jejíž ztvrdlé rysy a sevřené rty prozrazují, že by byla s to jít ve stopách prezidentů Bushů. Mohli bychom vyjmenovat řadu dalších amerických i evropských politiků, kteří pomáhali zažehnout plameny Majdanu, a dnes, věrni svému poslání, stále přilévají oleje do ohně. K nim se přidávají nacionalisté pobaltských národů. V poslední době zvláště na sebe upozornili Lotyšši, kteří ve chvíli, kdy se jejich vláda ujala řízení Evropské unie, oslavují uvedením sentimentálního muzikálu v Rize hrdinu, který bojoval v dobrovolnických oddílech SS, po válce utekl do Argentiny, kde byl agenty Mossadu dopaden a popraven. (Z Rigy dokonce poslali diplomatickou depeši do Francie, aby jméno jejich hrdiny vymazali ze seznamu válečných zločinců, který se objevil na jedné výstavě o druhé světové válce.)

Obyvatelé pobaltských republik dávají hlasitě najevo, že se bojí ruské agrese. Velení NATO s politickou podporou významných bruselských politiků a manažerů vychází jejich přání vstříc. Prezident Obama v poslední chvíli svého panování – Trumpovi natruc – prosadil, aby se do Polska, Pobaltí a Rumunska přesunuly obrněné jednotky z Fort Carsonu v

Kolorádu. Domnívá-li se někdo, že pobyt několika set tanků a pár tisíců amerických profesionálních vojáků na hranicích Ruska zvýší bezpečnost tohoto území, velmi se mýlí. Vlády Estonska, Lotyšska a Litvy, kde žije početná ruská menšina, by pro zmírnění napětí v regionu udělaly nejlépe, kdyby nedovolily místním veteránům, kteří bojovali za druhé světové války proti Světskému svazu v řadách SS, honosně oslavovat své válečné zásluhy. Nebojovali jen proti sovětské armádě, kde byli zastoupeni i jejich krajané, ale i proti všem spojeneckým armádám. Tím, že měli na mušce sovětského vojáka, mířili, obrazeně řečeno, i na vojáka britského, francouzského, amerického.

Ve válkychtivém zástupu nescházejí, bohužel, ani polští nacionalisté, kteří kupodivu zapomněli na krutý německý útlak, nepřipomínají si Bismarckovu zásadu, že západní Poláky je třeba germanizovat, ani to, že tento program ve 20. století Hitler zdokonalil – germanizaci nahradil likvidací. V Polsku stěží najdete občana, kterého by nepobuřovalo trojnásobné dělení polského státu v 18. století, ale dnes vina německá a rakouská je jakoby zapomenuta – na pranýři stojí jen Rusko. Nelze však zapomenout, že za války počet obětí Polska byl ve srovnání jinými národy nejvyšší (dosáhl 16 % obyvatelstva) a že tato tragédie začala 1. září 1939, kdy německé armády přepadly Polsko. (Dodnes se mi vybavuje scéna, jak jsme toho dne ráno doma poslouchali vysílání z Varšavy – do paměti se mi vryla slova uwaga, uwaga...) A nelze také zamlčet hanebné jednání předválečných polských politiků, kteří se snažili vlichotit do Hitlerovy přízně a po Mnichovu byli ochotni spolu s Němci se podílet na dělení Československa. Patří k nejhorším paradoxům období Mnichovského diktátu, že necelý rok před vpádem wehrmachtu do Polska, polští politikové a generálové sjednávali podmínky společného útoku proti Československu. Je neuvěřitelné, že se dnes v Polsku najdou lidé, kteří litují, že polská armáda neměla možnost spolu s wehrmachtem zúčastnit se v roce 1941 útoku na Moskvu. Pavel Wiczorkowski, historik (!), dal v článku uveřejněném v novinách reprezentujících zájmy polských

podnikatelů bez skrupulí najevo své sympatie k Hitlerově Německu: „Mohli jsme najít místo na straně Říše, téměř stejné jako Itálie... Pak bychom byli v Moskvě, kde by Adolf Hitler spolu s Rydzem-Smyglim, vrchním velitelem polské armády, přihlíželi přehlídce polsko-německých vojsk.“ (Rzeczpospolita polska, 28. 9. 2005.) Z podobného soudku pochází výrok ukrajinského válečníka Jaceňuka, který se v rozhovoru s kancléřkou Merkelovou dovolával společné historické skutečnosti obou národů; neměl na mysli období nacistického útlaku, nýbrž „sovětskou okupaci“. Citované výroky vyjadřují lítost nad tím, že se Němcům nepodařilo splnit starý germánský sen o dobytí Východu. (V anonymní brožuře Ztracené dějiny, vydané 1987 v Mnichově Českým národním výborem, tlumočícím názory sudetských Němců, najdeme obhajobu německého Drang nach Osten; nešlo prý jen o šíření vojenské moci, ale také o předávání kulturních a civilizačních vymožeností. Připomíná to Putnovu obhajobu rakouské okupace Bosny a Hercegoviny.) Buď jako buď, Hitlerův stín, hnědý mrak fašismu, jakoby se znovu vznášel nad Evropou.

Vidím-li německého prezidenta, kněze, který se kdysi spolu s ostatními protestantskými kazateli ve východním Německu zavázal, že nikdy nebude podporovat armádu a válku, jak kráčí v jedné řadě s ukrajinskými politiky, kteří přísahali, že děj se co děj dobudou zpět ukradený Krym a obsazený Donbas, a čtu-li oslavné články o Majdanu jako o hvězdné hodině zrození ukrajinského národa, nemohu popřít, že tu někdo překresluje průběh a výsledek druhé světové války. Ukazují-li dnes ukrajinští politici na kyjevském náměstí ruský tank jako nepřátelskou relikvii, pak největší radost z toho mají potomci buntivníků, kteří před sedmdesáti osmdesáti lety spolu s vojáky wehrmachtu podobné stroje ostřelovali, zapalovali, vyhazovali do povětří. Stejnou překreslovací funkci plní na růžovo natřený sovětský tank ze Smíchova; není nastálo uložen v muzeu, ale objevuje se na veřejnosti, může-li sloužit jako symbol nenávisti.

I u nás se najdou lidé, které znepokojuje výsledek druhé světové války, a výklad českých dějin odvozují spíš od ideologů Druhé republiky, než od Masaryka, Beneše nebo Palackého. Je zarážející, kolik se vyrojilo šířitelů paniky, hlasatelů nenávisti, pomstychtivosti, vyvolávačů historických sporů, předsudků a traumat. Ve výkladu malé kavárny ve východočeském městě se objevil plakát, na kterém je zkarikovaný Putin přirovnáván k Hitlerovi. V anketách se citují zničující antiruské výroky polských autorů pronásledovaných carskou ochrankou blahé paměti. Román současného ruského autora, který líčí budoucnost Ruska v nejčernějších barvách, se neinterpretuje jako varovná dystopická hyperbola, ale jako autentická předpověď. V zjitřené situaci žádný hlas nemůže být jenseits von gut und böse, stranou dobra a zla. Jeden náš znalec historických, teologických a různých esoterických oborů prohlásil, že nejen Ukrajina a Pobaltí, ale i naše země je ohrožena Putinem, který již začal uskutečňovat nebezpečnou vidinu obnovy sovětské říše. Přestože nad hlavou mává korouhví s emblémy křesťanské lásky, vyvolává zlé duchy, šíří poplašné zprávy a je rád, že může přiložit své polínko do válečného ohně, který by měl ruskému medvědovi pořádně propálit kožich.

Nedávno jsem sledoval, jak reportéři BBC oznamovali útok islámských útočníků proti redaktorům časopisu Charlie Hebdo a židovskému obchodu s potravinami; udivilo mne, že o islámských fanaticích nemluvili jako o teroristech – pravidla britské televize novinářům nedovolují používat slova, která mají jednoznačný hodnotící význam. Vybavilo se mi televizní vystoupení jednoho našeho bývalého ministra a diplomata, který vzbouřence na Donbasu a v Luhansku bez skrupulí nazval bandity, zločinci zbavenými ohledů a cti.

4.

Ideologická příprava války se vyznačuje jedním podstatným rysem, který bychom nazvali paradoxem, kdybychom nebrali v úvahu, že lež a faleš patří k stabilním nectnostem vládců agresivních zemí. Nerozhoduje přitom, zda jde o monarchy, diktátory nebo o volené zástupce lidu. Je známo, že císaři, diplomati a členové kabinetů, kteří se podíleli na vzniku první světové války, se snažili utajit důvody a záměry svého jednání. Uvědomovali si, že lidé, a nejen historikové a znalci diplomacie, se jednou budou ptát, koho je třeba pohnat k zodpovědnosti za rozpoutání válečného masakru. V říjnu 1914 vydalo na devadesát německých profesorů, vědců, teologů, spisovatelů, malířů, divadelních umělců – řeklo by se výkvět německých vzdělanců – prohlášení, v němž překrucují pravdu, veškerou vinu za válku svalují na Francouze, Angličany a Rusy, svého císaře prohlašují za zapřisáhlého mírotvorce a odmítají nařčení z krutostí, kterých se dopustila německá armáda při dobývání Belgie a Francie: „Není pravda, že naše vedení války opovrhne zákony práv národů (Völkerrecht). Nezná žádnou bezuzdnou krutost. Země na Východě pije krev žen a dětí, pobitých ruskými hordami, a na Západě střely dum-dum trhají prsa našich válečníků. Nemají nejmenší právo tvářit se jako obránci evropské civilizace, spojili se s Rusy a Srby a nabízejí světu hanebnou podívanou – proti bílé rase štvou Mongoly a černochoy.“ Hitler, který přebíral a stupňoval tuto propagandistickou lež, se však nepokoušel tajit záměry své vojenské agrese – bez skrupulí hlásal netoleranci, nadřazenost germánské rasy, nárok Němců na životní prostor. Dnes, pokud nejde o extrémní fanatiky, hlasatelé a podněcovatelé útočných válek se zpravidla kryjí vznešenými frázemi o demokracii, svobodě, lidských právech.

Byla sovětská intervence v Afghánistánu vedena touhou zlomit staleté feudální pořádky v zemi, jejíž nedostupné hory skýtají nezměrné přírodní bohatství, zatímco obyvatelé žijí v podmínkách starověké bídě? Nebo šlo o to prorazit Rusku přístup k jižnímu moři, splnit dávné přání

ruských carů? Když prezident Bush junior zahájil válku proti sovětským dobyvatelům Afghánistánu, hovořil o komunistickém nebezpečí, o nutnosti omezit moc „říše Zla“ i za cenu podpory mudžahedínů, nositelů extrémních forem islámského džihádu. Dnes už si veřejnost nedělá iluze o velmocenských cílech vojenské intervence Sovětského svazu v Afghánistánu. Vládcové v Kremlu nebrali v úvahu názor sovětské novinářky Larisy Rejsnerové, která již deset let po Říjnu na základě vlastních zkušeností prohlásila, že tuto zemi nepřístupných hor a hrdých obyvatelů se žádné velmoci nikdy nepodaří vojensky dobýt, okupovat, podrobit. Dnes se afghánským traumatem sovětské politiky obratně žongluje, zatímco o včerejších a dnešních záměrech americké politiky v daleké středoasijské zemi se příliš nemluví. Desetitisíce mladých lidí, kteří odtud utíkají do Evropy, uvádějí jako důvod, že jim doma hrozí smrtelné nebezpečí. Budou donuceni vrátit se, nebo západní experti prohlásí zemi, která je stále pod vojenským dohledem NATO, za nebezpečnou? Proč mladí muslimové dávají přednost riskantnímu útěku na západ před bojem proti Talibanu a Daeši?

Afghánská otázka je pouze jednou z mnohých, o nichž má veřejnost u nás i ve světě nedostatek spolehlivých zpráv. Úroveň masmédií neurčuje to, co se v nich předkládá jako nejdůležitější informace, ale především to, co se zamlčuje. Tím si vysvětlíme, proč u nás nebyla dosud vydána kniha Olivera Stona a Petra Kuznicka *Dějiny USA*, o nichž se nemluví (*The Untold History of the United States*, 2012). Je nežádoucí tím, že obsahuje mnohá neznámá fakta považovaná oficiálními historiky za „politicky nekorektní“. Proč se například nemluví o tom, za jakých podmínek Spojené státy vstoupily do první světové války? Veřejnosti se připomínají ideální důvody, které vedly politiky zámořské velmoci k tomu, aby porušili proslulou Monroevu doktrínu. Dovídáme se, že Francie a Anglie vyhrály první světovou válku jen díky této pomoci, která přišla za čtyři minuty dvanáct (4 Minute Men stálo na amerických náborových plakátech). Méně se hovoří o tom, že americká vláda musela

vynaložit mimořádné úsilí, aby přesvědčila veřejné mínění o nutnosti války. Vládní Výbor pro veřejné informace angažoval 75 000 dobrovolníků, kteří vysvětlovali, proč musí bojeschopní občané narukovat do války daleko za mořem. Neobešlo se to bez protestů, stávek a násilí. Při jedné šarvátce přišel jeden zatvrzelý demonstrant dokonce o život. Byl první americkou obětí první světové války? Kdo ho dnes připomene? Většina Američanů si uvědomovala, že nejde ani tak o práva utlačovaných národů, jako o zájmy hospodářské, podnikatelské, finanční. Noviny Times Dispatch, vycházející v Richmondu, hlavním městě Virginie, nalily čtenářům čistého vína: „Války zřídka kdy motivují ideální pohnutky. Z deseti válek devět se vede kvůli prospěchu. Ideály jsou jen něčím postranním. Do války bychom vstoupili i bez ideálních důvodů. Průmysl a kapitál si nemohly dovolit ztratit miliardy, které byly poskytnuty straně, již hrozilo, že podlehne.“

Citát amerických novin z dubna 1917 má obecnou platnost. Každé zbrojení, každá podpora válečné psychózy a každé vyhlášení a vedení útočné války bývá zdůvodňováno vznešenými ideály. Nevěřme jim. Ptejme se, jaké materiální a mocenské zájmy se za nimi skrývají. Proč západní mocnosti v čele se Spojenými státy nevnímají nesnesitelné politické poměry v některých afrických nebo asijských státech, ale proč naproti tomu vyvolaly vleklé války v Iráku, Sýrii a Lybii, jejichž konec je v nedohlednu. Proč prezidentu Trumpovi nevadí uzavřít s diktátory Saudské Arábie masivní obchodní a vojenské dohody, když ví, že jde o totalitní režim, jehož mladí islámští fanatici zahájili první ofenzívu proti Americe a celému západnímu světu. (Ocenil jsem, že paní Trumpová si ani při oficiálních ceremoniích nezahalila vlasy – na rozdíl od naší první dámy Dáši Veškrnové, která prohlásila, že zvyklosti hostující země se mají ctít. Inu, Českou republiku neradno srovnávat s Amerikou.)

Vlivní američtí stratégové a politikové se netají přáním, aby se nezměrné přírodní bohatství největšího státu světa dostalo do lepších rukou. Rusové jsou přece tuze špatnými hospodáři. To si už, ostatně,

myslel nejeden monarcha a diktátor před nimi. A kdo může popřít, že ve sporu o řešení války na východě Ukrajiny významnou úlohu nehraje to, že největší naleziště přírodního bohatství země se skrývá v nevelkém prostoru Donbaské pánve?

8/ Voják svědomí

1.

Clausewitz ve svém magnum opus s největší úctou mluví o vojácích, kteří bojují z přesvědčení, pro které je účast v boji věcí svědomí a cti. V kapitolách o lidové nebo národní válce dospívá k závěru, že žádná sebelépe organizovaná a penězi bohatě podporovaná armáda se nemůže vyrovnat ozbrojeným oddílům, které brání svou vlast proti násilníkům zvenčí nebo proti vlastním utlačovatelům. Pruský generál pozorně sledoval a analyzoval Napoleonova polní tažení; jako většina současných i pozdějších stratégů považoval Korsičana za geniálního vojevůdce, ale v úvahu nebral pouze jeho vrozený talent a mimořádné charisma, nýbrž také charakteristiku jeho vojáků, kteří šli do všech válečných dobrodružství dobrovolně a s přesvědčením. Clausewitz hodnocení Napoleona jako vojevůdce dokládá rozborem bitev, z nichž i navzdory nepříznivým okolnostem vycházel jako vítěz. Tažení na Rus považoval za politickou chybu, a neúspěch gigantické operace přičítal nesprávnému záměru, nikoliv chybám vojenské strategie. Konstatoval, že Rusko není země, kterou by bylo možno vysloveně dobýt a natrvalo obsadit. Nestačila na to ani půlmilionová francouzská armáda. Rusko, podle Clausewitze, „je možno si podmanit jen s pomocí jeho vlastní slabosti a vlivem vnitřního rozkolu. Aby se zasáhly slabiny jeho politické existence, je zapotřebí otřesu, který by sahal až k srdci státu.“ Tažení v roce 1812 se nemohlo podařit, protože „vláda byla pevná a lid statečný“. Toto tvrzení klasika teorie válek má bezpochyby nadčasovou platnost a vystihuje, navzdory zásadním změnám politické a vojenské situace, také příčiny krachu Hitlerova tahu na východ za druhé světové války. Dvě stě let staré Clausewitzovo hodnocení války proti Rusku ani dnes nepozbývá na

aktuálnosti. I dnešní nepřátelé Ruska spoléhají na tytéž slabiny, s nimiž počítal Bonaparte a Hitler, to znamená na slabost režimu a vlády, na možnost vnitřního rozkolu. Odpůrci Ruské federace počítají s tím, že moskevská opozice může způsobit „otřes, který by sahal až k srdci státu“. Nejrozumnější americké i západoevropské organizace, podporované bohatě dotovanými zpravodajskými službami a různými soukromými i polosoukromými společnostmi, například Clintonovou nadací, již po celá léta se pokoušejí rozdmýchat a oživit hnutí moskevských disidentů. Využívají se k tomu zjednodušená ideologická hesla, zejména ztotožnění dnešního Ruska se Sovětským svazem, Putina se Stalinem a dokonce i vytvářením nesmyslných paralel mezi Putinem a Hitlerem. Podle Clausewitze Francouzská revoluce uvolnila síly, které zkostratělá a rozmařilá monarchie držela na uzdě, potlačovala, ničila. Bonapartovi vojáci byli hrdi na svou vlast a s přesvědčením šli do boje proti režimům potlačujícím občanské svobody. Nezávisle na tom, do jaké míry se Napoleon odcizil idejím revoluce, vytvořil armádu nového typu a své vojáky dovedl vybičovat k nebývalým výkonům. Tolstoj ve Vojně a míru líčí, jak se setnina hulánů bez přípravy vrhla do zpěněného Němenu. Co je vedlo k tomuto husarskému kousku, který svými životy zaplatilo čtyřicet z nich? Stačilo, aby se na břehu objevil Napoleon, a jezdci se chtěli před císařem blýsknout svou odvahou a oddaností. Jeho vojáci nebojovali, aby získali nová území, ale aby odstranili staré režimy potlačující práva neprivilegovaných stavů. Francouzské oddíly v cizích zemích představovaly nejen vojenskou sílu, ale ještě něco navíc. Kontakt s vojáky vědomými si svého poslání cizince elektrizoval. Za zády prostých vojáků, jak tomu bylo v armádě Friedricha Velikého, nemuseli stát důstojníci připraveni každého zbabělce proklát mečíkem. Goethe po letech vzpomínal, jak silně na něho v mládí zapůsobilo setkání s francouzskými oddíly, které pochodovaly večerní krajinou za zpěvu Marseillesy. Už to, že to byla bojová píseň v mollové tónině, bylo podmanivé a zvláštní. Vojenský pochod přece musí být v D–dur.

Stoupencům starých feudálních režimů naproti tomu Napoleonova armáda naháněla odpor a strach. Franz Grillparzer, představitel vídeňského literárního *biedermeieru*, Napoleonovu armádu líčil s krajním odporem, podle něho to nebyla disciplinovaná armáda, ale divoká sběh. Rakouskou armádu, složenou z násilně naverbovaných mužů různých národností (největším dílem to byli odvedenci slovanského původu), nesjednocovalo vědomí společných hodnot a cílů, nýbrž kázeň a dril. Tak to má být.

2.

Máme-li pochopit ozbrojený konflikt, vystihnout jeho vojenskou povahu, nemůžeme konkrétní analýzu nahradit předpojatými ideologickými nebo právními důvody. Plně to platí o lokální válce, která vzplanula na východě Ukrajiny, a oficiálními politickými a vojenskými instancemi USA a Evropy je označována za útok Ruska proti nezávislosti sousední země. Podstatou konfliktu, který na začátku neměl povahu válečného střetu, byla nespokojenost ruských obyvatel východního cípu Ukrajiny s výsledkem kyjevských bouří. Přibližně šest milionů Rusů vyjádřilo svůj nesouhlas s pučem, který v nich vyvolal obavy o svůj jazyk, o svou kulturu a samostatnost. Volbami se dožadovali práva na sebeurčení, nechtěli žít ve státě, jehož vláda nacionalistům, kteří za války bojovali po boku *Wehrmachtu*, uděluje nejvyšší státní pocty. Centrální vláda se pokouší řešit kvadraturu kruhu – slovy se distancuje od nacismu, ale činy přívržence hákového kříže podporuje. Michal Mocek má pravdu, když píše: „Jestliže Kyjev nyní odsuzuje nacismus a zároveň otevírá náruč pro *banderovské* zločince, není to jen drzost a sprostota vůči zavražděným, které má na svědomí 'hrdina Ukrajiny' Stěpan Bandera (titul mu udělil už vítěz 'oranžové revoluce' prezident Juščenko) a jeho hnutí. Je to i varování před tím, co můžeme očekávat od ukrajinské nacionální demokracie, která byla za potlesku Západu nastolena při loňském únorovém převratu.“ (Ukrajinská nacionální demokracie v akci, Právo 11. 4. 2014)

Rozhodující úlohu ve sporu ukrajinských Rusů s kyjevskou vládou hrají historické důvody. Ohniskem rozkolu, které zemi rozděluje již sedmdesát let, se stal zmíněný dekret Nikity Chruščova z roku 1956. Pouhým škrtem pera byl Donbas a Krym, území obývaná převážně Rusy, odtržena od sovětského i carského Ruska, kam odedávna patřila. Když na XX. sjezdu Komunistické strany Chruščov podrobil Stalina radikální kritice, neopomněl říct, že i on jako Ukrajinec býval terčem jeho kritiky a posměchu. Nesnažil se těmito slovy vyvázat z odpovědnosti za své neblahé působení na Ukrajině v období kolektivizace zemědělství? Dnešní ukrajinské vládě nelze zazlívat, že připomíná oběti hladomoru ve 30. letech, který byl důsledkem násilné Stalinovy politiky. (Stranou ponechávám otázku, proč Stalin porušil Leninovo přání, aby stát při socializaci vesnice nepoužíval násilí, ale aby vesničany získával tím, že by jim dodával potřebné průmyslové výrobky.) V této souvislosti nelze zamlčet skutečnost, že hladomor v postižených regionech zesílilo dvouleté sucho a že pohroma se nevyhýbala ani Rusům, ani venkovanům jiných národností. A byl to právě ruský Donbas, kde si hladomor vyžádal nejvíc obětí.

Generál Pavel v rozhovoru před dvěma lety řekl, že není správné „prezentovat Ukrajinu jednoznačně pozitivně, a Rusko zase negativně“, a poukázal na to, že je třeba „se zaměřit na začátek konfliktu, nejen na Majdan, ale na to, že Rusko porušilo dohody, které podepsalo, např. Budapešťský protokol, který se týkal ukrajinské územní celistvosti.“ (Právo, 21. 3. 2015) Bez Chruščovova ukazu o přiřazení Donbasu, Luhanska a Krymu k Ukrajině by však Budapešťský protokol nebyl býval možný. V sovětské době ruské ani ukrajinské občany nezajímaly administrativní změny celostátního rozměru. Ale po rozpadu Sovětského svazu se rázem asi dvacetí pět milionů Rusů octlo v cizích státech, které nebyly vždy ochotny přiznat jim občanská práva; většinové obyvatelstvo si s ruskými menšinami neopomnělo vyřizovat staré účty. Žádosti krymských Rusů v 90. letech o autonomii, o uspořádání referenda

podporované také ruskou dumou, byly Kyjevem pokaždé odmítnuty jako pokus o vlastizradu, ohrožení celistvosti státu. Proč západní státy vidí ukrajinsko-ruský konflikt jen jako porušení mezinárodních dohod a neberou v úvahu skutečnost, že sporné oblasti byly de iure a později i de facto anektovány nově vytvořeným státním útvarům? Rusové na Krymu ani na východě Ukrajiny by neměli důvod nerespektovat hranice Ukrajiny, kdyby jim stát, v němž se octli v důsledku zvláštních politických okolností, zaručil národnostní práva.

3.

Významnou úlohu v ukrajinsko-ruském konfliktu hraje způsob, jakým vůdcové oranžové i majdanské revoluce hodnotí nejen hrůzy Stalinovy vlády, ale i průběh a výsledky druhé světové války. Čím víc se v západním tisku útočí proti Putinově Rusku, tím častěji tuto kampaň doprovází znevažování a popírání rozhodujícího podílu Sovětského svazu v boji proti nacistickému Německu. Co to znamená, když se v německém tisku, a ozvěnou i v našem, hovoří o sovětské armádě jako o soldatesce, která znásilňovala ženy? Patří do dějin hanebností, že jeden český týdeník z této zprávy učinil hlavní téma čísla. Cožpak se vojáci jiných národů a armád nedopouštěli podobných zločinů? Dovolí si dnes někdo ukázat prstem na americké vojáky, na jejichž vrub padá asi 160 000 znásilnění německých žen? Přitom oni válku s Německem neprožívali stejně, jako sovětsí vojáci – ti na vlastní kůži zažili hrůzy, které v jejich vesnicích a městech rozsévali vetřelci se svastikou na rukávech. Škody, které způsobila německá armáda na lidech a materiálních statcích, jsou nevyčíslitelné; otázka těchto ztrát byla odsunuta hned po válce, kdy se ze Sovětského svazu zase stal protivník ohrožující bezpečnost Západu. O násilí způsobeném v evropských zemích zámořskými vojáky existují záznamy, ale kdo je zveřejní? Znásilňování žen v americké armádě a v učilištích platí dokonce i v mírových poměrech k ožehavému tématu. Odhalování těchto krutostí znesnadňuje skutečnost, že žena v nižším služebním postavení má

omezené možnosti velitele žalovat a trestný čin dokázat. V této souvislosti připomeňme Horalku, film režiséra Vittoria De Sicy natočený podle románu Alberta Moravii. V Lidových novinách jsem před časem četl dopis čtenáře, podle jména zřejmě Ukrajince, který prožil válku v Charkově, a dnes neváhá přiložit své polínko k antiruské propagandě tím, že o ruských vojácích hovoří jako o násilnících, zatímco německé vojáky nazývá bezmála gentlemany. Pisatelovi příbuzní zřejmě německé vojáky vítali jako osvoboditele, a proto on dnes využívají vhodnou chvíli ruské vojáky stavět na pranýř.

Naše veřejnost si už pomalu zvyká na to, že se rozhodující podíl Rudé armády na osvobození naší země bagatelizuje nebo zamlčuje. Zjednodušenému podání dějin se nevyhnul ani kardinál Duka, když prohlásil, že evropskou civilizaci za první i druhé světové války zachránila americká armáda. Tak jednoznačně to neplatí ani v prvním, ani v druhém případě. Největší přínos USA k vítězství Spojenců za první světové války spočíval ve válečných půjčkách. Po válce Američané vyčerpané Francii a Británii neprominuli ani cent; jejich nebetyčné dluhy muselo nakonec platit Německo. Víme, jak to dopadlo. Ve Výmarské republice, zbídačelé válkou a hospodářskou krizí, demokracie neměla šanci. Lépe na tom byl Mussolini, kterému Američané velkou část dluhů odepsali, a tím mu dopomohli k nastolení diktatury. Pokud jde o počet obětí, nepřipomíná se skutečnost, že počet občanů Československa, kteří přišli za války o život – bylo to 360 000 –, je vyšší než ztráty Američanů na všech frontách. A jsou to zvláště militantní předáci sudetoněmeckých spolků, kteří tvrdí, že Čechům se „zas tak mnoho“ za Protektorátu nestalo; dokonce si stěžují, že oni, sudetští Němci, utrpěli víc válečných ztrát než Češi, na které se nevztahovala branná povinnost.

Seznámíme-li se blíže s průběhem bitvy o Berlín, zaznamenané zdánlivě podružný fakt. Když postup spojeneckých vojsk začátkem dubna 1945 zastavila německá ofenzíva v Ardenách a americkým jednotkám hrozily velké ztráty, spojenečtí státníci požádali Stalina, aby útok na Berlín

uspíšil. On žádosti vyhověl a akce nebývalého rozsahu započala o několik dní dřív. Snad jen vojenští odborníci dovedou odhadnout, kolik tisíc rudoarmějců urychlení této operace stálo život.

Od rozpadu Sovětského svazu se stále hlasitěji ozývají hlasy, které chtějí přepsat vznik, průběh a výsledky druhé světové války. Zvláště je to patrné v pobaltských republikách, na Ukrajině i v jiných oblastech spadajících dříve pod přímou nebo zprostředkovanou vládu sovětského Kremlu. V Rize 13. března 2015 půl druhého tisíce bývalých příslušníků praporů SS uspořádalo pochod na oslavu účasti v boji proti Rudé armádě. Proč tato událost, která našla odezvu v regionu i za jeho hranicemi, nevyvolala kritiku představitelů států protihitlerovské aliance? Jak asi o ní byli informováni američtí vojáci, kteří přijeli se svými tanky a obrněnými vozy chránit Pobaltí před ruským nebezpečím? Seznámili je velitelé s počtem zabitých Američanů bojujících proti německému wehrmachtu a jeho lotyšským a litevským dobrovolnickým jednotkám označeným umrlčí hlavou? Vysvětlili jim, jak se mohl nepřítel změnit ve spojence a spojenec v nepřítele?

Co se vlastně stalo? Jak rozřešit tento rozpor? Odvolejme se na neznepochybnitelnou stupnici hodnot: nad každým třídním nebo národnostním egoismem panuje zájem obecně lidský, humanitní. „Zvoláš-li Slovan,“ napsal Jan Kollár, „nechť se ti ozve člověk.“ Jestliže představitelé některých národů, zejména menších a slabších, využívali síly, které ve jménu rasové nadřazenosti ničily základní principy lidského dorozumění, dopouštěli se něčeho, co se ve svých důsledcích obracelo i proti zájmům jejich vlastního národa. Když Lotyš, Ukrajinec, Litevec, Slovák, Chorvat nebo příslušník jakéhokoli národa, ať již si namlouval cokoli, pomáhal úhlavnímu nepříteli lidskosti, octl se v pasti. Jakou hodnotu může mít státní samostatnost založená na nenávisti a likvidaci jiných národů? Mysleli si ukrajinští, pobaltští, slovenští nebo chorvatští fašisté, že v Hitlerově poválečné Nové Evropě budou mít jejich národy podmínky pro všestranný rozvoj své řeči, zvyků, kultury, náboženství?

Zásadní otázku, týkající se nejen úzce nacionálních, ale obecných lidských práv, vyvolává nedávné rozhodnutí kyjevské vlády udělit vysoká vyznamenání banderovcům a dezertérům, kteří bojovali po boku wehrmachtu v řadách dobrovolnických útvarů SS? Co bylo za války důležitější – boj proti Stalinovu, nebo Hitlerovu režimu? To je základní otázka, kterou nelze obejít a relativizovat žádnými ideologickými důvody. Může se Porošenko zbavit nařčení, že sympatizuje s fašismem, když udílení zmíněných medailí načasoval na dny, kdy Evropa a svět slaví vítězství nad Hitlerovým Německem a jeho spojenci? Co tomu říká paní Merkelová a baronka Eshtonová, pánové senátor McCaine a předseda Tusk?

Přijmeme-li překreslení výsledků druhé světové války, nemůžeme vysvětlit, proč Francouzi, Američané a Britové pozvali na oslavu výročí invaze v Normandii prezidenta Porošenka. Vždyť on, jako Ukrajinec, podle ideologů Majdanu reprezentuje spíš oběti Stalinova teroru než představitele jednoho ze sovětských národů bojujících proti Hitlerovi. Nevezmeme-li v úvahu historické pozadí Stalinovy éry včetně války proti německé agresi, nemůžeme pochopit charakter boje, který se rozhořel a stále doutná na východě Ukrajiny. Nedávno jsem v knize Přichází zúčtování Roberta B. Lockharta, britského diplomata, přítele Edvarda Beneše a Jana Masaryka, narazil na pasáž, ve které autor líčí, jak na Západě v roce 1942 posuzovali první vítězné boje ruské armády: „I v Británii byl silný instinktivní sklon soudit, že vojenské úspěchy Rusů jsou způsobeny nějakou vnitřní předností ruské soustavy vlády.“ Lockhardt se dále zmiňuje o tom, že „politika Mr. Chamberlaina rozdělila britský lid. Když nedovedla zabránit válce, zhroutila se.“ Dnes víme, že Stalin trestuhodně podcenil nebezpečí německého vpádu a bojeschopnost armády poškodil tím, že velitelský sbor, v čele s náměstkem komisaře obrany Michaiilem Tuchačevským, krátce před válkou podrobil rozsáhlým politickým čistkám. Co bylo tou „vnitřní předností ruské soustavy vlády“, která vzbuzovala v Británii respekt? Myslím, že sovětští občané, zejména

Rusové a Ukrajinci, na jejichž území se odehrávaly rozhodující bitvy, prošli tím, co Šolochov nazval školou nenávisti. To, co veřejnost v Británii považovala za „vnitřní přednost ruské vládní soustavy“, bylo během několika měsíců války posíleno něčím pro ruského člověka podstatným a charakteristickým. Nepotřeboval ideologické zdůvodnění boje proti okupantům, poznal – za cenu ohromného utrpení a ztrát –, že tu nejde o státní zřízení, o režim, ale o samu záchranu holého života, vlastní důstojnosti, kultury, svébytnosti. Myslím, že je načase začít se do Tolstého Sevastopolských povídek, do Někrasovova románu V stalingradských zákopech, do děl Šolochova, Solženicyna a dalších sovětských autorů. Jejich četba umožní pochopit, jak bojuje voják přesvědčený o své pravdě, připravený položit za ni a za své bratry a rodiny život. Také u dnešních vzbouřenců v Luhansku a na Donbase se setkáme s podobným přesvědčením a odhodlaností. Francouzský novinář, který navštívil jeden z mála donbaských dolů, kde se navzdory válce ještě pracovalo, v reportáži uveřejněné v Le Monde konfrontuje názory dvou horníků: starší s nostalgií vzpomíná na sovětské časy, kdy byla práce v dolech vysoce oceňována a hodnocena, mladší je střízlivější, svoji budoucnost si nijak nepřikrášluje, připouští, že důl se může dostat do potíží, ale oba touží, aby už ta mizerná válka skončila a nemuseli se bát o sebe ani o své blízké.

4.

Rusové na východě Ukrajiny, ohrožení kyjevským režimem, vyvolali povstání. Porošenko na konferenci v Německu, kde se hovořilo o bojích v Donbase, ukázal asi šest ruských občanských průkazů, které patřily zabítým nebo zajatým povstaleckým vojákům. Měl-li to být důkaz, že na východě Ukrajiny bojují vojáci Ruské federace, že jde o agresi cizího státu, pak soudnost domácí i zahraniční veřejnosti velice podcenil. Nejhorším důsledkem tohoto sebeklamu je neschopnost kyjevské vlády střízlivě a

pravdivě vidět příčiny a průběh bojů: není to zahraniční agrese, ale občanská válka.

Generál Petr Pavel v rozhovoru s redaktorem Práva uvedl, že „ukrajinská armáda měla 60 tisíc vojáků, dalších 60 tisíc bylo v národní gardě. Čtyřikrát musela mobilizovat a přesto nebyla schopna udržet linii, kterou chtěla.“ Na otázku, proč „daleko větší armáda nedokáže vzdorovat separatistům“, odpověděl, že je to dáno podporou Ruska, „a to nejen v podobě vojáků, ale i materiálu a techniky“. Generál Pavel tuto pomoc specifikoval – zaručila separatistům kontrolu vzdušného prostoru (Ukrajinci prý proto nemohli použít letectvo), informační a zpravodajskou převahu a také „přesnost dělostřelecké palby, která byla pro ukrajinskou armádu u Děbalceva devastující“. Náš vojenský odborník, který se mezitím vyšvihl na vysoký post v centrále NATO, zapomněl na jednu věc, na zásadní rozdíl v motivaci vzbouřenců a vládních vojáků. Zatímco dobrovolníkům v Luhansku a Donbase jde o jejich vlastní území (jeden z nich řekl – my proti nikomu neútočíme, my chráníme vlastní domov, nemáme kam jít), kyjevští odvedenci jdou do války ve většině případů neradi, mnozí se vojenské službě vyhýbají – přesná čísla dezertérů jsou zřejmě vojenským tajemstvím. Generál Pavel ve svém zdrženlivě formulovaném rozhovoru nepovažoval za nutné zmínit se o tom, že na vládní straně bojují také soukromé oddíly placené oligarchy. Proto také nemusel konstatovat, že jsou lépe vybavené a připravené než vládní jednotky. V každém případě ji tvoří lidé vysoce motivovaní – nejen přímo rasovou nenávistí vůči Rusům a všemu ruskému, ale také výší žoldu, o jakém se běžným odvedencům ani nezdá. Na jedné straně je agresivita absolutní války směřující za hranice Ukrajiny (proč nikdo nepřipomíná hysterické přání Tymošenkové a některých hrdinů Majdanu, aby bylo zničeno samo Rusko, aby tento stálý zdroj náказы konečně už jednou atomový oheň sežehl, spálil, zničil – „vygumoval“, jak říká poslanec Laudát), na druhé straně obranná válka ruské menšiny, která má jediný cíl – být pánem ve svém domě. Co je důležitější: sebeurčení národa,

ochrana jazyka, kultury, zvyků, nebo nedotknutelnost hranic nařízených úředním dekretem?

5. Milan Kundera v eseji o povaze a podstatě činu se odvolává na Hegelovo pojetí hrdinství, které bylo základním kamenem starověkých eposů. V Homérově Illiadě, starořecké báji o trojské válce, Achájcům nešlo o dobytí cizího území ani o válečný lup, ale o to, aby přinutili Parise vrátit Meneláovi Helenu, ženu, kterou mu trojský král uloupil. Všichni, kteří se trojského tažení zúčastnili, jednali v souladu se svým přesvědčením, nikdo je do války nenutil, a když se někdo, jako Achilles, vzdálil z boje, nenazývali ho zrádcem a za dezerci neodsuzovali k trestu smrti. Může být hrdinou voják, který je hnán do války z donucení nebo který si dává za účast v boji zaplatit? Jde-li voják do války z přesvědčení, můžeme už proto jeho činy nazvat hrdinskými? Byli vojáci Hitlerovy mládežnické divize, kteří šli do boje s neobyčejným osobním nasazením, ale bez možnosti si uvědomit, komu a čemu slouží, hrdiny? Je to jenom oddanost Alláhovi, která žene muslimské teroristy, aby co největší počet lidí strhli s sebou do propasti smrti?

Nejsme svědky toho, že válka životní hodnoty obrací naruby a za vynucenou i dobrovolnou smrt slibuje posmrtnou slávu, nesmrtelnost, čestné místo v Pantheonu národa, náboženství, privilegované skupiny, rasy?

9/ Voják odvedenec

1. Voják v souboru prvků, které vytvářejí fenomén války, zaujímá na první pohled základní místo – válka se může odehrávat se značným omezením zbraní, velitelů, zásob, peněz, ale bez vojáků se v žádném případě neobejde. Dnes se už sice v přísně střežených laboratořích velmocí projektují války ryze mechanické, strojové, biologické, elektronické, kosmické, které nahrazují vojáky specialisty. Ale ve skutečnosti právě tito školení odborníci jsou nebo budou vojáky, tedy těmi, kdo vůli politiků a vojevůdců materializují, jejich přání proměňují v čin. Je charakteristické, že Carl Clauzewitz nepovažoval za nutné věnovat vojákovi ve svém obsáhlém spise o válce zvláštní kapitolu. Jen v souvislosti s některými strategickými a taktickými otázkami se zmiňuje o vojácích – uvažuje na jedné straně o tom, jak se člen obce, kmene, státu stává vojákem, a na druhé o vlastnostech, které by měl mít.

První otázka je dodnes aktuální. Způsob výběru nebo náboru vojáků v příznivější situaci určuje jejich osobní vztah k válce. Když byly v starořeckých obcích, v Aténách nebo ve Spartě, povinné odvody, vojáci chápali tuto službu jako povinnost vůči obci – být jejími občany si považovali za čest. Bojovali s vědomím, že jde o jejich věc, že nasazují síly, aby chránili vlastní území a majetek, že je v sázce jejich život a kultura. Slavný nápis u Termopyl dokumentuje vědomí povinnosti vojáků vůči obci a domovu: „Poutníče, zvěstuj Lakedaimonským, že my tu mrtvi ležíme, jakož zákony kázaly nám.“

Z našich dějin můžeme uvést české a slovenské legionáře, kteří již tím, že přebíhali k nepříteli, dávali svůj život v sázku. Dnešní obhájci rakouské monarchie se snaží vlastenecké uvědomění legionářů zlehčit. V nedávné televizní diskusi jsem slyšel, že při náborech do legií se používaly

drastické metody, ale současně prý přeběhlíky a zajatce lákala služba v legiích, protože byly lépe zásobeny proviantem. Myslím, že tyto názory jdou vstříc názorům představitelů sudetoněmeckých spolků, kteří všechno, co přispívá ke kritice českého národního vědomí a obhajobě rakouské monarchie, vítají jako žádoucí a správné.

Vojáci, kteří bojují z přinucení, nemohou mít ke službě v armádě pozitivní vztah. Platí to zejména o nevolnících, které jejich vlastníci, majitelé latifundií, povinně odváděli svým lenním pánům, císařům a králům. Moravské písně z dob poroby vyjadřují tragiku mládenců, kteří se nemohli vykoupit, a stali se kořistí verbířů a vojny:

- V Hodoníně za vojáčka ma vzali,/ moja mamka aj frajárka plakaly...
- Dyby ne ťa, moja milá, dyby ne ťa,/ byli by mňa chytili, do Hradišťa odvedli/ za rekrúta, za rekrúta...
- Sama královna, sama královna/ ceduličku psala,/ aby šuhajka, aby šuhajka/ na vojnu dostala...

Když se mi vybavují tyto písničky, oceňuji jejich krásu připomínající půvaby lidových obrázků na skle (nebojtě se, moja milá mamička,/ ja uskočím, až poletí gulička); paměť připomíná osudy českých, moravských, slovenských mládenců, kteří krváceli a umírali ve válkách, aniž měli na jejich smyslu a významu jakýkoli zájem; šlo jim jen o to, aby přežili.

Někteří naši polistopadoví historikové s obdivem hovoří o barokní Čechii jako o zemi, která se rychle vzpamatovala z husitského a utrakvistického poblouznění a během dvou století se mohla pyšnit vznešenými panskými paláci, zámky, letohrádky, chrámy, kláštery, rezidencemi, křížovými cestami, kostelíky a všudypřítomnými sochami světců. Přitom se mlčky přehlíží, že monarchie vedoucí téměř nepřetržitě války, drastickým způsobem ohrožovala duchovní, ale i demografický rozvoj českého národa. Čísla statistik to názorně dokládají: v roce 1670 mládenci a muži ze zemí Českého království rozvráceného rekatolizací, tvořili 9 % vojáků rakouské armády, v roce 1744 tento počet vzrostl na 20

% a v roce 1848 již počet doživotních nebo dlouhodobě sloužících vojáků v našich zemích znemožnil zhruba každé dvacáté dívce uzavřít sňatek a mít děti. Barokní a postbarokní Čechie se nepyšnila pouze tím, že v každé obci byl pomník Jana Nepomuckého, ale i tím, že k vesnickému folklóru patřili vysloužilci živořící z milosti panstva a sousedů. S jedním takovým se setkáme v Máchových Cikánech – starý Bárta s nakrouceným knírem obveseloval posluchače prášilovskými historkami o tom, jak bojoval proti Francouzovi. Mezi žertovnými kresbami Josefa Mánesa je obrázek chlubitivého veterána, který se pyšní tím, že bojoval s Napoleonem u Aspern.

2.

Božena Němcová ve vzpomínkách na babičku zachytila několika větami osud jejího muže sloužícího ve vojsku pruského krále Bedřicha. „Když vypukla ta rebelie v Polsku a pruský král s Rusem tam vtrhli, byl náš pluk při tom. Já šla s sebou i s dětmi; měla jsem dvě a to třetí narodilo se mi v poli. – Hned z první bitky přinesli mi Jiříka do tábora na nosidlách. Kulka dělová utrhla mu nohu, jíž mu uříznouti museli. Já ho ošetřovala, co síly stačily. Když se z toho trochu vykřesal, poslali ho zpátky do Nisy.“ Babička doufala, že jejího muže „co mrzáka nebudou chtít a že se budem moci do Čech vrátit“, ale osud rozhodl jinak – Jiří začal chřadnout, péče ani léky nepomáhaly, zemřel. Tak zůstala mladá matka s třemi sirotky bez groše a pomoci. Kdo by se tehdy staral o pozůstalé po padlých vojácích? Král a jeho velitelé měli jiné starosti. Životopisci Boženy Němcové jejímu dědečkovi–vojákovi nevěnovali mnoho pozornosti. V historii slezských válek se však dočteme, že Friedrich Veliký, když táhl Českými zeměmi, doplňoval vojsko verbováním místních mládenců – především měl zálusk na „mládence urostlé jak panna“. Za zmínku snad také stojí, že jedním z důstojníků armády, ve které sloužil předčasně zesnulý dědeček Boženy Němcové, byl Friedrich Gabriel Clausewitz. Ze spisů jeho syna Carla se

dovídáme o mimořádné disciplíně a odolnosti panující v pruském vojsku. Vojenské vlastnosti Bedřichových vojáků nemohl neocenit, ale také dodal, že není dobré vojáky trvale vystavovat stresům, které podřývají jejich bojeschopnost, vysilujícím pochodům, hladu, nedostatku spánku, špatnému ošacení. Osvícenská myšlenka ekonomie sil, účelného vynaložení námahy nutné k dosažení cíle, byla Carlovi blízká. Proto také nepřeceňoval vojákovu fyzickou zdatnost, nýbrž kladl důraz i na jeho duševní schopnosti, na úsudek, odhad situace a rychlé, ale ne zbrklé, reakce.

Pruské vojsko bylo proslulé svou zdatností. Odpověď nehledejme v oddanosti vojáků králi a církvi, ale v paragrafech vojenského řádu. Když Friedrich v roce 1741 připravoval tažení do Slezska, vydal nařízení, které obsahuje tento rozkaz: „Jestliže voják během bitvy projeví úmysl utéci, to jest vystoupí-li z linie na šířku jedné stopy (1/3 m !), nechť jej za ním stojící poddůstojník na místě probodne krátkou zbraní a usmrtí.“ Voják má volbu: buď přijde o život při pokusu o útěk, nebo v boji s nepřítelem. Protože v prvním případě bude zabit zcela určitě, raději volí druhou možnost, ta přece jen nemusí pro něho dopadnout tak fatálně. Princip této volby patří k úhelným kamenům války, k evergreenům vojenské moudrosti. Dokonce i japonští sebevražední piloti, kteří nalétávali se svými stroji na nepřátelské cíle, byli hlídáni doprovodným letadlem; v případě, když kamikadze porušil přísahu, byl sestřelen vlastními lidmi. Nic nového pod sluncem. V kronikách válečných výprav římských legií čteme, že nováčci byli zařazováni mezi zkušené harcovníky. Protože legionáři si sami zvolili své povolání a protože útěk v cizích krajích by byl holým nesmyslem, nepředpokládám, že by centurioni hnali řadového římského vojáka do boje pod hrozbou ztráty hrdla. Tehdy velitelé, ostatně také daleko lépe vybavení, šli v prvních řadách. Základní rozdíl je v tom, že vojáci z donucení mají k boji jiný vztah než ti, které motivují osobní nebo společenské důvody.

Z vyprávění babičky Boženy Němcové se dovídáme, že velení armády dovolovalo, aby se polního tažení zúčastňovaly také ženy a děti ženatých vojáků. Chytře vymyšleno – vojáci nejsou zcela vytrženi ze svého prostředí, blízkost rodiny jim pomáhá a ve svízelných podmínkách, kdy jsou zraněni a zmrzačeni, se jim dostane civilní pomoci – erár se o ně nemusí starat. O tom, že čeští vojáci byli v pruském vojsku početně zastoupeni, si všiml dokonce i Voltaire: v korespondenci s králem Friedrichem Velikým, vedené ve dnech války ve Slezsku, chválí básnická díla svého přítele i jeho úspěchy ve válce; přitom se však nemůže zbavit lítosti nad osudem nešťastníků padlých při dobývání Nisy a dokonce poznamenává, že pocházeli z Čech a Moravy.

Předpokládali bychom, že francouzskému filozofovi by měla být otázka, odkud pocházeli vojáci v sedmileté válce, lhostejná. Jenže on ji považoval za hodnou zmínky, zatímco dnešní naši etablovaní historikové tuto okolnost přehlížejí – disharmonické tóny by rušily fanfáry oslavující časy blahého spočinutí českého lva pod ochrannými křídly rakouského orla. Kdy se objeví ve výkladech našich knihkupectví kniha, která podrobně popíše, vyčíslí a zdokumentuje podíl vojáků Českých zemí a Horních Uher na válkách, které Habsburkové v průběhu několika století vedli proti Prusům, Francouzům, Turkům, Srbům, Italům, Rusům, obyvatelům Bosny a Hercegoviny? Kdo jednou sečte počet vojáků z Čech a dalších slovanských zemí zabitých a zraněných ve válkách vedených Habsburky? Komu se podaří evokovat, byť náznakem, tragédie jedinců i celých rodin, způsobené těmito ztrátami? České země byly pro hornaté Rakousy zásobárnou nejen obilí, piva, uhlí, cukru, textilu a strojů, ale také dodavatelem vojáků, nejcennější daně, jakou si lze vůbec představit.

3.

Občas čtu zprávy, že jacísi historičtí odborníci zaštitění církevními a pozemkovými pány, se zasazují o obnovu sochy maršála Radeckého, která

za Rakouska stála na Malostranském náměstí. Po první světové válce vyšel zákon, který zakazoval památníky Habsburků a jejich hrdinů; na místě Radeckého sousoší byl postaven pomník Ernestu Denisovi. Kdo dnes z našich austrofilů je ochoten vzdát úctu francouzskému historikovi, příteli Tomáše Masaryka, který psal o staletém boji českého národa za národní svobodu a obnovení samostatného státu? Kdo navrhne, aby se na Malostranské náměstí vrátila jeho socha, kterou němečtí okupanti strhli? Místo toho hrstka monarchistů navrhuje obnovit památku rakouského vojevůdce, který se proslavil v bitvách upevňujících moc rakouské monarchie. Zvláštní zásluhy si vysloužil bojem proti vzbouřencům, zejména italským, kteří v něm viděli personifikaci rakouské despotie. Symbolika sousoší, jehož návrh vznikl v roce 1849, kdy se Habsburkům podařilo porazit povstání národů a svého zachránce chtěli oslavit, je výmluvná: maršál stojí na hlavách sedmi vojáků, představitelů sedmi zbraní a národností – on by bez vojáků nic nezmohl, ale opírá se o ně patami, je jejich svrchovaným pánem, rozhoduje o jejich životě a smrti. Vybavuje se mi lidový popěvek, který vyjadřuje, co si o něm jeho vojáci mysleli: Radecký, Radecký, to je velký pán, vojákům kosti dal a maso sežral sám... Kde jsou roztroušeny hroby jeho vojáků, v kterých koncích Evropy tlí jejich kosti? Kdo jim vztyčí pomník? Dnes již není doba vojenských památníků, ale kdyby se o tom uvažovalo, dovedu si představit sousoší vzdávající úctu statisícům a milionům vojáků různých národností, kteří padli za moc a slávu rakouských císařů. Nikdo by jim nestál na hlavě. Je s podivem, jak naši obdivovatelé Rakouska zamlčují vše, co by mohlo na maršálovu slávu vrhnout stín. Nemluví se o něm jako o konzervativci staré ražby, jako o vyznavači ideálů Svaté aliance a nepříteli liberalismu, demokracie a osvobozenického hnutí porobených národů. Zamlčuje se, že to byl jednostranný a úskočný muž, který vše podřizoval pravidlům válečného řemesla, – dokonce i stromy v jeho parku musely být vysázeny podle armádního reglementu. Naproti tomu naši austrofilové nám ho představují jako slavného Čecha, jako geniálního vojevůdce, který – podle slov Karla Schwarzenberga – předčí i samého

Jana Žižku. (Přitom jeho prapředeck Friedrich, který si účastí v mnoha válkách 19. století vysloužil titul „posledního lancknechte“, si dal rukojeť své hole ozdobit Žižkovou podobiznou.) Radecký je ovšem Čechem právě tak málo, jako je jím Josef Windischgrätz, Heinrich Clam-Martinic nebo Franz Thun. Žižka bojoval za českou věc, za ideál Boží pravdy, kterou církevní hodnostáři a prospěcháři zrazovali, zatímco Radecký hnál vojáky různých národností do boje za zájmy císaře z Boží milosti. Vzpomněl jsem si, že jsem kdysi o něm četl nelichotivou poznámku v deníku Franze Grillparzera. Vídeňský dvorní básník, autor oslavné básně na maršála, si po návštěvě v jeho rezidenci v září 1849 poznamenal: „Je to hlava potměšilá, která všechno používá ke svému prospěchu, ba dokonce – pokud to potřebuje – i poezii.“

Lidé u nás, kteří souhlasí s habsbursko-sudetským výkladem českých dějin, by se rádi dočkali toho, aby se na dvou památných místech Prahy znovu objevily dva symboly národní poroby: na jedné straně sloup zasvěcený Bohorodičce, která žehnala vítězům bitvy na Bílé Hoře a trpně přihlížela, jak se s protestanty jednalo jako s kacíři ohrožujícími „zdravé jádro národa“, na druhé straně památník maršálovi, který se zasloužil o návrat absolutismu v rakouské monarchii ohrožené revolucí roku 1848.

4.

Clausewitzova charakteristika fyzických a duševních vlastností vojáka, které jsou žádoucí, aby úspěšně plnil obtížné a riskantní úkony svého řemesla, nese zřetelnou stopu osvícenské filozofie a etiky. Do centra vojákovy fyzického a psychického ustrojení Clausewitz klade rozum. Vlastnosti, jako tělesná zdatnost, bojovnost, schopnost riskovat a rychle reagovat na změnu situace, se podle pruského teoretika mohou v plné míře uplatnit pouze tehdy, jsou-li pod neustálým dohledem rozumu, střízlivého a přesného uvažování. Soubor vlastností, které pruský generál žádal po svých vojácích, má do značné míry obecnou platnost. Zejména se

to týká úkonů a činností, které po každém účastníku vyžadují schopnost čelit zvýšenému vnějšímu tlaku a stálé změně. Válečné řemeslo na jedné straně nese s sebou mimořádně vysoká rizika – riziko zranění a smrti, přitom však je voják povinen naprosto se podřídit velitelově vůli; podle Clausewitze to paradoxně neznamena absenci osobní iniciativy – voják musí citlivě reagovat na všechny změny dané situace. Tento axiom samozřejmě neplatí vždy a všude; zejména moderní válka s masovým nasazením mužstva a zbraní disponuje s vojáky jako s pouhou potravou pro děla. Když jsou zákopy zasypávány tisíci tunami dělostřeleckých granátů, bystrý úsudek je jednotlivci málo platný. Mění-li se válka jako nástroj politiky v totální válku jako nástroj smrti (spálit, zlikvidovat, vygumovat, nechat vykrvácet), pak je rozum postaven mimo hru. V té chvíli, jak známo, vylézají příšery.

Hovoří-li Clausewitz o tom, že voják má ve svém povolání uplatnit rozum, má na mysli praktický úsudek (praktische Vernunft), nikoliv rozum, který člověk používá, když se snaží obsáhnout i věci neznámé, nepochopitelné, jež překračují zkušenost jeho každodenní životní praxe (Urteilkraft). V době, kdy Clausewitz psal úvahy o válce, vojákovo uvažování o povaze moci, pro kterou jde do boje, ani uvažování o smyslu té které bitvy bylo nežádoucí, a v případě, že by své pochyby dal hlasitě najevo, vystavil by se nejtvrdějším trestům. Nejen Friedrich Veliký, ale ani Radecký, Falkenhayn, Conrad von Hötzendorf, Brusilov, Pétain a další dekorovaní vojevůdci si uvědomovali, že vojákovu disciplinu drží především slepá poslušnost. Dokonce ani japonští vojáci, kteří uctívali císaře jako boha, nebyli ušetřeni tradiční násilné drezury: rána holí jim měla každodenně připomínat jejich podřízené postavení.

10/ Voják profesionál

1.

Osnovatelé válek, monarchové, politikové a diktátoři, nemají rádi, když vojáci přemýšlejí o smyslu bojů, v nichž nasazují svůj život. Vojákovi samozřejmě nikdo nemůže zakázat, aby si myslel své. Zásadní rozdíl je v tom, zda jde o vojáky z donucení, z občanské povinnosti nebo z vlastního rozhodnutí a přesvědčení. Vrchnost a představitelé autoritativních států koneckonců nezajímá, co si odvedenci myslí. Problémem se to stává teprve tehdy, kdy vojáci dávají najevo, že s válkou nemají nic společného a své povinnosti zanedbávají nebo dokonce sabotují. Naproti tomu žoldnéři a profesionální vojáci se netrápí tím, že neovlivňují povahu bojů, jichž se zúčastní. Je to součást smlouvy, kterou uzavřeli s vrchností, se státem nebo s firmou. Vysoké riziko povolání přijímají, protože jim armáda nebo ozbrojená organizace zajišťuje to, čeho se jim v civilu nedostalo. (Na internetu jsem před několika lety zahlédl video ukazující jídelnu amerických vojáků v Bagdádu – s běžnými kasárenskými jídelnami neměla nic společného, podobala se spíš hostině pětihvězdičkového hotelu.) Mnozí nezaměstnaní volí riskantní službu v armádě jako přijatelné řešení své životní situace. Neudivuje fakt, že ve Spojených státech je vyšší procento vojáků tmavé pleti v armádě než v civilu. Pro mnohé z nich je riziko spojené s vojenskou službou menším zlem než živoření na okraji společnosti. Služba v armádě může dokonce některým mladým mužům zajistit vyšší bezpečnost, než jakou jim poskytne každodenní život v jejich prostředí, v černošských ghettech velkoměst. O tomto neuvěřitelném faktu se zmiňuje sociolog L.J.D. Wacquant, který studoval život černošských mladíků v Chicagu a New Yorku. Konstatoval přímý vztah mezi „astronomickou výší kriminality a úmrtností, která odpovídá skryté

občanské válce – nejnovější epidemiologické práce ukazují, že mladým černošům, například v Harlemu, hrozí větší pravděpodobnost, že budou zabiti, než vojákům, které stát poslal do nejurputnějších bojů ve Vietnamu... V uzavřené černošské čtvrti s 54 000 obyvateli 37 % mladíků umírá dřív, než dosáhnou osmnácti let." (P. Bourdieu, *La misère du monde*, Paris 1993, str. 294)

Podle chicagského profesora Gary Beckera, předního ideologa neoliberální doktríny, svoboda spočívá v tom, že jedinec v každé životní situaci volí možnost, která mu přinese větší výhody. V tomto pojetí kriminální aktivita i vojenské řemeslo jsou činnosti jako každé jiné, jen jsou obtíženy vyšší mírou rizika. Podvodníkovi v nejhorším případě hrozí potupné vězení, vojákovi čestná smrt. Jenomže mnozí mladíci z černošských čtvrtí by rádi vstoupili do armády, ale naneštěstí neprojdou testy – nemohou se vykázat ani závěrečným vysvědčením ze základní školy. Která profesionální armáda by zaměstnala nigramotného vojáka?

2.

Americká armáda, nejmocnější vojenská moc světa, má odhadem 823 základů ve 130 zemích a její rozpočet tvoří 3/4 vojenských výdajů všech ostatních zemí světa. (Zmíněná data se mění a oficiální prameny nejsou dosažitelné.) V koncepci této armády, podobně jako v ozbrojených složkách dalších západních zemí, došlo v uplynulých dekáдах k zásadní změně. Způsobilo to jednak stále náročnější technické vybavení, kdy obsluha složitých přístrojů a zařízení vyžaduje dlouholeté zaškolování, jednak zkušenost z krvavé války ve Vietnamu. Masové protesty veřejnosti proti této koloniální válce vedené nevybíravými prostředky, stále početnější dezerte odvedenců, ale především neschopnost armády porazit Vietnamce, vedly americké politiky k proměně armády v plně profesionalizovanou instituci. Tímto způsobem se dosáhlo toho, že ne každý bojeschopný Američan již byl povolán do armády, ne každému tedy

hrozilo riziko a strasti možného válečného střetu. Smysl a povaha války se sice i nadále stává předmětem zájmu široké veřejnosti, ale bojové nasazení armády v cizině již nemůže, zejména při vysokých ztrátách, tak snadno vzbudit masové protestní hnutí. Profesionální armáda je zřejmě nákladnější než armáda odvedenců, ale vynaložení peněz je účelnější a také její politické výhody jsou nesporné. Když se americká vláda v roce 1916 odhodlala zúčastnit války v Evropě, stála před obtížným úkolem – musela veřejnost přesvědčit nejen o tom, že jde o válku spravedlivou, ale že agrese Německa (Germánů) bezpečnost a prosperitu Spojených států přímo ohrožuje. Bylo obtížné prosadit zákon o branné povinnosti a téměř nemožné získat dobrovolníky jen na základě strohých politických a ekonomických argumentů. Oč šlo? Americký stát i soukromé společnosti vložily již do podpory Británie, Francie a Itálie tolik peněz, vynaložily již tolik materiálních prostředků a ponorková válka stála již tolik materiálních ztrát a lidských životů, že by případná porážka Spojenců byla příliš riskantní, – po kom by potom mohli Američané vymáhat miliardové dluhy a kdo by je posvětil morální satisfakcí? Washingtonská vláda rozvinula propagační akci nebývalých rozměrů, tisíce propagandistů po celé zemi přesvědčovaly mladé muže, aby vstoupili do války. Vylepovaly se letáky, které měly vzbudit ve veřejnosti pocit strachu před uchvatitelem a vůli bránit se mu. Na jednom z plakátů se na občana hnal ozbrojený germánský útočník, podobný zlému draku, obludě nebo satanovi, na druhém na něho odvážný voják mířil vztyčeným ukazováčkem a volal: I tebe se to týká! Neváhej! Za čtyři minuty dvanáct! Kolikrát jsme později viděli tyto náborové motivy pokleslé na úroveň propagačního klišé a kýče! Jejich forma se neměnila, pouze nepřítel byl jiný: Rus, Slovan, Žid, bolševik, Japonec.

3.

Za co bojuje profesionální voják? Brání svou vlast proti nepříteli? Stojí, jak se pateticky říkalo, na stráži míru? Nebo prosazuje zájmy své vlády někde tisíce kilometrů daleko, aniž může záměr svých nadřízených jakkoli

ovlivnit? Žádný americký voják, který bojoval nebo bojuje v Afghánistánu, Iráku, Kuvajtu, Somálsku, Jemenu, Panamě, Lybii, na Haiti a kdekoli jinde, nemá žádné osobní důvody nenávidět, střílet, ničit obyvatele vzdálených zemí, hovořící jiným jazykem, vytvářející jinou kulturu, vyznávající jiné náboženství. Objeví-li se v těchto exotických zemích v celé své vojenské parádě, vypadá spíš jako mimozemšťan, který se mezi nimi octl omylem. Profesionální voják není odpovědný za rozhodnutí svých zaměstnavatelů. Je pro něho výhodou, že o smyslu své ničivé činnosti nemusí přemýšlet. Pošlou-li ho zítra do Sýrie, na Ukrajinu nebo do Íránu, sbalí své saky paky a pojede, kam mu nařídí – nedělá mu to těžkou hlavu. A když, je to jeho věc. Začne-li však přemýšlet a dokonce se rozhodne, že rozkaz neposlechne, octne se v prekérní situaci. Poruší pracovní smlouvu a bude potrestán. Pokud ho v nejhorším případě prohlásí za dezertéra, nevím, co mu hrozí, když ho nadřízení pošlou před válečný soud. Už v nejstarším dochovaném zákoníku, který dal babylonský král Chammurabi vytestat do stély, stojí, že dezertér zasluhuje smrt. Tento paragraf, jako snad jediný, platí beze změny už 4000 let. Vztahuje se i na profesionální bojovníky?

Ať se nám to líbí nebo nelíbí, profesionální vojáky přece jen lidé srovnávají s žoldnéry. Když oddíl českých vojenských chemiků na cestě do Afghánistánu prozřetelně zůstal v Kuvajtu, protože Američané již připravovali útok na Saddáma Husajna, bylo těžké představit si, že ti čeští hoši šli bránit vlast. Dokonce ani nebylo možné jejich nasazení ospravedlnit bojem proti teroristům. V Kuvajtu ani v okolí žádní nebyli. Nasazení našich vojáků v Afghánistánu, v Kosovu, v Mali nebo kdekoli tisíce kilometrů od Prahy připomíná vojáky francouzské cizinecké legie nebo jiné nájemné družiny. Vojenští odborníci nám bez mrknutí oka vysvětlí, že početný stav naší armády by v případě útoku umožnil bránit jen velmi malou část našeho území. (Generál Pavel nedávno řekl, že „intenzivnímu boji, jako byl na východní Ukrajině, bychom vydrželi čelit maximálně několik týdnů“.) Naše vojenské jednotky se podobají spíš

expedičním sborům, které pohotově zaskočí tam, kde to vyžaduje nějaká vyšší moc. Bojují-li čeští vojáci v Afghánistánu, pomáhají hasit oheň, který v žádném případě, ani jen nepřímo, nezavinil žádný náš politik, a obyvatelé republiky s tím už nemají vůbec nic společného.

Nátlak prezidenta Trumpa, aby členské země NATO zvýšily rozpočet na armádu, sám o sobě nemůže sehrát rozhodující roli ve válce s teroristy. V tomto vysoce hybridním a nevypočitatelném zápase záleží na něčem jiném, než na počtu vojáků, granátů, bomb, letadel, dronů, děl, letadlových lodí. Na druhé straně to však výrazně prospěje výrobcům zbraní, zejména americkým, a bankéřům, kteří válečný průmysl financují.

4.

V teorii a geopolitické rozvaze války důležité místo zaujímá kategorie přirozeného nepřítele. V nauce o válečných konfliktech, která vychází z principu soutěžení, konkurence, boje o místo na slunci, k válce prý dochází tehdy, kdy „dva chtějí totéž“. V přírodě je situace, kdy se dva perou o kořist nebo se vzájemně požírají, docela běžná a normální. Máme tedy přírodní zákon bez skrupulí aplikovat i na člověka? Mají lidská společenství vystupovat jako predátoři? Zdá se, že ve světě, kde rozhoduje hospodářská a vojenská síla, je to běžné, potřebné, nutné.

Politika nebo ekonom, který by se pokoušel najít důvody, ať duchovní nebo materiální, pro které se český stát dostává do nesmiřitelného sporu s Afghánistánem, bychom museli prohlásit za fantastu nebo blázna. Přepadení Afghánistánu zahájil prezident Bush junior v rámci své hysterické a nezodpovědné politiky. Když prohlásil, „kdo nejde s námi, jde proti nám!“, pasoval se do role nejvyššího rozhodčího a soudce, jehož pravdu podepírá a garantuje armáda. Všechnu kartu vsadil na vojenskou sílu. Jeho vyhlášení války teroristům (vyhubíme je do posledního muže!), bylo ideologickým a politickým gestem, ale z vojenského hlediska plácnutím do vody. Válka v Iráku, zdůvodněná

lživými důvody, hrubě porušila mezinárodní právo. Vojenská tažení proti islámským teroristům nesplnila svůj cíl: nezničila al-Kájdu, Tálibán, ani další teroristické sekty dovolávající se extrémního výkladu koránu. Spíše jim otevřela široké pole působnosti a podnítila vznik nového vysoce organizovaného a bezbřehého hnutí, které usiluje dostat obyvatele všech arabských zemí pod nadvládu jednoho islámského státu, jednoho kalifátu. Čím víc jsou si Bushové, Rumsfeldové, Cheneyové, McCainové vědomi naprosté převahy své armády, tím méně přemýšlejí o možných důsledcích válek, které vyvolali. Jádrem armády Islámského státu se rekrutovalo ze 100 000 iráckých vojáků, kteří prošli peklem zajateckých táborů. I když připustíme, že americká armáda porušovala paragrafy a principy válečného i civilního práva pouze při výsleších zajatců ve vězení Abú Ghrajb, neznamená to, že iráčtí vojáci v ostatních věznicích a zajateckých táborech neprošli krutou školou antiamerikanismu. Militantním islamistům nedalo mnoho práce přesvědčit i umírněné Husajnovy vojáky, že proti západním agresorům je třeba bojovat s nasazením všech prostředků a sil. Ideologickou příkrývkou této nenávisti se stal islám – velkou roli tu sehrálo tradiční nepřátelství šíitů a sunnitů, kteří se v Husajnově Iráku nepodíleli na moci.

Uvědomíme-li si, že v této geopolitické situaci profesionální vojáci naší republiky, ale i ostatních zemí Severoatlantického paktu, zejména těch menších, plní úkoly, které nejsou bezprostředně spjaté s obranou jejich státních zájmů, pak je na místě otázka, za koho vlastně ti hoši bojují, nasazují život? Proč je vstup České republiky k Severoatlantickému paktu, jehož pole působení není předem vymezeno, ale přizpůsobuje se strategii nejmocnějšího hráče, považováno za základní kámen naší bezpečnosti? Bývalý prezident to nedávno vyjádřil pregnantním výrokem: teprve členství v NATO se stalo zárukou toho, že komunismus u nás je definitivně mrtev. Jinými slovy – naše členství v Severoatlantickém paktu nezodpovídá obrana proti zahraniční hrozbě, nýbrž proti nepříteli, který číhá uvnitř hradeb. Jak dlouho ještě bude staré Marxovo strašidlo

obcházet Evropu a svět? Když tuto myšlenku dovedeme do důsledku, dospějeme k závěru, že naši vojáci v Afghánistánu bojují proti Tálibánu jako nepříteli, jehož vítězství by u nás přispělo k obnově komunistické totality. Je to skutečně podivný závěr, ale z uvedeného výroku logicky vyplývá.

Byl bych nerad, kdyby si čtenář vyložil úvahu o profesionálních vojácích jako výraz pochyb o jejich osobním nasazení, statečnosti a vojenské připravenosti. Komu čest, tomu čest. Každý z nich má své důvody, proč se dal na tuto riskantní dráhu. Uvažovat o jednotlivcích se však vymyká možnosti i záměru této stati. Právě tak, jako je voják podřízenou součástí své jednotky, ztrácí i jednotlivé armády, začleněné do velkého válečného stroje, svou samostatnost a snadno mohou být použity i v akcích na hony vzdálených původním záměrům. Důsledek nasazení našich vojáků v daleké cizině může koneckonců vést k tomu, že i naše teritorium se jednou stane cílem nevyzpytatelného a mstivého nepřítele, kterého jsme si sami nevybrali, ale který nám byl přidělen na základě dekretů a smluv.

5.

V roce 1993 se za občanské války v Somálsku dostal k moci samozvaný vůdce Mohamed Adid. Organizace spojených národů na žádost prezidenta Clintona souhlasila s vysláním trestní výpravy proti uzurpátorovi. USA vyčlenily jednotku bojových vrtulníků, která měla muslimského diktátora zbavit moci. Americkým vojákům, vystupujícím pod značkou mezinárodní organizace, se však mise vymkla z rukou. Během operace přišlo o život sice jen 20 amerických vojáků, ale odvetný úder prováděný s pomocí laserem naváděných střel proměnil milionové město Mogadišu v hromadu trosek. Když jsem před lety shlédl americký film Černý jestřáb sestřelen, podávající rekonstrukci zmíněné výpravy, byl jsem šokován nejen tragickým osudem amerických vojáků, jejichž zohavená těla rozvášněný

dav táhl ulicemi jako trofej, ale také tím, že během operace bylo zabito asi tisíc Somálců. Již první scény filmu, zachycující každodenní shon i lenošení ve vojenském táboře v hodinách, kdy štáb připravoval plánovanou akci a vojáci ještě netušili, co je čeká, ve mně vzbudily zvláštní tíseň spojenou s hrůzou. Byl to pocit absurdity, který vystihují některá díla klasické i moderní literatury. Lev Tolstoj ve Vojně míru evokuje situaci, kdy Nataša Rostovová pod dojmem významného životního rozhodnutí nebyla s to v opeře sledovat scénu, která se před ní na jevišti odehrávala. Viděla jen podivné jednání lidí v kostýmech, ale smysl jejich gest a zpěvu jí unikal. V úvodních pasážích amerického filmu jsem na první pohled nespatriil nic dramatického. Díval jsem se na skupinu vojáků a velitelů a začínal rozlišovat jednotlivce – šprýmaře, klidáse, horkokrevného hochu, melancholika, bázlivce, hrubiána. Pozoroval jsem rozmíšky mezi mužstvem, různá napomenutí a rozkazy nižších šarží, nešetřících sprostými nadávkami a svérázným humorem. Všechno, jak má být, nic se neděje. Každý si krátí dlouhou chvíli a odvádí pozornost od toho, co ho čeká. Ale já náhle vidím nějaké svalnaté a přerostlé děti, divné výrostky, které jejich vychovatelé a krotitelé připravili na nebezpečnou hru, jejichž smysl jim i velitelům uniká. Rekonstrukce přepadové akce vojenské jednotky byla poplatna vkusu amerického publika, filmaři nešetřili krví, rozdrčenými končetinami, střelbou do živých těl, výbuchy, požáry. Drastické výjevy byly polity citovým sirupem, který měl divákovi zprostředkovat katarzi, umožnit mu, aby film nekončil bezvýhodným pesimismem. Jedna scéna zachycuje umírání mladého vojáka, který prosí kamarády, aby vyřídili jeho rodičům, že bojoval statečně. Co jiného mohl vzkázat rodičům? Nebojoval za vlast, nehájil ji před agresory, a o tom, jak lidé žijí v té daleké východoafrické zemi, nevěděl nic, diktátor Adid mu mohl být ukradený – dostal rozkaz a snažil se ho co nejlépe splnit. Nedožil se toho, že neúspěch bleskové operace během krátké doby přiměl prezidenta Clintona stáhnout americké jednotky ze Somálska, ze země, kde nevykořenitelné kmenové rozdíly ohrožují jednotu státu a stále živí ohniska občanské války. Nikdo zvenčí nemůže nastolit klid a už vůbec ne, snese-li se z nebe jako dravý

pták, černý jestřáb. Posoudíme-li nezdařenou akci výsadkářů v Mogadišu z hlediska válečných pravidel a necháme-li ideologické postoje stranou, dospějeme k dvěma závěrům. Politikové, kteří nařídili vojenskou výpravu, podcenili politickou situaci v zemi a poslali vojáky do předem prohrané bitvy. Druhé, podobné chyby se dopustili velitelé letky. Také oni nepřítele podcenili, neuvědomili si, do jakého nebezpečí se vydávají. Filmová rekonstrukce trestní výpravy zachycuje rozhovor velitele s vojákem, který si chtěl vzít s sebou do akce polní lahev s vodou: „Vodu nebudeš potřebovat,“ řekl poddůstojník, „tam se jen otočíme a hned letíme zpět

6.

Profesionální voják vstupuje do armády na základě vlastního rozhodnutí – to je důležitý a pozitivní aspekt jeho aktivity. Víme dobře, jak se dříve mnozí mládenci podléhající povinným odvodům snažili vojenské službě vyhnout. Na druhé straně ani profesionál, ani odvedenec neurčují společenský záměr a smysl svého případného vojenského nasazení. Ve chvíli, kdy vypukne válka, končí demokratická diskuse – otěží se chopí armáda a do rozhodnutí velitelů nemá veřejnost co mluvit. V horším případě nastane vojenská diktatura, v lepším ještě parlament pokračuje ve své činnosti, ale jeho pravomoci jsou již značně omezeny. Dokonce i ve Spojených státech, v zemi, kde parlamentní systém platí dvě a čtvrt století, může nevelká skupina politiků v čele s prezidentem prosadit svou vůli bez ohledu na mínění oponentů v politice i ve veřejném prostoru. K tomu, jak prodat záměr své politiky občanům státu, má ostatně dostatek prostředků. Dnes už pomáhají důmyslné programy, které připravují špičkoví programátoři.

Pro ně není velký rozdíl mezi reklamní kampaní propagující značku bot nebo aut a přípravou parlamentních nebo prezidentských voleb. Dočetl jsem se, že k nečekanému vítězství Donalda Trumpa přispěli odborníci v Silicon Valley, kteří jeho štábu připravili program citlivě a průběžně

registrující reakce publika – Trump se svými poradci pak tato data den ze dne vyhodnocoval. Ukázalo se, že taktické nesrovnalosti a protimluvy, ke kterým přitom došlo, úspěch kampaně nepoškodily.

Profesionalizace vojenské služby není poslední vymožeností moderní doby. Dnes kdy se stále víc prostoru přenechává soukromé iniciativě, oslabený stát převádí část úkolů, které zajišťovala armáda a policie, soukromým bezpečnostním agenturám. Nevím, zda je to levnější, ale v každém případě to zbavuje stát, a tím také politiky, odpovědnosti za případné přehmaty příliš horlivých vykonavatelů vojenských služeb. Proč asi americká vláda pověřila ochranou svých diplomatů ostré hochy soukromé společnosti Black Water? A proč jim platí pohádkové sumy za pomoc výzvědným službám v zahraničí? V tisku se objevila zpráva, kterou oficiální masmédia popřela, že jednotka této agentury se objevila na Ukrajině. Nikdo však nepopře, že každý americký diplomat, zejména když jde o ministry a vojenské odborníky, je střežen hochy z Černé vody. A také je těžké uvěřit tomu, že by CIA neměla na Ukrajině svá tykadla. Název organizace, založené jedním z nejbohatších Američanů, připomíná tajnou srbskou nacionalistickou organizaci Černá ruka, která na začátku 20. století osnovala atentáty proti odpůrcům svých politických cílů. Ochránci amerických politiků nejsou teroristy, i když si občas zahrají na pistolníky, kteří nechtějí, aby hlavně jejich zbraní příliš vychladly. V roce 2007 se v Bagdádu tak rozehráli, že zahájili palbu do lidí na ulici, zabili 17 a zranili 20 osob. Irácká vláda protestovala a pohrozila vypovězením smluv. To bylo pro jejich zaměstnavatele už příliš, americké soudy zahájili vyšetřování, a organizaci hrozilo, že přijde o lukrativní státní zakázku jedné miliardy ročně. Pro americkou vládu má však využívání soukromé bezpečnostní organizace jednu výhodu – případné výstřelky a přešlapy nejdou na vrub státu. Totéž platí o obětech. Zatímco ztráty státních profesionálů veřejnost sleduje a padlým zajišťuje důstojný pohřeb, osudy soukromých zaměstnanců bezpečnostních služeb nikoho nezajímají. Oficiální zprávy z irácké války uvádějí přesné číslo 4113 padlých

amerických vojáků, zatímco počet zabitých soukromých strážců ropných polí se odhaduje na 1500; toto otevřené číslo dosahuje 27 % padlých vojáků–profesionálů; statisticky je to nezanedbatelná část celkových armádních ztrát, ale z hlediska politického, a tím i mediálního, nešlo o věc, která by zasluhovala pozornost – byla to záležitost soukromého sektoru, a z toho, jak se říká, krev neteče. Rodiny zabitých synů a mužů bezpečnostních služeb samozřejmě oplakávaly, ale jejich návrat domů v cínových rakvích se nestal smuteční slavností organizovanou státem, armádou, obcí, ani firmou.

Závěr, ke kterému dospíváme, je chmurný. Cena vojáka odvedeného v rámci všeobecné branné povinnosti je nižší než cena profesionála, a ta je zase nižší než cena člena soukromé bezpečnostní organizace. Naproti tomu společenská hodnota těchto vojáků je nepřímě úměrná jejich peněžní ceně. Nejlevnější je vzbouřenec bojující s nasazením všech sil. Ale právě on bývá vojákem nejzdatnějším, schopným nejvyšší oběti.

Neznámému bodyguardovi zřejmě nikdo pomník nepostaví. Péči o pozůstalé profesionálů obstará pojišťovna. Ministerský úředník řekne, že je mu to líto, ale stát ani obec s tím nemá nic společného. Ze vzpomínek veteránů víme, že psychologicky nejtěžším úkolem, jaký může voják dostat, je vyřídit příbuzným zprávu, že jejich syn, bratr, otec přišel v boji o život. Nevím, kdo to sděluje vojákům bezpečnostních agentur. Snad to dostanou poštou s přiloženým šekem a formulářem pojišťovny.

11/ Voják jako potrava

1.

Občan, který je povinen zúčastnit se vojenského výcviku a v případě války narukovat, nemá neomezenou možnost zařídit si život podle svého. Musí se podřídít zákonu o vojenské službě a mobilizaci. Co tento vpád státu do soukromí občanů ospravedlňuje? Co je tou vyšší hodnotou, před kterou se jedincova vůle musí sklonit? Uvádějí se důvody významné a vznešené: obrana národa a státu, všelidské hodnoty a etické imperativy – obrana demokracie, tržního hospodářství (kapitalismu), západní civilizace –, podpořené někdy absolutními náboženskými zákony. Ale rozhodnutí zahájit válku není v rukou branců a vojáků, o to se starají monarchové, diktátoři, prezidenti, vlády, bankéři. V dobách, kdy o válkách rozhodovali monarchové a kdy jim nábor vojáků dělal menší starost, než jak získají peníze na armádu, nebylo nutné vyhlášení války zdůvodňovat. Touha každého monarchy, vládce z boží milosti, rozšířit své království byla něčím stejně samozřejmým, jako bylo dělení společnosti na privilegované a poddané. Proto nebylo nutné vyhlašování válek ospravedlňovat. Přesto se často vedly z důvodů vznešených, náboženských – kdo by dovedl dát třicetileté válce vyšší a vznešenější zdůvodnění? Ani Ferdinand II., kterému vítězství bělohorské bitvy umožnilo poslat stavovské vzbuřence na šibenici, si nemohl vymyslet radikálnější a pádnější důvod pro to, aby se zmocnil třetiny bohatství Českého království, aby třetinu obyvatelstva vymlátil a stovky nejbohatších protestantských rodin přinutil k útěku ze země. Bezpochyby rekatolizační násilí, jakému se do té doby v dějinách země a celé Evropy hned tak něco nevyrovnalo, potřebovalo být

posvěceno papežem a symbolicky i samou Bohorodičkou, patronkou bojovníků proti českým kacířům. Díváme-li se na třicetiletou válku shora, vidíme zápas monarchů se stavovskou šlechtou, boj Habsburků s Bourbony a zápolení katolíků s protestanty, ale když se podíváme na válku zdola, objeví se nám jiný obraz – armádní sbory, složené z žoldnéřů a početných týlových družin, si vytvořily vlastní svět, v něm nerozhodovaly vznešené dynastické nebo náboženské motivy, ale logika zápasu o kořist a přežití. Bezohledné plundrování měst i vesnic se stalo cílem obou zápasících stran – byl to způsob odměňování velitelů i vojáků. Pokud ještě byla na mapě Evropy bohatá města a úrodné kraje, kde se dalo loupit a krást, válka nepostrádala svůj vnitřní motor nezávislý na barvě světských a církevních korouhví vlajících nad ozbrojenci. Doporučuji číst román *Poběhlíce* Kuráž Hanse Grimmelshausena, nejznámějšího autora německé barokní literatury; místo úvah o náboženských sporech, o kacířích a lidech víry pravé, se dočteme nespočet přihroublých a lechtivých příběhů o tom, jak se vojáci všech stupňů snažili z mimořádné situace války co nejvíc vytěžit pro své obohacení i pobavení. Zvlášť poučná je zkušenost, ke které Kuráž dospěla k závěru své riskantní životní dráhy. Když si chtěla za své těžce nabyté peníze konečně užít klidu a dostatku, koupila si bohatý statek, ale válka ji dohnala: objevili se vojáci (bylo jedno pod jakou korouhví sloužili), okradli ji, málem zabili a hospodářství zapálili. Takové scény znala až moc dobře. Uvědomila si, že za války je nejbezpečnější útočiště přece jen ve vojsku, našla si vhodný regiment a zase se oddala svému řemeslu.

2.

Max Brod, přítel Franze Kafky a editor jeho děl, vydal bezprostředně po první světové válce román *Das große Wagnis* (Velká odvaha) vyznačující se složitou kombinací různých tematických a žánrových prvků. Hrdinou příběhu je hudební skladatel, nepraktický introvert, který za války prožije

neuvěřitelné příhody připomínající snové nebo halucinační děje. V ironicky psaných pasážích autor popisuje závislost občana na státu, lící moc úřadů a institucí, které se ho snaží vést od kolébky tak, aby byl v případě války schopen vzdát se své svobodné vůle. Brod v úvodu románu popisuje, jak pečlivě organizovaná a propracovaná péče úřadů občana cílevědomě připravuje na plnění i těch nejtěžších a nejnebezpečnějších vojenských povinností. V rozhodující chvíli má občan vrátit státu to, co on do něho investoval. Vrcholný moment životní dráhy každého občana-vojáka vystihuje dvojediný příkaz: buď připraven zabít i sám se dát zabít.

„Příštího dne bylo slyšet dunění děl zcela zřetelně. Přístupy k předním liniím zřízené k naší ochraně nyní očividně houstly. Pochodovali jsme v betonových hrobech a čím víc jsme se blížili k frontě, tím cennější byl materiál, kterého použili při stavbě těchto hrobek, tím solidnější a tlustší byl vlnitý plech a pancéřové desky, tím mohutnější a četnější byly baterie, kolem nichž jsme šli, tím pečlivější bylo ochranné zabarvení a celé vybavení zásobovacích, sanitárních a pomocných baráků. V celém svém životě jsem dosud neviděl takové plýtvání. Běžně se sice obdivujeme každé školní budově a každou její sádrovou ozdobu vnímáme jako dar poskytovaný státem. Ale tady to bylo jiné, tady se ničím nešetřilo, rozhazovalo se plnými hrstmi; vlasti nebylo pro její děti nic dost dobrého.

Když jsme mezitím udělali krátkou přestávku, peníze vynaložené na obranná zařízení tu dosáhly vrcholu – byla to pevnost ze železa a betonu – , cítil jsem se obklopen takovou ochranou, jako ještě nikdy, cítil jsem se výslovně jako dítě na matčině klíně a nakrátko jsem upadl do takového sladkého a klidného snu, jakého se nám, myslím, od raného dětství nedostalo. Když jsem procitnul, stát se zase staral o mé blaho. Přinesli nám jídlo, bohatší a sytější, než jaké jsme měli během celé cesty, ba během všech válečných let. Dostali jsme i pivo a dobrou, silnou kávu. – Každý z nás vyfasoval pořádnou, zcela novou přilbu s řemínkem, přiděl ručních granátů včetně plynové masky. Taková plynová maska byla sama o sobě malým uměleckým výtvozem. Na ní bylo vidět, že ji nevymyslel

žádný průměrný konstruktér, žádný obyčejný řemeslník, protože při vší své složitosti se vyznačovala právě těmi samozřejmými tvary, které dovede předvést, až na velkého umělce, jen tvořivá příroda. V tom okamžiku jsem poznal, že státu nešlo jen o to, aby nám pomocí nějakého rychle sestaveného zařízení projevil předstíranou laskavost a aby v nás tím vzbudil pocit konejšivého bezpečí: ne, stát se skutečně namáhal, on skutečně chtěl pro nás udělat jen to nejlepší, a v této chvíli nám nabídl poslední výsledky svého mnohaletého úsilí. Byli jsme tedy opravdovými dětmi země, chráněnci a svěřenci vlasti.

A jak jsem se odtud díval zpět, shledal jsem, že jsme vlastně celou naši životní cestu urazili pod její přátelskou ochranou. Již od našeho početí – tak jsem to také řekl všem okolo mne, protože se mě zmocnilo dojetí, – stát nikdy nelenil, aby se nám vždy dostalo, co nám patří. Jak horlivě se zajímal o zápis našeho jména do matrik, o očkování a zápis do školy! A potom se zajímal o naše vzdělání a naše dobré chování: zakázali nám kouřit, zakázali návštěvu divadla bez doprovodu dospělých, zakázali nám dokonce i vycházkové hole. Každé nebezpečí již drželi od nás co nejdál. A úřady nás i nadále sledovaly svými rubrikami a dotazníky, do nichž se stále znovu zapisuješ – jednak jako nájemník, jednak jako daňový poplatník, potom zase jako novomanžel nebo jako provozovatel obchodu. Ani na okamžik nás stát neztratil z dohledu, v podobě strážníka nám ukazoval ulici, kterou jsme hledali, v jiné uniformě nám zase doručoval dopisy, jako univerzitní profesor se vynořil, aby potvrdil úspěch našeho studia, stál na hranicích země, aby náš pas opatřil razítkem, tu a tam nám jako cenzor bral z rukou tištěné texty, které považoval za nedovolené, – připusťme, že někdy chybně, ale nikdy liknavě nebo bez vnitřní účasti. –

A tak je tomu i tady. Necítíte, jak má stát právě o nás strach? Jeho péče je přesvědčivým důkazem toho, že se o nás staral již od kolébky. Přitom nás může napadnout něco mimořádného, třeba to, že tak mimořádná a dlouhodobá opatření by měla směřovat k velikému cíli, že

nás čeká něco mimořádného: přece nás nevzdělávali jen tak, bez tajného záměru.

V tom okamžiku byl vydán rozkaz k útoku na bodáky. Vyskočili jsme ze zákopů a běželi vpřed po otevřeném poli, na němž nepřetržité výbuchy vytvářely černé mraky podobající se stromům. Někteří běželi a zdálo se, jako by se, podobni kouřovým stromům, roztříštili na tisíce kusů. Ale na jiné, včetně mne, pohled na tuto scénu bezprostřední bezbrannosti a naprostého odevzdání osudu působil tak, že jsem se nemohl hnout z místa. Jak to, že stát nad námi držel ochrannou ruku až k této násilné hraniční čáře, k tomuto hrobu, k cípu tohoto údolí, jak to, že nás náhle nejenže přestal chránit, ale ještě po nás žádal, abychom se vrhli vstříc zaručenému zániku? Kde zůstaly policejní předpisy, ochranná opatření, formuláře, kancelářská lejstra? – Nebyla to zbabělost, která nás hnala, že jsme opustili pozici a běželi spojovacím zákopem zpět. Ne, zřejmě se to dá vysvětlit jako nějaký omyl – naši velitelé nebyli s to pochopit myšlenky vrchního velení nebo si špatně vysvětlili záměr státu. – Ale tu jsem už viděl poručíka – toho, který mne ještě nedávno tak srdečně pochválil, jak vytahuje revolver a míří na mne. Také kulomety – předtím naše pýcha, naše ochrana, náš občanský majetek – začaly proti nám vyvádět.“

3.

Závislost občana na státu za války tisícům a milionům mužů připraví smrt, a tím celý jejich život náhle jakoby znehodnotí. Veškerá péče rodičů, snaha vychovatelů, námaha učitelů, pomoc spolupracovníků, znásobená vlastním životním úsilím, náhlou smrtí na bojišti se rázem octne v troskách, znehodnotí se. To, co Brod sdělil ironickým popisem, Jan Theobald Held (1770-1851), lékař a hudebník, jeden z nejvýznamnějších českých vzdělanců zosobňujících myšlenky a ideály osvícenství éry Josefa II., vyjádřil o osmdesát let dřív cynickým přirovnáním vojáka k dobytčeti: „Mladé zvíře musí mnoho žrát, aby rostlo a sílilo jako budoucí terč pro

děla. Stát beztak matky nepovažuje za nic jiného než za dvounohé krávy, které vrhnou rekruty. Přejde-li tele na svět, je majetkem sedláka; hoch však nikoli! Mláďata nutno překrmovat, aby se v nich žádný rozum nevyvíjel, aby terče pro děla nikdy nezačaly myslet." Toto přirovnání je kruté, ale Held věděl, o čem píše, žil v době napoleonských válek a na rozdíl od Clausewitze se nezabýval teorií války, ale jako lékař ošetřoval zraněné a nemocné vojáky. V době, kdy nejnebezpečnější zbraní bylo dělo, Helda ani v nejchmurnějších představách nenapadlo, že se již za necelých sto let – ne tisíce, ani statisíce, ale přímo miliony vojáků stanou potravou děl, bomb shazovaných z létajících přístrojů a granátů šířících smrtelný plyn.

12/ Asymetrie války

1.

Prezident Francois Hollande reagoval na útoky islámských teroristů ve Francii prohlášením, že jeho země se octla ve válečném stavu. Tím zdůvodňoval omezení občanských svobod a podnikl kroky, ostatně nepříliš úspěšné, aby vytvořil koalici demokratických států, které by se sjednotily v boji proti společnému nebezpečí. V jeho prohlášeních a projevech jsem nezaslechl ani náznak sebekritiky; vždyť nebezpečí teroristických útoků se objevovalo již dlouho před kombinovaným masakrem v Paříži 15.

listopadu 2015, a on sám, věren koloniálnímu dědictví Francie, se horlivě angažoval v boji proti presidentu Bašáru al-Assadovi, a tak nepřímo přispěl k vytvoření příznivých podmínek pro vznik tzv. Islámského státu. Ať již jde o organizované skupiny, nebo o zfanatizované jedince – jedním byl přistěhovalec z Tunisu, který v den státního svátku 2016 vjel nákladním autem na rušnou promenádu v Nice a rozséval tam smrt, – muslimové-džihádisté zdaleka nemíní složit zbraně; paradoxně právě porážky, které zakouší Islámský stát, jejich idol, mohou vést k novým a zákeřnějším útokům proti nenáviděným nevěřícím.

Zvláštností války proti terorismu je dvojí odlišná strategie: na jedné straně útočné operace, jejichž cílem je zničit kalifát, centrum moci islámských extrémistů, na straně druhé obrana proti teroristickým akcím ve Francii, Belgii, Německu a dalších státech. Každá z obou podob války používá odlišné zbraně a postupy, odehrává se na různých místech. Vyhlášují-li vůdcové islámských extrémistů nevěřícím válku, není to válka hybridní, ale střet mnohem zákeřnější, protože předem nevymezuje místo akce, nespecifikuje nepřitele, ani způsob útoku. Je to válka rozptýlená, která se vyznačuje vysokou mírou nepředvídatelnosti a odhodláním

útočníků dát v sázku vlastní život. Na jednom propagačním videu mluvčí islámských teroristů prohlašuje: „Stejně usilovně, jako se vaši žoldnéři snaží zachránit si život, naši bojovníci touží položit život za Alláhovu slávu.“

2.

Vysoká míra nesouměřitelnosti činí z rozptýlené války nezvyklou událost, která se dá omezit a zvládnout pouze použitím mimořádných opatření. Policisté a vojáci Francie a kteréhokoli západního státu plní svou občanskou povinnost, aniž by po nich kdokoli žádal, aby ve službě bezhlavě nasazovali život. Maskovaný terorista–sebevrah mnohonásobně zesiluje svou moc – několik jedinců využívajících moment překvapení je s to rozpoutat masakr velkého rozměru. Ve zprávách o dobytí města Ramadí 27. prosince 2016 jednotkami irácké armády se dočteme, že islamisté, jejichž počet v obklíčeném městě dosahoval jen desetiny vládních vojáků, připravili několik desítek opevněných a výbušninami naplněných nákladních aut, kamiónů a buldozerů, a tak bořením celých bloků domů i malý počet vojáků–sebevrahů dovedl podstatně zbrzdit a ztížit postup útočníků.

Ať již charakter zmíněné války charakterizujeme jakkoli, jde o extrémní typ absolutní války. Prohlášení předáků Daeše, že jejich cílem je rozšířit kalifát nejen na Předním východě, ale i v Evropě, Africe a na celém světě, je nesmyslný, absurdní. Na druhé straně ani politikové a stratégové Západu se nemohou domnívat, že islámské teroristy válečnými prostředky definitivně zlikvidují. Masivní nasazení vojáků a sofistikovaných zbraní samo o sobě nezaručuje úspěch; navíc vojenské a policejní akce proti džihádistům vyvolávají i nežádoucí reakce – terorismem a náboženským fanatismem ovlivňují dosud nezatíženou masu vyznavačů koránu. Zbrklá a hysterická reakce George Bushe na teroristické útoky 11. 9. 2001, která vedla k válkám v Afghánistánu a Iráku, potvrdila, že islámští extrémisté dosáhli svého hlavního cíle. Bin Ládín v prohlášení vydaném po útoku

teroristů zdůraznil, že nešlo jen o to pokořit Američany, „zplozence ďábla“, ale především přinutit je k odvetě, která by zradikalizovala netečné masy muslimů a zapojila je do džihádu, svaté války proti říši Zla. Není to jen otázka pověstných collateral damages, přidružených škod, jimž se žádné vedení války, jakkoli chirurgicky přesné, nemůže vyhnout.

Obrovskou nerovnost války zesilují technické vynálezy, které umožňují nasazení výjimečně účinných bojových prostředků. Týká se to zejména dronů, bezpilotních letadel. Zatímco za Bushe mladšího jejich používání bylo spíš omezené, Obama je vítal jako útočnou zbraň, která má tu výhodu, že nevystavuje americké vojáky žádnému riziku. Na druhé straně však zákeřný způsob ničení nepřátel vyvolává zděšení, hrůzu a hněv i těch lidí, kteří nejsou těmito vojenskými akcemi dotčeni přímo.

Sledujeme-li na internetu záznamy nočních akcí amerických dronů, neubráníme se pocitu, že takto se válka vést nemá, že tu něco není v pořádku. Činnost operátorů, kteří, usazení v pohodlném prostředí vojenské základy ve Virginii nebo v Nevadě, podle filmových záběrů ničí skupiny nepřátel i jednotlivce pohybující se v dalekém syrském údolí nebo někde v irácké pustině, připomíná elektronickou hru; ztrácíme pocit skutečnosti, akce dronů se podobají činnosti deratizátorů, kteří čistí terén od obtížného hmyzu. Není divu, že američtí naváděči bezpilotníků nevydrží být u této služby dlouho. Velitelé těchto útvarů proto vyhledávají vhodné specialisty mezi skalními hráči pařanů, elektronických her, kteří jsou dostatečně otrlí, a zabíjení nepřátel považují za sportovní výkon. Podivné sepětí elektronických her, které realitu napodobují, se skutečnou válkou, kde hrůzu zabíjení dokonce zesiluje nepředvídatelnost útoku a neviditelnost protivníka, podstatným způsobem mění dosavadní způsoby vedení války. Čím víc se zvyšuje míra nezranitelnosti útočníka, tím hůře se může napadený bránit. Odlišnost jejich postavení vystihuje skutečnost, že útočník vidí válečné akce zprostředkovaně, zatímco napadení jsou vystaveni reálnému nebezpečí.

3.

O rozporu nehmotné reprezentace a krvavé reality jsme se dozvěděli poprvé ze záznamů amerických válečných zpravodajství natočených během druhého iráckého tažení. Na snímku připomínajícím záznam z válečné hry jsme viděli most, po kterém přejíždějí auta, sledujeme hledáček ustalující se na cíl, potom vidíme záblesk a most zmizí, předtím však stačíme ještě postřehnout, že jednou auto o vlas uniklo zkáze. Ve skutečnosti by nás podívaná na vyhození mostu do povětří šokovala, ale na obrazovce vzbudí prudší emoce jen u těch, kteří jsou s to uvidět za obrazem, reprezentací aseptického chirurgického zásahu, „špinavou“ skutečnost.

Válka s použitím dronů dovršuje (zatím) proces postupné degradace přímého střetu používáním stále dokonalejších a „abstraktnějších“ nástrojů. Vývoj od ručních střelných zbraní k dělům, od tříštivých bomb k atomovým, od bombardérů létajících ve vysokých výškách k vrtulníkům a od nich k dronům zaznamenává „pokrok“ válečného řemesla. Dočkáme se toho, že jednou přístroje umělé a rozšířené inteligence nahradí člověka–specialistu? Teoreticky není nesnadné představit si vysoce výkonné elektronické přístroje, které, využívající miliónů automaticky pořizovaných a vyhodnocovaných špionážních záběrů, samy určí nebezpečné cíle a samy je, podle přesného programu, zničí. Způsob vedení války bude velmi úsporný a nikdo z vojáků, pilotů, střelců přitom neponese odpovědnost. Čím více strojů nahradí vojáky–specialisty, tím víc vzroste nebezpečí, že nepřesnost v programování nebo výskyt nepředvídatelných okolností se obrátí proti civilistům a všemu živému.

O tom, jaké budou důsledky stále nerovnějšího, asymetričtějšího způsobu války, se můžeme jen dohadovat. Protivníci neobdaření moderními zbraněmi nadále budou vidět v technické nadvládě útočníka spíš zbabělost, nestatečnost než skutečnou sílu. Nerovnost, nejen válečná,

ale i sociální (obojí jde ruku v ruce), vyvolává protesty a mnohé mírumilovné muslimy, kteří se octnou v nebezpečí, snadno mění v mstitele. Ve zmíněném americkém filmu Černý jestřáb sestřelen, rekonstruuujícím nezdařenou vojenskou akci v Somálsku v roce 1992, vidíme v poslední scéně hlouček vyčerpaných amerických vojáků, kteří se snaží co nejrychleji doběhnout k poslednímu vrtulníku; vysmívá se jim tlupa otrhaných, kolem nich poskakujících kluků; snad právě v té chvíli mnozí z nich prošli základní školou nenávisti vůči cizím vojákům. Můžeme se divit, když je za pár let najdeme mezi mudžahedíny vybavenými kalašnikovem a výbušninami? Asymetrie této válečné akce byla strašná: na jednoho padlého Američana připadlo 100 obyvatel Mogadišu.

4.

Dnešní války s islámskými teroristy dovádějí některé včerejší i starší tendence ozbrojeného střetu ad absurdum. Etické principy vedení války zakotvené v mezinárodních zákonech se drasticky porušují. Řád pozemní války, potvrzený soudem v Haagu 1907, přikazuje válčícím stranám, aby usilovaly o nejmenší možnou míru utrpení způsobeného vojákům; „válčící strany nemají neomezené právo výběru prostředků, jimiž má být nepřítel poškozen“. Již první světová válka ukázala, že ani jedna z velmocí toto mezinárodní právo nerespektovala. Použití bojových plynů, potápění nechráněných civilních lodí, bombardování měst se stalo součástí výzbroje a taktiky všech technicky dobře vybavených armád. Za druhé světové války k ničení civilního obyvatelstva nedocházelo pouze v důsledku bojových operací – stalo se dokonce součástí válečné strategie. Svědčí o tom především masové bombardování zalidněných měst. V roce 1961 byl přijat zákon o nešíření nukleárních zbraní, které byly v roce 1945 použity právě vůči civilnímu obyvatelstvu. Ale ani tato mezinárodní úmluva neodradila atomové mocnosti, včetně některých států menšího významu (Pákistán, Izrael, Severní Korea), od výroby a zdokonalování těchto zbraní

schopných vymazat celé státy a národy s povrchu země. Někteří politikové, generálové, historici tvrdí, že rovnováha zbraní hromadného ničení zabránila vzniku třetí světové války. Nepřímo to potvrzují američtí stratégové, kteří po rozpadu Sovětského svazu nepřestávají spekulovat o možnosti porazit oslabeného nepřítele; jde jen o to vyčkat na vhodný okamžik a překvapeného protivníka vyřadit dobře mířenými atomovými údery ze hry.

Princip symetrie, rovnováhy zbraní, může působit jen tehdy, kdy obě strany počítají s možnými ztrátami, a kdy se do hry nedostane nepředvídatelný prvek. Nikdo však nepochybuje o tom, že racionální argument nebude platit, pokud se atomová puma dostane do rukou islámských teroristů nebo lidí, kteří sledují fantastické cíle dosažitelné absolutní válkou. V této souvislosti je na místě se ptát, proč mocnostem nevadí, že Pákistán, země ohrožovaná islámskými teroristy a postupující islamizací (podle posledního šetření 80 % obyvatel země si přeje zavedení náboženského práva šarií), dnes hraje prim v rozvíjení jaderného programu zaměřeného na výrobu lehkých atomových střel. Znepokojení vzbuzuje také zpráva, že Američané nedávno obnovili atomový arzenál na svých vojenských základnách v Německu. Provedli to navzdory tomu, že německý parlament před několika lety přijal zákon o zákazu atomových zbraní na svém území. Vojenští stratégové Spojených států tím dali najevo, že Německo je okupovaná země a současně také potenciálně porušili mezinárodní konvence, které použití atomových zbraní zakazují. Na druhé straně ani Putin se netají tím, že v případě akutního ohrožení sáhne k preventivnímu úderu. Jak tomu máme rozumět? Představují válečné přípravy Západu oprávněnou obrannou reakci proti rozpínavost Ruska? Co bylo dřív – vejce, nebo slepice? Existenci vejce i slepice bezpochyby umožňuje všeobecné opovrhování mezinárodními konvencemi, nadřazování partikulárních zájmů nad obecný princip ochrany civilního obyvatelstva.

Lidé se nepoučili z příkazů, které obsahují Mojžíšovy desky staré tři tisíc let. Také kánon rytířského zápolení uzákoněný v dvorské kultuře je překonán a zapomenut. Legendy a mýty o rytířích bereme s rezervou, ale skutečnost, že se v evropské civilizaci již v raném středověku objevil zákaz barbarského válčení, nelze neocenit. Idealizaci rytířství zasadil ránu z milosti Cervantes svým Donem Quijotem, ale již Ludovico Ariosto v rytířském eposu Zuřivý Roland se zhrozil vynálezu ručních střelných zbraní; proklel je jako nástroje, které zasadily osudnou ránu čestnému soupeření. Udatný bojovník Roland byl zděšen, že statečného rytíře může zbabělý skrček ze zálohy a na vzdálenost několika sáhů skolit. Podobný šok zažili japonští samurajové, které řadoví vojáci vyzbrojení puškami chladnokrevně a bez nejmenších zábran postříleli. Nestalo se tak v dávné minulosti, nýbrž před pouhými sto šedesáti lety, kdy se Japonsko začalo modernizovat, přejímat vymoženosti západní civilizace.

V dnešní době nerovnost bojových prostředků dovršuje terorista opásaný výbušninami, vyzbrojený kalašnikovem a granáty – proti němu nastupují tisíce policistů v neprůstřelných vestách, v přilbách opatřených nočním viděním, stovky těžkooděnců v ochranných přilbách, vybavení vodními děly, vrtulníky, letadly, drony. Pojem nepřítele se do nekonečna rozšiřuje; útoku je vystaveno především civilní obyvatelstvo; místo a čas teroristické akce nelze předvídat. Platí tu úměra: na jedné straně neviditelný útočník tisíce kilometrů vzdálený od místa útoku pomocí dronu likviduje nic netušícího nepřítele, na druhé straně terorista bez výstrahy a zblízka útočí na náhodně vybrané skupiny lidí. V USA i v západoevropských městech, kde je koncentrace muslimského obyvatelstva, každý návštěvník velkých shromáždění se stává potenciální obětí zákeřného útoku.

5.

Dnešní doba se vyznačuje plíživou relativizací hranic mezi mírem a válkou. V masmédiích a v masové kultuře západních zemích, zejména v USA,

nezadržitelně stoupá kult násilí. Jde jen o komerční nadbíhání perverznímu vkusu publika, nebo se za tím skrývá hlubší pohnutka? Výrobcům zbraní, generálům a politikům vyjadřujícím vlastní zájmy se propagace násilí a strachu hodí do krámu: jde o přípravu obyvatelstva na válku. Násilí se podivným způsobem heroizuje. Povznesené a estetizované vraždění potom jakoby sestupuje z filmového plátna do ulic, pomerančovou šťávu nahrazuje krev. Dnes a denně to dokládá nemotivované zabíjení prováděné nepřítelny jedinci; podobně jako teroristé střílejí nazdařbůh – obětí se stane každý, kdo se jim dostane na mušku. (Tento ďábelský princip potvrdil i jeden z bratří Mašinů, když prohlásil, že si na útěku uvědomili, že nemohou šetřit nikoho, kdo jim vstoupí do cesty, i kdyby to bylo dítě.) Statistické zjištění, že ve Spojených státech soukromé vraždění každoročně zabije mnohonásobně víc lidí, než kteří přicházejí o život jako vojáci v Afghánistánu, Iráku a jinde ve světě, jakoby ohlašuje předzvěst budoucího zabíjení legalizovaného válkou. Potvrzuje se tím vzájemné spojení a determinace věcí v globalizovaném světě. Kult násilí jako fikce souvisí s násilím jako realitou teroru a války. Co bylo dříve – vejce, nebo slepice?

13/ Hybridní kontury válek

1.

Jak je to dávno, kdy proti sobě někde na poli nastupovala vojska rozlišená barevnými kabátci, lesklými čákami a praporci! Vesničané v okolí se sice museli bránit drastickým nájezdům zásobovačů, kteří někdy jejich sýpky, chlěvy a komory dočista vymetli, ale v těch šťastnějších dobách nikdo jejich vsi plánovitě nevypaloval, nezabíjel je na potkání, nevěšel po stovkách na stromech, do studen jim neházel vápno a kal – vojáci stáli proti vojákům, a obyvatelstvo s napětím čekalo, až se válečná lýtice přežene. Také bylo jasné, kdo je a kdo není nepřítel. O tom se rozhodovalo v palácích a kabinetech. Monarchové bývali vzájemně propleteni příbuzenskými vztahy a pokud nedošlo k vychýlení rovnováhy moci, dovedli žít v klidu a míru. Když se však jejich zájmy zkřížily, dovedli si ze dne na den vyhlásit válku

Ve starých časech císařů a králů národnost nehrála žádnou závažnou roli. O válkách rozhodovaly mocenské, materiální, finanční zájmy, ale o těch se v diplomatických nótách nemluvalo. Jako záminka se hodila událost takového typu, jakou byl atentát na rakouského následníka trůnu. Císař Franz Josef arcivévodu Ferdinanda nijak zvlášť nelitoval, zprávu o sarajevské vraždě přijal bez zvláštního vzrušení, reagoval na ni výrokem hodným Pýthie: „Prozřetelnosti se nedá poroučet“. Navenek se připravovala zpráva, která měla veřejnost doma i za hranicemi připravit na odvetu. Vilém II., vnuk královny Viktorie a syn Viktorie Sasko-Koburské, která ho neměla ráda a v dopisech z Albionu zahrnovala výčitkami, přece jen vyhlášením války v srpnu 1914 své početné anglické

příbuzenstvo šokoval – to se přece nedělá! Ani ruský car Mikuláš, s nímž Vilém udržoval přátelské vztahy, nebyl potěšen, když ho „milý Willy“ ve chvíli, kdy se už německá a rakouská vojska šikovala proti Rusku, žádal o trpělivost a zdrženlivost. Mohl „milý Nicky“ jednat jinak, než jak mu velela jeho vladařská čest? Vzájemné sympatie monarchů musely ustoupit nelítostné logice války.

Doba průmyslu a strojů přivodila zásadní změny ve vedení boje a v uplatňování násilí. Všeobecná branná povinnost zrelativizovala rozdíl mezi civilním obyvatelstvem a vojáky. Karel Poláček v románovém cyklu o rakouské válce ukázal, jak osudová síla války civilní vztahy mezi podřízenými a šéfy postavila na hlavu, když se náhodou přihodilo, že podřízený, pokud měl vyšší hodnost, stal se nadřízeným svého pána. Příručí na bojišti řve na svého šéfa – kdo by si to v míru dovedl představit? Mnohem horší bylo, že civilní obyvatelstvo se v novodobých válkách stalo rukojmím velkolepě organizovaného násilí, terčem nejtěžších zbraní. Plošné letecké nálety na hustě zalidněná města za druhé světové války se řídily principem kolektivní viny. Zatímco válečné konvence zakazovaly útočit na civilní obyvatelstvo a objekty nevojenského typu, německé letectvo, ale později i britské a americké tento základní pilíř novodobého práva systematicky porušovaly. Válka je zespolečenštěním násilí ve všech rovinách. Účel světí násilí a násilí světí účel.

2.

Nová doba ukázala, jak snadno se stane z přítele nepřítel a naopak. Clausewitz rozlišoval přítele přirozeného od nahodilého, ale zřejmě by se podivil, jak vrtkavé jsou v tomto ohledu novodobé vlády a vojenské pakty. Vilém II. bojoval se „spřízněnou“ Anglií i s ruskou monarchií a trpce jim vyčítal, jak se mohou spolčovat s Francouzy, potomky královrahů: „Republikáni jsou od přírody revolucionářští a docela logicky se s nimi zachází jako s lidmi, které je nutno zastřelit nebo pověsit.“ Německý

monarcha ctí monarchu, i když s ním vede válku, ale republikána považuje za neznaboha, nevzdělance, hrubiána, přirozeného nepřítele, jímž opovrhne. Válka je ovšem válka a nastoluje svá vlastní kritéria nezávislá na povaze režimu a státu. Vilému II. nevadilo, ba byl hrdý na své ponorky, které zahájily proti ostrovní říši nekompromisní boj, i když někteří velitelé začali mít pochyby, je-li správné potápět obchodní lodi plující pod vlajkami neutrálních zemí. To se přece nedělá! Za druhé světové války již velitelé německých ponorek v tomto ohledu netrpěli nejmenší pochybností, a dělali co mohli, aby co nejvíc obchodních lodí potopili – každá byla podezřelá, že narušuje blokádu Anglie. Potopení americké civilní lodi Lusitanie v květnu 1915 torpédem zaplatilo svými životy bezmála 1200 pasažérů; tato událost vyvolala na obou stranách bouřlivé diskuse, ale zaujetí jednoznačného úsudku brání skutečnost, že loď převážela v podpalubí 50 tun munice. To se také nedělá! Není to případ hybridního vedení války, kdy civilní pasažéři, aniž o tom mají tušení, stávají se živými štíty, chrání vojenský materiál?

Clausewitz měl zkušenosti s proměnlivostí křehkých hranic přátelství a nenávisti, a proto bral v úvahu vratkou rovnováhu mezi monarchy a státy, ale asi by byl velmi překvapen, že v budoucnosti bude dominantní velmoc (USA) podporovat jednoho „darebáka“ (Irák) ve válce proti druhému (Írán), ale za pár let tomu darebáckému spojenci vyhlásí válku, kterou – běda! – nebude s to ukončit ani velkolepě oslavovaným vítězstvím. Slyším kunderovský smích dějin nad přemetem americké politiky ve věci dvou znepřátelených arabských států. Připomeňme, že to byl vyjednaváč Rumsfeld, kterého v roce 1983 pověřil Reagan, aby nabídl Saddámovi Husajnovi pomoc ve válce s Iránem, a že to byl tentýž politik, který se o 28 let později urputně zasazoval o likvidaci Husejna i jeho režimu. (Kam se asi poděly Reaganovy dary, které dal šéf Iráku vystavit v Muzeu revoluce?)

3.

Sledujeme-li politiky a publicisty na Západě, zabývajících se nástupem Hitlera k moci a upevňováním Stalinova nadřazeného postavení v politbyru, zjistíme, že diskuse, rozpory a dohady se koneckonců točí kolem otázky, kdo je a do jaké míry přirozeným nepřítelem, nebo možným spojencem. Dá se pochopit, že toryové i francouzští konzervativci Hitlera ve 20. letech podceňovali (kdo vůbec bral Mein Kampf na vědomí?), že v něm viděli nacionalistu, demagoga, táborového křiklouna, který se utrhł z řetězu. (Proč asi Hitler zakázal překlad své knihy do francouzštiny?) Když se však chopil moci a ukázal Evropě a světu, čeho je schopen, téměř s nepochopitelnou lhostejností přihlíželi, jak se Německo vyzbrojuje a s jakou provokativní parádou oddíly wehrmachtu v roce 1936 obsadily Porýní. Vlivní britští politikové zavírali oči před norimberskými rasovými zákony, nereagovali na pronásledování židů, komunistů, homosexuálů. Ani Francouzská vláda nereagovala na vpád německého vojska do demilitarizovaného pásma, k rázné změně stanoviska je nevyprovokovalo zbrojení, ani okázalé oslavy moci a násilí za Rýnem, ani obsazení Československa v březnu 1939, které bylo hrubým porušením Mnichovské dohody dojednané a garantované západními mocnostmi. Nikdo britské politiky druhé poloviny 30. let nezbaví odpovědnosti za to, že se nepřipravili na německý útok, ačkoliv měli nejméně šest let na to, aby Británii vyzbrojili a opevnili. Jak je možné, že ministr financí John Simon dokonce v roce 1938, v hodině dvanácté, škrtl v rozpočtu částku 200 000 na zbrojení s odůvodněním, že je pro zemi neúnosná. (R. B. Lockhart, *Přichází zúčtování*, 1948, 14.) Ve Francii nebyla situace o nic lepší, dokonce ani stoupenci krajní pravice, kteří později s Němci kolaborovali, nebrali zpočátku některé projevy nacismu, například antižidovská hesla a akce, za bernou minci. Raymond Aron, který v Německu studoval v letech, kdy se Hitler dral k moci, po návratu do Francie nevydal o svých očitých zážitcích svědectví. Když se ho po letech žurnalisté ptali, proč tehdy mlčel, prohlásil, že jeho svědectví o německém antisemitismu by bývalo

oslabeno tím, že on sám je žid. Nevím, zda tento výrok vypovídá víc o Aronově neschopnosti odhadnout nebezpečí nacistického převratu, nebo o náladách v tehdejší Francii, kde na poplach bila pouze krajní levice, a v tisku se objevoval jeden antisemitský pamflet za druhým.

Nepřehlédnutelná byla kniha spisovatele Célinea *Bagatelles pour un massacre* (Bezvýznamnosti o masakru, 1937); druhý jeho spis *L'École des cadavres* (Škola mrtvol, 1938) se u nás příštího roku dokonce dočkal pohotového vydání. Tento žlučí psaný pamflet, v němž neschází ani charakteritika Edvarda Beneše jako zaprodance židovských plutokratů, vydatně doplnil domácí tiskoviny Vlajky a dalších časopisů českých „vlastenců“. Ze znalců německých poměrů, kteří si ve Francii již před Hitlerovým převzetím moci uvědomovali, oč jde, připomeňme René Laurenta; v knize o Německu předvídal, že nacisté se pokoušejí zničit nejdřív Francii a potom Sovětský svaz. Takových varovných upozornění bylo víc; se zvlášť pozoruhodným, ale také ojedinělým názorem přišel polský politik Adam Rapacki, který ve chvíli, kdy se Hitler dostal k moci, vyzval evropské mocnosti, aby vojenským zásahem učinily přítrž nacistickému nebezpečí, o němž byl přesvědčen, že nezadržitelně povede k válce. Tehdy nikdo z představitelů velmocí tomuto názoru nepřikládal váhu – vojenskou intervenci považovali ze nemožnou.

(Dnes je třeba připomenout důležitý fakt: polský diktátor Pilsudski v lednu 1934 uzavřel s Hitlerem smlouvu o neútočení a na námitky francouzského ministra zahraničí Louise Barthoua odpověděl, že „Polsko už nebude potřebovat Francii, ale bude litovat, že tak draze platilo její služby“ a dodal, že „prvními dohodami s Hitlerem je nadšen“.) Podobně neúspěšně dopadl i Rapackého poválečný pokus z roku 1957, kdy v OSN vyzval k omezení atomového ozbrojování a k vytvoření částečně demilitarizované zóny ve Střední Evropě. Tento plán měl podporu Moskvy, ale západní mocnosti jej odmítly, protože by jejich vojenskou pozici v Evropě oslabil. Adenauer prohlásil, že je to jen chytristika „ateistického komunismu“. Rozumná možnost otupit napětí proti sobě stojících bloků

vytvořením nárazníkové zóny padla; nepříznivé důsledky neústupnosti západních strategií se projevují i dnes, více než čtvrt století po pádu sovětského bloku.

Evropa a svět se opět vracejí na výchozí čáru rozděleného světa studené války. Zase se ozývají požadavky vyzbrojování, opět se uvádějí do hry atomové zbraně – ty by si přál nejeden ukrajinský, ale i polský politik (extrémisté v Kyjevě si dokonce přejí, aby byly atomové střely dány pod jejich velení). Nezbyvá než konstatovat, že se svět opět vrací do času studené války. Situace je dnes o to horší, že po válce působila v Ženevě Odzbrojovací konference, která o Rapackého plánu jednala. Kdo by si dnes z polských, českých nebo jiných evropských politiků troufl něco podobného i jen naznačit? Heslem dne je vyzbrojování, příprava války, řeči o míru se stávají nebezpečnými. Nepřibližuje se, podle Kazatele, „čas zabíjení, boření, pláče“?

Slyšíme hlasitou námitku: Putinově agresivitě je třeba všemi prostředky čelit. Vraťme se o pár desítek let dozadu a srovnajme státní hranice Evropy, jak vypadaly podle dohody spojenců na Jaltě na konci války, s jejich dnešním stavem. Kdo se dere na koho a kam? Rusko na Evropu, nebo Západ na Rusko? Vojska USA a Severoatlantického paktu ovládají celé území Německa a všech bývalých satelitních států Sovětského svazu v Evropě. Určují politiku Ukrajiny, která se po rozpadu Sovětského svazu, obohacená o území, která jí předtím nepatřila, osamostatnila. Saakašvili, prezident Gruzie, dobrodruh obžalovaný z korupce (po americkém exilu ho čekala krátká, ale neúspěšná kariéra na Ukrajině), se po pádu Sovětského svazu snažil, aby se malá kavkazská země stala členem NATO a aby Američané na jejím území vybudovali vojenské základny. Pobaltí, Rumunsko i Bulharsko dnes patří do „obranné“ zóny NATO. Karikaturista New York Times nakreslil před časem malého mužíčka, jak stojí na židli před zeměkoulí a snaží se svými praporky nabodnout dvě země: Ukrajinu a Gruzii. Představuji si, že by karikaturista podobným způsobem zobrazil Obamu, jak stojí na velikých štaflích a do

globu zabodává americké vlajky – ale na to by mu nestačily nejen obě ruce, ale ani celá náruč. Kdyby tyto karikatury redakce NYT otiskla vedle sebe, nepotřebovaly by žádný komentář.

4.

Teoretikové války i vojevůdci na Západě mají dnes plné ruce práce s rozbořením fenoménu hybridní války. Ozývají se námitky a žaloby: Putin nejenže neměl právo obsadit území patřící Ukrajině, ale navíc vojenskou akci zahájili muži v uniformách bez výlošek. Od té doby mají generální štáby západních armád co dělat, aby adekvátně reagovaly na možný útok „zelených mužů“. Stratégové, inspirovaní Kasandrou, nevylučují letecký výsadek tisíců neoznačených vojáků, kteří by se, kde se vzali tu se vzali, snesli na území Rigy, Tallinu, Krakova. Tuto možnost z říše novinových kachen a strašidelných pohádek šíří zejména novopečení experti, například Ivan Gabal, místopředseda parlamentní komise pro obranu. V televizní debatě horoval pro to, aby byl článek číslo 5 Severoatlantické smlouvy přizpůsoben této virtuální hrozbě: vojska NATO by měla přijít na pomoc spřátelené zemi i tehdy, kdyby ji napadly blíže neidentifikovatelní „zelení (nebo spíš rudí) muži“. Jistota je jistota. Když víme, jakou roli v moderních válkách hrají provokace a jak snadno je zkušené výzvědné služby připraví, nemůžeme vyloučit nenadálé přepady, sestřelená letadla (v uplynulých letech jich už několik bylo), utajené zásoby chemických zbraní, odhalení krutých zločinů a jiných šokujících událostí, které veřejnost vhodně naladí a připraví na vypuknutí války. Veřejnosti snadno vnutíš radikální změny, když ji předtím vystavíš šoku; specialisté z CIA o tom dobře vědí. O zelených mužích není příjemné žertovat, ale v televizi i v jiných mediálních kanálech se na nás valí takový příval hrozeb a varování, že se z toho točí hlava. Někteří publicisté a politici nenacházejí na Rusech nitku suchou. S mimořádně pokleslou úrovní argumentace i výrazu se setkáváme například ve vystoupeních Jefima Fištejna, rodáka z Kyjeva, který angažování a intervence Američanů v Evropě, v Asii a

kdekoli ve světě nevysvětluje tím, že by to bylo ve prospěch Spojených států (America first!), nýbrž proto, že nezištně chtějí vyhovět prosbě národů prahnoucích po svobodě a blahobytu. Komu by dobrotivý strýček Sam nevyšel vstříc! Na stejné úrovni je proklínání Putina, Ruské federace a bezmála všeho ruského. Jaké asi hříchy si touto propagandou chtěl odčinit absolvent žurnalistiky v Moskvě, který dostal v roce 1969 (!) povolení odjet do Prahy, odkud se do kýženého cíle – do mnichovské redakce amerického Rádia Svobodná Evropa – dostal pomocí kontaktu s disidenty? Zabývat se Fištejnovými útoky proti Rusku není třeba – nejsou ničím jiným než symetrickou negací chvály USA, demokracie a svobodného trhu. Zmíním se jen o jednom jeho výroku, který připomíná sloh nacistického Völkischer Beobachter: když Rusové „ucítí pach krve“, nic je prý nezastaví. Podle jiných podobně smýšlejících obdivovatelů atlantické civilizace Rudá armáda v květnu 1945 Československo neosvobodila, nýbrž obsadila – byli jsme přece jako Protektorát součástí Německé říše.

5.

Velkolepou ekvilibristiku s proměnami přátel v nepřátele a naopak provádí dnešní ukrajinská vláda. Prezident Porošenko, podobně jako před ním zbankrotovaný Juščenko, hrdina oranžové revoluce, vyznamenává místní šovinisty, které jejich nenávisť k Sovětskému svazu za druhé světové války vehnala do náruče SS. Souběžně probíhá celonárodní kampaň proti všemu ruskému. Jde to ztěžka, protože ruština slouží většině obyvatel země jako řeč běžného styku (platí to zejména pro krymské potomky Turků a jiné národnostní menšiny). Tragické události minulosti se přizpůsobují tomuto dominantnímu politickému trendu. Některé výroky ukrajinských politiků a novinářů jsou k nerozeznání od hesel nacistické propagandy.

Jaký národ měl na mysli Bandera, který si již před válkou vysloužil ostruhy teroristickými útoky proti Polákům, antižidovskými pogromy a vojenskými akcemi proti sovětským vojákům? Je takový národ svobodný? Uvědomili si banderovci a jejich spojenci, jaký osud by Hitler připravil Ukrajincům, kdyby zvítězil? Proč by měnil svůj názor, že jde o příslušníky méněcenné slovanské rasy, která musí být podrobena? Tyto otázky si nekladli ukrajiští šovinisté, ale ani šéfové naší veřejnoprávní televize, kteří v době vrcholící ukrajinské krize (2014) usoudili, že je nutné zařadit na program a po čase opakovat propagační film oslavující banderovce jako bojovníky za svobodu. Ohromení diváci nebyli ničeho ušetřeni, ani pohledu na oprátku, na které banderovci věšeli komunisty, židy, Rusy, Poláky, Čechy a každého, kdo se jim připlétl do cesty. Dožijeme se toho, že česká veřejnoprávní televize jednoho dne přinese dokument rehabilitující členy protektorátní Vlajky? Ostatně někteří politikové a komentátoři nás už poučili, že členové předválečné Vlajky, například Karel Schwarzenberg VI., byli vlastenci, jen poněkud jiného typu než ti hradní. Hlásili se k tradici svatého Václava, patrona Země české. Bude jim to přičteno k dobru? Postačí to k jejich rehabilitaci? Premiér Nečas svého času na pohřbu jednoho z Mašínovy party prohlásil, že pokud se zesnulý dopustil něčeho zlého, Bůh mu to jistě odpustí.

Když Francouzi, Britové a Američané pozvali v létě roku 2014 prezidenta Porošenka na oslavu výročí vylovení spojenců v Normandii, vyjádřili tím ocenění a dík ukrajinskému národu za jeho účast v boji proti Německu. Dokážeme si představit, že by si tam někdo troufl zamávat černočervenou vlajkou Banderovců? Ale v Kyjevě je to možné, a navíc pod dozorem vlády.

Jiří Padevět provedl dokumentární výzkum míst, kde u nás na konci války tekla krev proudem (proč se touto důležitou a namáhavou prací již dávno nezabývali naši akademičtí a univerzitní historikové?). Přitom byl poněkud zaražen faktem, že spojenci vojáky Vlasovovy armády sovětům vydávali, ale banderovce ne. V pohnuté době na konci války, kdy byla v

pohybu několikamilionová sovětská armáda, někteří západní politikové, jmenovitě Churchill, přišli s nápadem shromáždit v západních sektorech Německa početné bojeschopné německé oddíly, které by mohly být vyzbrojeny a nasazeny proti možnému Stalinovu útoku. V této chvíli se banderovci stávali jakoby spojenci západních mocností. Jakmile oschl inkoust na kapitulačních dokumentech, situace se začala rapidně měnit. O tom, co se dělo v Evropě, v Japonsku i jinde ve válečných zónách, máme jen kusé zprávy. Nedávno se objevily zvěsti, že Američané ve své zóně nebyli s to zajistit zásobování statisíců zajatců a že mnozí z nich zemřeli podvýživou a hladem. (Také poválečné Japonsko trpělo nedostakem jídla.) Počet těchto dodatečných obětí války dosahuje mimořádně vysokého procenta. Nedostatek potravin a životních potřeb postihl obyvatele celého Německa, proto umírání v zajateckých táborech nevzbudilo žádnou zvláštní pozornost okupačních úřadů ani kontrolovaného tisku.

14/ Atomová puma – porodní bába studené války

1.

Mezi zvláštní typy nepravých válek patří studená válka, která je předsíní, přípravou skutečné války. Po násilném svržení ukrajinské vlády roku 2014 a následném začlenění Krymu do Ruska se znovu hovoří o tom, že svět je na prahu nové studené války. Napětí mezi atlantickými spojenci a Ruskem poutá zájem veřejnosti v Evropě i v zámoří do té míry, že vznik a expanze Islámského státu západní mocnosti nevnímaly jako největší nebezpečí hrozící civilizovanému světu; místo toho, aby podnikly nezbytné vojenské kroky proti džihádistům, dokonce je podporovaly. Naděje vkládané do Trumpových předvolebních slibů, že se Amerika postaví do čela boje proti Islámskému státu, značně utrpěly po jeho návštěvě v Saudské Arábii. Vždyť tato země podporovala islámské teroristy nejen penězi, ale i ideologicky; prosazování metod a cílů wahhábismu, extrémní verze sunnitského islámu podporované dynastií Saudů, se stalo jedním ze základních duchovních motivů bojovníků za islámský kalifát. Znamená Trumanův mnohamiliardový obchod se Saudy, v politické rovině zpečetěný společným saudsko-americko-izraelským zájem rozvrátit šíitský Írán, začátek dalších nepokojů ve Střední Asii? Znalci situace nepochybují o tom, že postupný rozklad tzv. Islámského státu bude znamenat zesílení teroristických útoků v Evropě i jinde ve světě. Skutečnost, že zákeřný útok v Teheránu podnikli Kurdové, naverbovaní v jižní, kurdské provincii země, naznačuje osvědčenou metodu rezbírání stability země (Iráku, Sýrie, Ruska, Íránu, Číny) pomocí menšinových skupin. Americké výzvědné služby mají v této rozvratné činnosti bohaté skutečnosti. (Bohaté informace o těchto praktikách CIA shromáždila Naomi Kleinová v knize Šoková doktrína. Vzestup kalamitního kapitalismu, 2010. Sama četba tohoto díla může způsobit nepřipravenému čtenáři pořádný šok.)

2.

Předvolební výroky prezidenta Trumpa vzbuzovaly naději, že v domácí i zahraniční politice Spojených států dojde ke značným změnám. Zdálo se, že se nové politické reprezentaci podaří zmírnit napětí s Ruskem, které bylo ještě loni na konferenci NATO ve Varšavě pasováno na nepřítele číslo jedna. Myšlenku dohody velmocí podporoval i Zbigniew Brzezinski, poradce několika prezidentů, jeden z tvůrců agresivní koncepce americké politiky v době studené války. Nedlouho před smrtí radil Trumpovi, aby vypracoval novou doktrínu; kupodivu již neopakoval otřelá klišé o neotřesitelné hegemonii Ameriky, ale radil, aby „tři vojensky dominantní velmoci – USA, Rusko a Čína – spolupracovaly na podpoře globální stability“. (Why we need a Trump doctrine. Proč potřebujeme Trumpovu doktrínu. New York Times, 21. 2. 2017) Pravé křídlo Republikánů, Pentagon, špionážní organizace a vojenský průmyslový koncern neměly nejmenší zájem na zlepšení vztahů s Ruskem – přišly by tím o klíčový argument, bez něhož by nebylo možné žádat po zadluženém státu pro sebe stále větší položky. Trump se sice pokusil tábor válečníků uspokojit tím, že náklady na obranu zvýšil o 1,7 % (v roce 2016 dosáhly 611 miliard \$), ale jeho protivníci, podporovaní stoupenci Hillary Clintonové, rozjeli velký mediální a právní kolotoč, který měl prokázat, že Trump během volební kampaně tajně jednal s Rusy. Trump, zahnaný do kouta, změnil názor a dnes vystupuje s podobnými antiruskými argumeny, jako Clintonová. Ostatně jeho schopnost pohotově měnit předvolební sliby, je příznačná. Jeho nekompromisní požadavek skoncovat s tzv. Islámským státem, Daešem, zmírnilo triumfální přijetí, které mu přichystali šejci v Saudské Arábii. Rázem se zapomnělo, že právě z této země pocházeli strůjci bezprecedentního útoku 11. září 2001, který rázem změnil situaci v USA i ve světě. Peněžní a ideologická podpora Saudských wahhábistů při vzniku Daeše je nepopíratelná – co tedy přimělo Trumpa změnit názor?

Nepřipravuje se oživit a podpořit nepřátelství mezi saudskými sunnity a íránskými šíity? Nepřiklání se k názoru židovské lobby, že je třeba rozrušit stabilitu Íránu jako země, která ohrožuje existenci Izraele? V tomto ohledu mají americké výzvědné, vojenské a propagační instituce velkolepé zkušenosti. Podařilo se jim destabilizovat celý Přední východ, který je stále v plamenech, podporovaly arabské revoluce, v některých zemích, zejména v Lybii a Egyptu, se stav lidských práv zhoršil. Stephen Bannon, Trumanův poradce odrazoval od válečných akcí v Afghánistánu i jinde ve světě a kladl důraz na to, aby stát podporou domácího průmyslu a infrastruktury zlepšil pracovní podmínky dělníků a zaměstnanců. Prezident svého přítele a rádce nedávno propustil ze služby v Bílém domě. Zřejmě to znamená, že Trump ustupuje z pozic populistického nacionalismu a stává se nástrojem imperiální politiky válečníků a zbrojařů.

3.

Vítězství spojenců nad Německem neposílilo, nýbrž ukončilo spolupráci mezi západními mocnostmi a Sovětským svazem. Rooseveltův viceprezident Henry Wallace, který odmítal konfrontační politiku vůči Sovětskému svazu a zasazoval se o soutěživou spolupráci obou rozdílných politických a hospodářských systémů, byl v prezidentských volbách poražen, a Rooseveltův nástupce Harry Truman neváhal nasadit ostrý protisovětský kurz. Na první pohled se zdá, že tehdy došlo jakoby k návratu k přirozenému stavu. Mnozí lidé na Západě byli přesvědčeni, že poválečná polarizace byla důsledkem neslučitelného antagonismu mezi svobodou a útlakem, mezi americkou demokracií, britským liberalismem, francouzským pojetím občanských práv a rigidní diktaturou stalinského typu. Oheň nelze míchat s vodou. Situace ve skutečnosti nebyla tak jednoduchá. Za války oheň spolupracoval s vodou – oba živly z toho měly prospěch.

Zatímco Sovětský svaz vedl boj o přežití, Američané nevnímali účast ve válce proti nacistickému Německu jako věc národní existence; ve vládních kruzích Washingtonu ne všichni vnímali vzestup Hitlerovy moci jako akutní nebezpečí (Joseph Kennedy, Charles Lindbergh). Nacistická ideologie pronikla i do nejvyšších pater britské vládnoucí třídy, jak o tom svědčí kontroverzní osobnost krále Edwarda VIII. Způsob, jakým se část francouzské intelektuální elity přizpůsobila německé okupaci, je dodnes předmětem kritického šetření.

Proč se nenaplnilo očekávání mírumilovných lidí na obou stranách fronty, kteří nevylučovali, že by po válce mohlo dojít k postupnému sblížení obou společenských systémů, protikladných mocenských a hospodářských extrémů na obou stranách? Mluvílo se o tzv. divergenci, sblížování rozdílných systémů (Tinbergen). Odlišný vývoj neznamenal, že bychom si neměli klást otázku, proč se diktátorský režim v Sovětském svazu, zbavený bezprostřední hrozby útoku zvenčí, nezačal zmírňovat a polidšťovat působením demokratizačních reforem? Proč ani ve Spojených státech nedošlo k postupné revizi rasových zákonů, k oslabení dominantního vlivu armádního a vojenského komplexu (varovně o tom hovořil prezident Eisenhower, když předával žezlo Kennedymu) a proč vládnoucí elita nepokračovala v Rooseveltových sociálních reformách 30. let? Co umožnilo jestřábům americké politiky a generality, aby ihned po Rooseveltově smrti nasadili vůči Sovětskému svazu konfrontační strategii, která přerostla v nekompromisní válku (zatím jen studenou), kdy obě mocnosti nakupily tolik tradičních i atomových zbraní, že by stačily znemožnit život na celé zeměkouli? V Trumanově Americe se rozhořel hon na čarodějnice – politické čistky proti lidem „neamerického smýšlení“ neměly co do rozsahu a ideologické motivace v dějinách země obdobu. Také v Sovětském svazu a v zemích, které si Kreml podmanil, došlo k politickým procesům, které definitivně pohřbily naděje miliónů lidí na postupné oslabování diktátorských metod ve všech oblastech společenského života. Stalin reagoval na konfrontační politiku svým

tradičním způsobem – utahováním šroubů. Zřejmě to byl jeden z důvodů, proč Stalin, když se Gottwald na podzim 1948 přišel pochlubit vítězným Únorem, neprojevil žádnou radost, ale žádal, aby se československá politika ve všech sférách přizpůsobila sovětskému modelu. Zřejmě již tehdy vznikaly zárodky pozdějších politických procesů. Za určitých okolností mohl Gottwalda nahradit Slánský, ale k šarádě došlo obráceně.

4.

K rychlé a radikální změně v americké politice přispěl vynález atomové pumy. Truman si uvědomil, že nejničivější zbraň všech dob, která se objevila v arzenálu americké armády, zajistí jeho zemi nadvládu nad Sovětským svazem i celým světem. V návalu euforie prohlásil, že moc Ameriky je zaručena navždy a pokusil se prosadit mezinárodní konvenci, která by zakázala ostatním zemím pokračovat ve výzkumu a výrobě atomové zbraně. On, podobně jako Johnson, Nixon, Reagan a oba Bushové, se podobal spíš hrdinům westernů než těm prezidentům, kteří usilovali o rozšíření občanských svobod a politickou a sociální stabilitu země. Známá je jeho reakce na Oppenheimerovo zděšení nad neočekávanými důsledky atomové pumy; zatímco vědce tísnilo svědomí, Truman přirovnal rozhodnutí použít atomovou pumu k lusknutí prstů a vynálezce nazval zbabělcem a zkurvysynem. Jako mladý muž byl mírně řečeno neúspěšný, nedařilo se mu jako farmáři, v armádě to dotáhl na vedení kantýny, později se pokusil obchodovat s oděvy, ale firma zkrachovala (získal však pověst skvěle oblékaného muže), neslavně skončilo i jeho studium práv. V politice byl úspěšnější – využil známostí z armády, dovedl se vyvléct z kontaktů s Ku-Klux-Klanem, prosazoval zákon zakazující lynčování, získal renomé jako stoupenec prezidenta Roosevelta, ale po jeho smrti nasadil v domácí i zahraniční politice opačný kurz.

Velkou pozornost vyvolal „dlouhý telegram“, který poslal G.F. Kennan, vedoucí americké mise v Moskvě, 6. března 1946 do Washingtonu. Diplomata charakterizoval povahu sovětské vlády a formuloval kroky, které by čelily možné sovětské hrozbě. Ve zprávě vyzýval k tomu, aby Spojené státy účinně zadržovaly a omezovaly šíření marxistické a komunistické ideologie. Přestože nehovořil o nutnosti vojenského zásahu a naznačoval, že je třeba brát v úvahu mentalitu sovětských vůdců, kteří chtějí mít zajištěny hranice země, následujícího dne prezident Truman vystoupil s projevem, který se stal jako Trumanova doktrína základem a scénářem studené války. Doktrína připisovaná Trumanovi zakládá právo a povinnost USA všemi prostředky potírat sovětský komunismus a prosazovat ve světě americké pojetí demokratického kapitalismu. Zatímco prezident Monroe na začátku 19. století vyhlásil doktrínu – na Ameriku nám nesahejte, do ostatního světa nám nic není –, Truman volá Ameriku do zbraně, aby potírala zlo ve světě ztělesněné v mezinárodním komunismu – je k tomu předurčena samým Nejvyšším Pánem. Nemyslím, že by Truman ďábla reprezentovaného sovětskou mocí odvozoval z procesů a represí 30. let, kdy Stalin bez milosti likvidoval své odpůrce a svou představu socialismu prosazoval násilnými prostředky. Trumanovi šlo především o to, že v samém centru Evropy i na jižních hranicích měl Stalin armádu, která západním strategům naháněla strach. Churchill již ve dnech, kdy se na ulicích měst vítězných států oslavovala porážka Německa, vyrukoval s tzv. Nemyslitelným plánem (Unthinkable Plan), podle kterého měly západní armády, posílené miliónem znovu vyzbrojených německých zajatců, zahájit třetí světovou válku. Mělo se tak stát 1. července (toto osudné datum zřejmě nesouvislo se svátkem slovanské bohyně Vesny, která dělí rok na dvě půlky). Naštěstí tento nesmyslný plán nenašel u spojeneckých strategů, ani politiků oporu; ovšem – jak se říká v bibli – sémě bylo zaseto, a byl to právě Truman, který o rok později svým vojenským odborníkům nařídil, aby připravili masivní útok proti Sovětskému svazu. V Nerudových Malostranských povídkách najdeme půvabnou povídku „Jak to přišlo, že

Rakousko nebylo dne 20. srpna 1849, o půl jedné s poledne, rozbořeno". Zeptáme-li se „jak to přišlo, že v roce 1946 toho a toho dne nebyl Sovětský svaz stovkami atomových bomb rozbořen", nedostaneme humoresku, ale horor na pokračování. První americký plán leteckého útoku na Sovětský svaz byl připraven již 2. září 1945. Generál Lauris Norstad, odborník na letecké útoky, žádal 466 atomových bomb typu Fat Man (tato bomba, těžší a účinnější než Little Boy, byla svržena na Nagasaki). Počítal s tím, že během krátké doby by mělo být zničeno 66 strategicky důležitých sovětských měst, a vojenská i průmyslová základna země by tak byla vyřazena z provozu. Uskutečnění tohoto plánu se zadrhlo na dvou nepříznivých faktorech: odborníci v Los Alamos, kde se vyráběly atomové bomby, prohlásili, že nemohou dodat ročně víc než 10 – 12 kusů; velitelé leteckých sil zase namítali, že nemají dost letišť v blízkosti sovětských hranic, protože dolet jejich bombardérů je omezen. Střízlivý výpočet ukázal, že zásoba atomových bomb nezbytná pro přepad SSSR by byla hotova až za 38 let. Truman, vědom si toho, že má v rukou nejúčinnější zbraň a zřejmě by už rád zase lusknul prsty, naléhal na přípravu války a počítal s vývojem ničivějších plutonových pum i se zdokonalením řízených střel dálkového doletu. (Američtí specialisté hned po válce zapojili do rozvoje těchto zbraní desítky německých odborníků v oblasti raketových střel. Aby mohli zajatce využít v americkém válečném průmyslu bez porušení zákonů, vystavili Wernherovi von Braunovi, konstruktérovi rakety V 1, a jeho spolupracovníkům falešné pasy.) Jako záminku pro přepadení Sovětského svazu považoval Truman skutečnost, že sověti se dohodli s Tureckem na společné ochraně Bosporu a Dardanel. Generál Eisenhower tehdy prohlásil, že to není dostatečný důvod k zahájení atomové války; mají-li Američané právo kontrolovat Panamský průplav, Rusům se nelze divit, že si hlídají přístup do otevřeného Středomoří.

Vojenští odborníci, Clifford a Elsey, byli pověřeni vypracovat plán útoku proti SSSR. Hlavní úder měl být veden proti ropným zdrojům –

během devíti měsíců mělo být zničeno 80 % naftových polí. Politické cíle byly nejasné, ale seznam měst, které mají být vymazány z mapy, byl stanoven s přesností odpovídající strohé řeči vojenských plánů. Ze seznamu 24 měst cituji: sedm atomových pum na Moskvu, tři na Leningrad, dvě na Charkov a Stalingrad, po jedné na dalších dvacet cílů.

Příprava III. světové války se naštěstí protáhla, a když v roce 1949 Sovětský svaz vyvinul vlastní atomovou bombu, vojenské plány útoku na SSSR se rázem staly nepoužitelnými.

5.

Trumanova doktrína vycházela nejen z obav z vojenské síly Sovětského svazu, která ke konci války nabyla pro Západ hrozivých rozměrů, ale také z komplikací na domácí politické scéně. Jedním z důsledků války bylo šíření různě odstíněných kritických hlasů, které odsuzovaly rasismus, sociální nerovnost, antisemitismus, falešný patriotismus a militarismus živený vědomím moci a vyvolenosti amerického národa. (Truman v březnu 1946: „Sám Pán svěřil Spojeným státům vedení světa.“) Mnoho Američanů nesouhlasilo s imperiální zahraniční politikou a žádalo reformy v oblasti sociální spravednosti a občanských práv. Konzervativní lídři měli za to, že je už konečně načase rázně vystoupit proti všem projevům socialistické a marxistické ideologie šířené z moskevského centra. Americké úřady ještě před koncem války začaly blokovat dohodnutou hospodářskou pomoc Sovětskému svazu. Stalin si na to stěžoval v dopise, který Roosevelt dostal do rukou 12. dubna 1945; omluvnou odpověď nedopsal – téhož dne zemřel. Tento fakt nepotřebuje komentář.

Rooseveltova smrt se stala symbolickým mezníkem v novodobých dějinách Spojených států. Znamenala konec sociálních reforem započatých ve 30. letech a začátek nové etapy ve vztazích vůči Sovětskému svazu. Harry Truman, vědom si toho, že má v rukou zbraň výjimečné síly, začal měnit zahraniční i domácí politiku. Jeho doktrína

podmínila proces politických čistek namířených proti lidem, kteří usilovali o zmírnění sociálního a rasového napětí ve společnosti. Kritické názory nebyly vyvolány rafinovanou sovětskou agitací, ani zákeřnou nepřátelskou propagandou, vyplývaly ze zkušeností, které miliónům vojáků a občanů přinesla účast ve válce. Vojáci černé pleti zažili ve Francii kulturní šok, jejich africký původ nikomu nevadil, po segregaci ani vidu ani slechu. Kolik let a kolik ponižování museli tito lidé, potomci otroků, snést, než se v roce 1964 – dvacet let po válce – konečně domohli základního občanského a lidského práva! Některé marxistické ideje se zahnízdily v kruzích vzdělců renomovaných univerzit v Británii i v USA, a nebylo málo spisovatelů a umělců (Vidal, Mailer, Bernstein, Robeson, Kent), kteří neskrývali své kritické mínění o narůstajícím militarismu a netoleranci v americké společnosti. Dělnická levice nabývala na sebevědomí od dob sociálních zápasů zostřených hospodářskou krizí. Podle Trumanovy doktríny bylo zapotřebí rázně vystoupit proti nepříteli uvnitř hradeb. Vládní moc zahájila celonárodní očistu proti tzv. neamerickému jednání. Ne náhodou na prvním místě byly vyslýcháni vzdělanci – vědci (Oppenheimer, Einstein, Edward Condon, průkopník kvantové mechaniky, psychiatr Wilhelm Reich, který byl zatčen a ve vězení zemřel), novináři, režiséři, herci, hudebníci. Z Hollywoodu bylo propuštěno několik set lidí, významnou roli přitom sehrál antisemitismus – nejznámější obětí čistky byl Charlie Chaplin. O potížích s vyšetřovateli by leccos mohl vyprávět Jiří Voskovec, který strávil v přistěhovatelské stanici na Ellis Islandu téměř celý rok, než úřady přesvědčil, že před válkou nepracoval v pražském divadle a filmu pod taktovkou komunistické strany. Komunista Adolf Hoffmeister neměl s americkými úřady žádné potíže; když se mu po sedmiměsíční internaci ve Francii podařilo odjet do Spojených států, dostal místo v zahraničním oddělení Hlasu Ameriky. Měl štěstí, protože to bylo za války v roce 1941, kdy ještě nikoho nenapadlo zjišťovat, zda emigranti – komunisté, jako Brecht, Adorno, Marcuse a další, svým jednáním podvracejí americkou demokracii. Trumanova doktrína ještě nebyla na světě.

George Kennan ve svém proslulém „dlouhém telegramu“ odmítl zjednodušenou antisovětskou hysterii a nabádal, aby byla veřejnost seznamována se skutečnou povahou nebezpečí sovětské nebo marxistické ideologie a praxe na základě faktů a ne emocionálních reakcí; doporučoval, aby se tato úloha nepřenechávala novinářům a publicistům – měl by se jí chopit stát. Bohužel se to neuskutečnilo v Kennanově, nýbrž Trumanově duchu. Kromě federálními úřady řízené veřejné čistky se na potírání zlobného vlivu horlivě podílely zpravodajské orgány. J. Edgar Hoover, šéf FBI, který sestavil soupis 10 000 podvratných občanů, dal pokyn sledovat významné zahraniční umělce–komunisty a sympatizanty krajní levice. O rozsahu této činnosti si můžeme udělat přibližnou představu z několika kauz, které se dostaly později na veřejnost. V hledáčku FBI se octl nejen Picasso (je s podivem, že se mladému americkému „znalci umění“ podařilo získat důvěru podezřavého malíře), Aragon, Pablo Neruda a další levicoví spisovatelé, ale i Albert Camus, který vůbec nebyl příznivcem ortodoxní marxistické doktríny. Přesto Camusovy přednášky, které měl v březnu 1946 na amerických univerzitách, kryl speciální agent James A. Tiernay. Dnes jsou přístupné jeho raporty, v nichž se pokoušel toporně shrnout koncepci Camusovy existencialistické filozofie. Budiž mu připsáno k dobru, že francouzského spisovatele nepovažoval za nebezpečného.

Kennan jako znalec ruských a sovětských dějin a zkušený diplomat měl během svého dlouhého působení v SSSR možnost zblízka pozorovat způsob myšlení a psychologii sovětských vůdců; proto nesdílel Rooseveltovy sympatie ke Stalinovi a žádal, aby Spojené státy uplatňovaly vůči Sovětskému svazu politiku „zadržování“ (containment); Websterův slovník toto slovo vysvětluje jako „politiku, která se snaží preventivně omezit šíření vlivu opozičního národa nebo politického systému“. Truman chtěl sovětský vliv potírat vojenskou silou, ale Kennan s tím nesouhlasil, i když to jako zdrženlivý člověk a loajální diplomat dal najevo jen v dodatečných komentářích. Kennan znal dobře přehnané reakce Stalinovy na

jakékoli kritické slovo, na jakýkoli nátlak. Proto radil, aby politika zdržování nehnala muže v Kremlu do situace, která povede k zhoršení situace, k zesílení opresivních a útočných tendencí. Trumanovi na tom nezáleželo, jeho strategie by se dala vyjádřit rčením – čím hůře, tím lépe. O tom, jakým způsobem Stalin utahoval šrouby, vypovídá změna politiky u nás, kde na přelomu 40. a 50. let definitivně zhasla naděje na československou cestu k socialismu, kterou komunisté před volbami v roce 1946 vyhlašovali jako hlavní heslo. (Dobře si vybavuji, jak Gotwald na předvolebním projevu v Olomouci volal: „Žeňte svinským krokem každého, kdo říká, že budeme zakládat kolchozy!“)

6.

Válka Německa proti Západu i Východu vytvořila jeden svět; USA a Sovětský svaz tvořily i se satelitními státy spojené nádoby – mocenská politika a propaganda obou polokoulí se vzájemně podporovaly a podněcovaly. Ve hře působil zákon akce a reakce. Otázka, kdo vyvolal atmosféru studené války, kdo odpovídá za nebezpečí nebývalé světové katastrofy, se podobá klasickému chytáku: co bylo dřív – slepice nebo vejce?

Pokud jde o Trumanovu chuť zopakovat si požitek spojený s odpálením atomové bomby, málokdo připomene fakt, že on vlastně lusknul prsty ještě jednou. Bylo to v roce 1950, kdy během korejské války povolil generálu McArthurovi použít atomovou bombu. Nedošlo k tomu jen proto, že nebyly splněny základní podmínka rozkazu. Mohou za to Číňané, že nepostupovali podle McArthurovy předpovědi. Třetím, neuskutečněným výbuchem se Truman nechlubil, ale jistě byl přesvědčen, že se zapsal do dějin USA a světa jako tvůrce doktríny, která na půl století ovlivnila život mnoha milionů lidí na planetě. Kdyby se dožil dneška a zorientoval se v mezinárodní situaci, s uspokojením by konstatoval, jak se americká

politka opět vrací k „zadržování“, i když zatím spíš v Kennanově duchu. Pokud měl na střední škole latinu (asi sotva!), mohl si připomenout slavný verš básníka Horatia: Non omnis moriar, multaque pars mei vitabit Libitinam – Nezemru docela, značná část mého já unikne Moraně. Po králi poezie starého Říma zůstaly nesmrtelné verše, po americkém prezidentu, který jako první odpálil atomovou bombu, zůstane jako symbol obraz obrovského žhavého hříbu – znak Libitiny, bohyně smrti.

15/ Předpoklady a dědictví studené války

1.

Atomová puma neměla pouze převratný vojenský význam, ale se stala se také rozhodujícím faktorem politickým. Proto ji můžeme nazvat porodní bábou studené války. Vynález atomové zbraně ukázal, že lidé jsou s to rozpoutat síly, které mohou způsobit genocidu celých národů a dokonce ohrozit i existenci lidstva. Na obzoru se zjevila atomová válka jako zvláštní typ absolutní války, o jaké lidé předtím neměli ani potuchy. Realita předčila dávné mýty i moderní vědeckofantastické horory. Vynález vznikl úsilím vědců, ale nebyl výsledkem jejich ryzí poznávací vášně, kterou sama existence dosud neznámých oblastí a zákonitostí přírody stimuluje k maximálním výkonům. Atomová puma by nespátřila světlo světa, kdyby její konstrukce nebyla placena a podporována politiky. V dobách stabilního míru by politiky a stratégy nenapadlo financovat výzkum, jehož úspěch nebyl předem zaručen. Válka se ukázala být nejlepší kolébkou apokalyptického vynálezu zkázy. Nebyli to pouze vědci v USA, které stát pověřil tímto významným úkolem. V roce 1940 se touto otázkou zabývali i přední němečtí fyzikové – Carl Friedrich Weizsäcker a Werner Heisenberg. Weizsäcker, syn jednoho z předních nacistických pohlavárů a bratr pozdějšího prezidenta Německé spolkové republiky, připravil v roce 1940 pro Hitlerův štáb odbornou zprávu o možnosti sestrojít zbraň mimořádného účinku. Nákladné výzkumy, nutné pro sestrojení atomové bomby, nedostaly prioritu, protože Weizsäcker, kterému se nepodařilo zapojit do tohoto projektu svého učitele Nielse Bohra, nezastíral, že jde o běh na dlouhou trať. V USA se naproti tomu početnému týmu vedenému Jacobem Robertem Oppenheimerem podařilo náročnou státní a vojenskou zakázku splnit: 16. června 1945 byla první puma otestována a během

necelých tří týdnů její dva prototypy smetly japonská města Hirošimu a Nagasaki z povrchu země.

2.

To, co se událo mezi 16. červnem a 6. a 9. srpnem, zasluhuje mimořádnou pozornost – v těch dnech president Truman učinil nezvratné vojenské i politické rozhodnutí. Jeho mínění, že Bůh svěřil americkému národu zvláštní poslání a osud světa svěřil do jeho rukou, mínění mnozí američtí politici sdílejí i dnes, ačkoliv Spojené státy brzy ztratily monopol jaderné zbraně; v exkluzivním atomovém klubu se nacházejí i takové státy, jako Severní Korea nebo Pákistán. Vlastnictví atomové zbraně umožňuje státům, nezávisle na jejich velikosti a geopolitickém významu, výjimečné postavení. Dnes může i tak malý stát jako Izrael, o němž je známo, že vlastní dalekonosné rakety s atomovými střelami, vyhrožovat Iránu, jehož rozloha je osmdesátisíckrát větší. Skupina držitelů atomového monopolu se nechce vzdát výhody, která jim vůči ostatním státům zaručuje dominantní postavení. Přestože klasickými zbraněmi lze docílit stejného ničivého účinku jako použitím atomové síly, atomová válka vytváří kvalitativně novou situaci – množství nepředvídatelných faktorů, takzvaných frikcí, které podle Clausewitse ovlivňují průběh bojů víc než vůle velitelů a schopnosti vojáků, se zvyšuje, strategie války se podobá hazardní hře. Důležitou roli hraje ekonomie války – zatímco zničení 60 měst v Japonsku na sklonku války trvalo sedm měsíců a Američané toho museli dosáhnout masivním nasazením tisíce letadel s milióny střel, vyhlazení dvou měst (jejich volba byla dána tím, že patřily k posledním třem, které nebyly vybombardovány) atomovými pumami bylo – odhlédneme-li od příprav – záležitostí dvou relativně bezpečných letů.

Japonský spisovatel, nositel Nobelovy ceny, Kenzaburo Óe v eseji o atomové bombě podrobně popsal nesnadno kontrolovatelné a léčitelné důsledky ozáření obyvatel Hirošimy a Nagasaki, kteří nálet přežili – následky události staré desítky let ohrožují ještě jejich potomky v třetí

generaci. Štěpná jaderná reakce na jedné straně ničivou sílu klasických zbraní koncentruje do jednoho časového bodu, na druhé straně následné škody rozkládá do dlouhého časového úseku. O následcích výbuchu atomové pumy neměli ani její vynálezci dostatečné znalosti. Když se zjistilo, že po několika týdnech se u obyvatelů Hirošimy, kteří přežili nálet, dostavují příznaky záhadného smrtelného onemocnění (v této druhé fázi zemřelo na sto tisíc lidí), Američané vystavěli na okraji města laboratoře a výzkumná pracoviště, kde specialisté po dlouhou dobu zkoumali následky atomového ozáření. Lékařům bylo zakázáno popálené Japonce léčit – mnoha z nich by lékařská péče pomohla zachránit život –, oběti výbuchu byli pokusnými králíky. Bezděky se vtírá přirovnání k nacistovi Mengelemu, který se zabýval vězni ne proto, aby je léčil, ale aby sbíral vědecká data. Kenzaburo Óe se nevyjadřuje k politickým a vojenským implikacím výbuchu atomových pum, vyjadřuje však lítost, že se obětem Hirošimy a Nagasaki nevěnuje stejná pieta a soucit jako obětem šoa. Byli to také oběti; jejich jednání – dobré či zlé – nijak neovlivnilo jejich osud.

3.

Víme, že použití plynu za první světové války v Belgii, v severní Francii a na italské frontě přineslo vojákům nezměrné utrpení, víme také, že plošné bombardování měst za druhé světové války vycházelo ze strategie, která každému z tisíců a statisíců postižených civilistů, včetně starců, žen a dětí, předem přisuzovala kolektivní vinu, a také je známo, jakou nezměrnou ekologickou i humanitární katastrofu způsobily americké napalмовé bomby ve Vietnamu. Ale to vše bledne před přímými a následnými účinky atomových bomb svržených na japonská města. Protože dnešní atomové a vodíkové pumy tisíckrát převyšují účinnost 4400 kg vážícího Hošíka (Little Boy) svrženého na Hirošimu, možnost, že by si někdo tuto zbraň v budoucnosti odvážil použít, vyvolává apokalyptické představy. Přesněji: představy, o jejichž rozměru a následcích ani odborníci nemají jasno.

Lidskému duchu patří nejen chvála za objev převratného dějinného významu, který Karel Čapek anticipoval v románu *Krakatit*, ale současně i hanba, že dosud nedokázal jeho zneužití zakázat a vyloučit. Mnozí vědci, politici, velitelé armád, umělci, spisovatelé – a nejen mimo Ameriku – považovali použití atomové pumy za akt nepřipustné nelidskosti. Výrok papeže Pia XII., který výbuch atomové pumy odsoudil jako dílo vzpírající se všem božím příkázáním (hle, jak se člověku zachtělo napodobit Boha!), sdílely a sdílejí milióny křesťanů, ale i ateistů a lidé jiných náboženských vyznání. Naproti tomu Trumanovi lidé, oddaní myšlence Ameriky jako země povoláné ukazovat světu cestu blahobytu a demokracie, uvedli do pohybu velkolepou propagační akci, která měla existenci atomové zbraně a její nasazení ve válce proti Japonsku nejen obhájit a ospravedlnit, ale i oslavit – hle, jakých výkonů je americká armáda a věda schopná! – a vštípit veřejnosti dojem a přesvědčení, že atomová puma je samozřejmým atributem moderní doby, že se stává součástí každodennosti. Pořádání soutěží „atmových miss“; prodej dětských hraček Sestav si svou bombu; jméno tichomořského atolu Bikini, kde Američané v letech 1946–1956 vyzkoušeli 21 nových prototypů atomové pumy, si americký výrobce dvoudílných plavek dal patentovat: místo nepředstavitelné zkázy, kde byla biosféra na mnoho desetiletí narušena, využil k pojmenování moderních plavek – opravdu, mistrovský kousek propagandy a byznysu! Místo toho, aby si americká veřejnost položila otázku, zda se prezident svržením atomové pumy nedopustil válečného zločinu, ve vynálezu totální zkázy vidí symbol americké nadřazenosti.

4.

Truman a vojenští specialisté a velitelé, kteří se na svržení atomové pumy podíleli, své rozhodnutí od počátku ospravedlňovali tím, že použití obou pum bylo z hlediska americké vojenské strategie nevyhnutelné, protože uspíšilo kapitulaci Japonska, zkrátilo válku, snížilo počet obětí. Zcela se přitom zapomnělo, že všechny válečné konvence záměrnou likvidaci

civilního obyvatelstva považují za zločin. Jacob Oppenheimer a další vědci, kteří se podíleli na výrobě atomové pumy, byli jejími účinky v Hirošimě a Nagasaki šokováni. Když své zděšení dali najevo, dostali se na listinu lidí podezřelých z „neamerického“ myšlení. Otázka, zda použití atomové pumy bylo nezbytné, nebyla však dosud smetena ze stolu. Například Karl Popper nesouhlasil se svržením pumy na státní města a argumentoval tím, že dostatečně odstrašující účinek by mělo bombardování méně zalidněných končin. Je příznačné, že postupem času se počet amerických vojáků zachráněných atomovou pumou, zvyšoval. President Bush starší už mluvil o miliónu vojáků. Seznámíme-li se s historickými dokumenty a svědectvím účastníků bojů, dospějeme k závěru, že atomová zbraň válku zásadním způsobem nezkrátila. Curtis LeMay, generál letectva, který řídil bombardování Japonska, prohlásil, že dobrého vojáka neodstraší nemorálnost války, protože každá válka je nemorální; chlubil se tím, že vybombardoval 63 japonských měst; těšil se, že 17. srpna shodí třetí atomovou bombu na Tokyo. Ale Leo Szilárd, který spolu s Einsteinem dal popud k výrobě atomové pumy, považovat její použití za „největší omyl dějin“. Od chvíle, kdy Japonci prohráli námořní válku a kdy americká letadla mohla nerušeně bombardovat japonské ostrovy, jejich schopnost vzorovat byla podlomena. Zapomíná se na to, že Japonsku docházely zásoby potravin; Američany tato situace po převzetí moci připravila těžké chvíle. O konci války má americká i světová veřejnost dodnes jen povšechné znalosti. Historiky příliš nezaměstnává otázka, proč velitel miliónové armády v Mandžusku po útoku sovětských vojsk během několika dní kapituloval, i když o svržení a účinku atomových pum neměl žádnou zprávu. Nejsem si také jist, zda se morálka japonských vojáků nepřeceňuje; je doloženo, že letky pověstných kamikadze – přitom ne všichni byli dobrovolníky – doprovázel velitelský letoun, který každého pilota, zpěčujícího se vykonat rozkaz, sestřelil. Na mandžuské frontě dělostřelce pro jistotu přikovávali k dělům – co kdyby je napadlo dezertovat? Morálka vojáků, jak je ve válkách běžné, pochopitelně klesá úměrně s neúspěchy jejich válečných akcí.

Nelze vyloučit, že by válka mohla být ukončena o několik týdnů dřív, kdyby byli Američané při jednání o míru ochotni jít, aspoň částečně, nabídce japonského velení vstříc. Pro japonské vyjednavče bylo zachování císařství, neotřesitelnost Hirohita, bezpodmínečnou podmínkou. Proč nakonec přece jen učinili ústupek, který na začátku rozhovorů považovali za nepřijatelný? Na začátku mírových rozhovorů argumentovali tím, že zachování dědičné monarchie by bylo v příkrém rozporu s demokracií amerického typu. Nakonec však souhlasili, aby byla kontinuita císařské moci zachována. Jakmile sám císaři ohlásil kapitulaci, jakoby tím zpětně legalizovali všechny své přechozí rozkazy. (Smích dějin, podle Milana Kundery, se nakonec začal rozléhat nad šedesátiletou historii vlády posledního císaře božského posvěcení – Hirohito při nástupu na trůn roku 1926 dal totiž své éře název „zářící mír“.)

Ptáme-li se dnes s odstupem času na důvody, které Trumana vedly k použití atomové pumy, dospějeme k závěru, že to nebylo v první řadě z důvodů vojenských, nýbrž politických. Jen tak si můžeme vysvětlit skutečnost, že ignoroval mínění většiny generálů generálního štábu (proti pěti z šesti), kteří si uvědomovali, že atomová puma drasticky porušuje mezinárodní zákony o přípustném vedení války. Pumy na Hirošimu a Nagasaki měly zastrašit nejen Japonce, ale také Stalina. Jak válka pokračovala, Američané si uvědomovali stále více, že „Rusko je stejně nebezpečné, jako Německo“ (výrok Hanse Betheho, fyzika, která se podílel na vynálezu atomové pumy).

Atomová puma umožnila přejít od konkrétní války k válce absolutní. V té je dovoleno vše – zlikvidovat co největší počet obyvatel, útočit tam, kde je nejmenší možnost obrany, způsobit co největší materiální škody, anulovat otázku viny a odpovědnosti. Tuto taktiku američtí velitelé uplatnili již při masovém a velkoplošném bombardování japonských měst v posledních měsících války – generál LeMay otevřeně hovořil o teroristickém bombardování, které ochromilo napadenou zemi ne

méně, než sama atomová puma.

5.

Ženevský protokol z roku 1925 zakázal použití chemických a biologických zbraní. Atomová zbraň se s nimi vůbec nedá srovnávat, je nesrovnatelně nebezpečnější, zákeřnější, ničivější. Zaráží, s jakým nesouhlasem a zděšením se setkala použití chemické zbraně v Damašku v srpnu 2013, zatímco o zákazu atomové zbraně nejenže se nemluví, ale o jejím použití se bez uzardění a studu psalo a píše v mnoha současných vojenských a státních dokumentech. Aféra opakovaného použití sarinu a jiných chemických látek v syrském konfliktu se zpolitizovala – hodila se nepřátelům prezidenta Bašára al-Assada jako arument, který měl ospravedlnit materiální a ideologickou pomoc jeho odpůrcům, aniž by se přihlíželo k taktice a cílů jejich bojových akcí.

Použití atomové zbraně bylo a je pro americké strategy samozřejmou součástí mezinárodní velmocenské politiky. Během studené války pečlivě sledovali zbrojení v Sovětském svazu a čekali na okamžik, kdy by americká převaha umožnila proti oslabenému nepříteli zahájit útok. Sovětský svaz již zmizel z mapy světa, ale washingtonští a pentagonští předáci se svých dobyvačných snah nevzdali – Putinovo Rusko jim nahradilo Stalinovu komunistickou velmoc. O amerických imperiálních politicích platí bonmot o Bourbonech, kteří se nevyrovnali ani s revolucí, ani s její porážkou – „nic se nenaučili a nic nezapomněli“.

16/ Mávnutí motýlího křídla a terorismus

1.

V teorii chaotických procesů se objevil bonmot – mávnutí motýlího křídla v New Yorku způsobí hurikán v Pacifiku. V podobě z vulgarizované dialektiky se setkáme s tezí podobného ražení – všechno souvisí se vším.

Islámští teroristé zabíjející ve jménu Alláha nebo „obyčejní“ zoufalci, léčící svá soukromá traumata krvavou lázní, si své oběti vyhlížejí nahodile, ale s ohledem na to, aby mohli v krátkém čase zabít co nejvíce lidí. Připleťte-li se jim do cesty těhotná žena, dívka, dítě, invalida, stařec – tím hůře pro ně, neměli být v nesprávném čase na nesprávném místě. To je zlaté pravidlo teroru. Ruští revolucionáři, bojující proti carovi a představitelům samoděržaví, byli ohleduplnější. Tráduje se historka o nihilistovi, který v záloze čekal na gubernátorův kočár; v kritické chvíli popadl bombu, ale když zahlédl, že vedle potentáta sedí holčička, odhodil odjištěnou bombu stranou.

Při policejním šetření teroristických činů se berou v potaz především nejbližší data – kdo čin spáchal, zda byl součástí skupiny, nebo zabíjel jako osamělý vlk, jaká byla jeho motivace, kdo ho připravoval a vedl, jaké bylo jeho rodinné a sociální prostředí. V pozadí každého teroristického útoku se postupně objevují i vzdálené příčiny. Nejde ovšem o žádné mávnutí motýlího křídla, nýbrž o události zásadního společenského a historického dosahu. Západní kolonizátoři, zejména Britové a Francouzi, si po staletí podmaňovali arabské a africké země, vůči místnímu obyvatelstvu postupovali s arogancí plynoucí z jejich vojenské, hospodářské a kulturní převahy. Výzvy evropských a amerických

vzdělců, kteří protestovali proti koloniálnímu násilí, měly jen omezený účinek, nepomáhala ani varovná slova o budoucí odplatě.

Před několika lety jsem v časopise Die Neue Rundschau, o němž se Franz Kafka zmiňuje ve svých Denících, narazil na článek „Panislámské nebezpečí“. Jeho autor Halil Halid Bey, významný turecký právník, historik, diplomat, iniciátor panislámského hnutí, již v roce 1916 předvídal úlohu, kterou při vzpouře kolonizovaných mas sehraje islám. Předvídal, že chudí, bezbranní, ponížení se zaštití tím, co tvoří základ jejich životního stylu, totiž vírou v Alláha. Podle Beye „islám je nejlepším prostředkem k sebeobraně, protože je spíš sociální organizací než vírou, a své stoupence organizuje pocitem sounáležitosti charakteristickým pro národy inspirované národními snahami“. Platnost těchto slov se po sto letech v plné míře naplňuje. Bey konstatoval, že „projevy odporu jsou v jednotlivých případech organizovány tím nejnebezpečnějším způsobem“. Dnes to již nejsou, bohužel, žádné jednotlivé případy, ale právě ty „nejnebezpečnější způsoby“.

Usáma bin Ládín po teroristických akcích v New Yorku a ve Washingtonu vydal prohlášení, ve kterém definuje cíl násilného činu. Nebyl jím v první řadě symbolický akt odplaty, nýbrž snaha, aby se miliónové mysli muslimů na celém světě probudily z letargie a povstaly proti nenáviděnému nepříteli. Počítal se zbrklou a nepromyšlenou reakcí prezidenta Bushe, který, zaslepen vojenskou převahou Spojených států a sebevědomím (kdo nejde s námi, je proti nám!), si neuvědomil, že lid v zemích ničených nekonečnou válkou a chaosem povstane proti západním agresorům a bude s nimi vést trvalou povstaleckou válku. Čím méně byly způsoby vojenské intervence v Afghánistánu, Perském zálivu, Iráku, Sudánu, Sýrii, Lybii a jinde ospravedlněny, tím více se v islámském světě šířila nenávist k vojákům Spojených států a NATO. V Kábulu vám lidé potvrdí, že nechtějí žít pod vládou Talibánu, ale hned dodají, že věří v Alláha a přítomnost cizích jednotek na jejich území je jim trnem v oku. V Afghánistánu podle nejnovějších statistik zavedení islámského práva si

přeje 100 % obyvatel, zatímco v Egyptě 70 %, v Tunisu 55 % a v Turecku 10 %, (The Economist 26. 8. 2017). Přesto desetitisíce mladých mužů utíká ze země, nechtějí se zapojit do boje proti islámským extremistům a raději podnikají riskantní cestu za lepším do bohatých zemí Západu. Jak je možné, že je Američany podporovaná vláda nezískala na svou stranu? Není to důkaz prohry? Bude-li Afghánistán, odkud již od počátku války tisíce lidí uprchlo do Íránu, prohlášen za nebezpečnou zemi, bude to důkaz, že intervence západních zemí končí nejen neúspěchem, ale přímo katastrofou.

2.

Druhým záchvěvem motýlího křídla, uvádějícím nekontrolovatelné procesy k výbuchu všeobecného násilí, je skutečnost, že zabíjení nejrozumnějšího typu se promítá do každodenní životní praxe stamilionů lidí v bohatších zemích jako něco samozřejmého, bezpříznakového, nevyhnutelného. Profesor Koukolík řadu let varuje před kultem násilí v prostředcích masové komunikace a poukazuje na to, že průměrné dítě a dospívající ve Spojených státech i v dalších „rozvinutých“ zemích je každodenně svědkem nejrozumnějšího typu zabíjení. Uvádí statistiku fiktivních násilných činů, které jsou dostupné dětem v televizi; 2. dubna 1992 počet těchto krutostí dosáhl čísla 574. Během jednoho týdne se televiznímu divákovi na sítnici oka a ve vizuální paměti zachytí stovky zabitých, zastřelených, rozčtvrcených, rozpáraných, popálených, rozdrcených, rozleptaných těl, hlav, rukou, nohou, zad, břich. Někdy ani tato krvavá hostina nestačí, a děti si snímají z internetu zakázaná videa nejodpudivějších scén. Tu a tam se stane, že nenápadného výrostka, studenta, úředníka, dělníka, otce rodiny, vojáka, řemeslníka popadne amok a nazdařbůh střílí. Kde se to v něm bere? – ptají se zděšení rodiče, příbuzní, známí. Jak je možné, že veterána z války v Perském zálivu napadne vyhodit do povětří vládní budovu v Oklahomě, v jejíchž troskách zahyne 168 lidí? Jak je možné, že se na fotbalovém stadiónu strhne rvačka, která končí desítkami zabitých a

stovkami raněných? Proč se zhrzený student vyzbrojí vojenskou puškou a po několik hodin zákeřně střílí v areálu univerzity do každého, kdo se mu namane?

Kdyby se zavedla přísná pravidla duševní hygieny, jaká existují v jiných oblastech výroby a spotřeby, nemalá část filmové produkce Hollywoodu by propadla cenzuře. Úřady právem zakazují potraviny obsahující škodlivé látky pro lidský organismus, na druhé straně se však domnívají, že smyslové vjemy, počítky a představivost musí snést všechno, co se na nás z masmédií hrne a valí. Výrobci škodlivého zboží namítají – je to věc svobodné volby, lidé si to přejí, je to jejich demokratické právo. Odpovědnost přesouvají na spotřebitele, na poptávku. Ale jak k tomu přijdou uživatelé pervitinu, kokainu, konopí, lysohlávek? Neměly by se drogy volně prodávat? Nemají lidé na to právo?

Zvlášť trapný a odpudivý je argument dovolávající se svobodného uměleckého projevu, kterému se žádný zákaz nesmí stavět do cesty. Výtvarník, který vyvěsí na nárožích rušných ulic velké makety pistolí opatřené plakáty s výzvou k zabíjení (nejdřív si vyhlédněte oběť, potom počkejte na vhodnou chvíli, skolte ji jednou ranou atd.), není umělec, ale provokatér, jeho jednání podléhá trestnímu právu a s uměleckým projevem nemá nic společného. Žena, která si na blůzku zavěsí svazek dynamitových patron, není umělkyní zkoumající reakci publika, ale nebezpečnou exhibicionistkou. Ostatně dnes by jí její experiment beztrestně neprošel, hlídkující policista nebo voják by nemusel hned rozpoznat, že má před sebou „umělkyni“, a hra by skončila tragédií. Naše země se chlubí extrémně širokým pojetím umění. Skupina provokatérů ukradne prezidentskou vlajku a místo ní vyvěsí červené trenýrky. Soudkyně je osvobodí s tím, že jde o obranu svobody uměleckého projevu. Projevila se jako ignorantka nejen pokud jde o umění, ale i pokud jde o povahu krádeže. Prezidentská vlajka není obyčejný předmět, ale symbol státnosti. Dovedeme si představit, že by se něco podobného mohlo stát za první republiky, nebo po válce? Hrubé opomenutí

předsedkyně soudu může vysvětlit jeden důvod – se záměrem akce skupiny Ztohoven (proč pravý název Sto hoven skrývají?) – zesměšnit prezidenta Zemana – souhlasí, vidí v něm legitimní projev politické svobody. Ústavní právník, kterému se Zeman na Hradě zřejmě také nelíbí, trenýrkovou aféru obhájí – jsme přece demokraté a na podobné provokace si musíme zvykat.

3.

Války mají na masy lidí, národy a lidstvo mimořádně zhoubný vliv. Evropské národy postižené hekatombami první světové války, nemohy být v roce 1918 ve stejném fyzickém a mentálním stavu, v jakém se nacházely v roce 1914. Svět se radikálně změnil; vojáci, kteří prožili zákopovou válku a útoky na bodák, utrpěli nezhojitelnou újmu. Můj otec, kterého jako rakouského vojáka hnali do útoku proti Rusům a Italům, u stolu při jídle si instinktivně chránil obličej pokaždé, kdy se náhodou něčí nůž stočil proti němu. V rozvrácených zemích docházelo k ozbrojeným vzpourám – tekla krev. Byla to reakce na válečná jatka a poválečnou bídu. O psychických a mentálních škodách, které si odnášeli frontoví vojáci domů, se dočteme v románech a dokumentárních svědectvích. Ale psychickou hrůzu následků válečného masakru si jen málokdo dovede představit. Ze vzpomínek amerických vojáků a důstojníků, kteří prožili válku ve Vietnamu, Perském zálivu, Afghánistánu, Iráku nebo Mogadišu, se dovídáme, že po návratu domů jim nikdo nerozuměl, jejich vyprávění o hrůzách války jakoby padalo na vyprahlou půdu a do prázdna; veteráni brzy pochopili, že na jejich nesdělitelné zkušenosti nikdo není zvědav. Rambo, pověstný hrdina dobrodružných filmových hitů, se sice zrodil v ateliérech komerčních firem, které vědí, jak své Pappenheimské zaujmout, ale paradoxně v ramboádách zazní obžaloba společnosti neschopné vážít si bývalých vojáků a umožnit jim po válce důstojný život.

Harald Welzer v knize *Pachatelé*. Jak se ze zcela normálních lidí stávají masoví vrazi (Täter. Wie aus ganz normalen Menschen

Massenmörder werden, 2005) na základě studia a rozboru velkého množství dokumentů dospívá k neuvěřitelným závěrům. Zvláštní pozornost věnuje Policejnímu pluku číslo 45, který byl sestaven v roce 1938 v Ústí nad Labem. Protože jeho důstojníci i mužstvo byli převážně sudetští Němci, výsledek Welzerova výzkumu přispívá také k osvětlení jedné úmyslně zapomínané stránky sudetské otázky. Policejní jednotka se podílela na masovém zabíjení židovského obyvatelstva na Ukrajině. Po prvních zatěžkávacích zkouškách, kdy policisté z Ústí museli „očistit“ nejprve Šepetovku od 4000 židů, potom Berdičev od 30 000 a Vinici od 1000, velení zvláštních služeb je v září 1941 pověřilo podílet se na likvidaci 33 000 židů z Kyjeva, převážně starých lidí, žen a dětí, kteří byli postříleni za městem v lokalitě známé jako Babí jar. Dnes je téměř neuvěřitelné vybavit si hrůzu, která se tam během pouhých dvou dnů odehrála. Ne, nepanoval tam chaos, velitelé, mistři zabíjení, všechno pečlivě promysleli a připravili. Vojáci, kteří se necítili schopni střílet bezbranné nahé oběti, nebyli za to trestáni. Vždy bylo dost ochotných. Na nevídaný krvavý happening se zdaleka sjížděli zvědavci s fotoaparáty a kamerami. Místní velitelé to sice viděli neradi, ale koneckonců nemohli důstojníkům a členům SS, vojákům wehrmachtu, ani civilům, kteří přijížděli na Ukrajinu navštívit své otce, syny, bratry, zabránit, aby přihlíželi podívané, kterou nikdo dřív ani později nemohl vidět. Řadový střelec byl s to za několik hodin „služby“ zastřelit 200 obětí. Střelec měl k ruce přidavače munice a někdy se musela rozžhavená zbraň vyměnit. Během sovětského tažení celkem asi 3000 mužů zvláštních jednotek v „čisticích“ akcích v týlu postřílelo asi půl milionů lidí.

Data, týkající se poválečného vyšetřování masových poprav prováděných zvláštními oddíly SS a policejními jednotkami na Ukrajině, jsou šokující a odporují všeobecnému mínění o vzorném průběhu denacifikace a nápravě válečných zvěrstev ve Spolkové republice. Proč vyšetřování masového vraždění bezbranných lidí začalo až v 60. letech, kdy se hospodářský a politický vývoj konsolidoval? Překvapuje

neuvěřitelná mírnost trestů a skutečnost, že v síti soudního jednání uvízl jen zlomek masových vrahů. Další zdrcující výsledek Welzerova výzkumu je, že mistři masového zabíjení, které jejich krvavé řemeslo zbavilo normálních lidských reakcí, nepociťovali při výkonu krvavého řemesla žádné mimořádné potíže, ale ani po návratu z války si nenesli domů výčitky, hryzání svědomí, noční můry; až na naprosté výjimky si vinu nikdo nepřipouštěl. Lidé, kteří unikli smrti, po celý život – na rozdíl od katů! – trpěli; někteří svá traumata nebyli s to unést, a dobrovolně odcházeli ze života – připomeňme tragické osudy Primo Leviho a Pavla Celana. Podivný paradox viny a trestu.

4.

Násilí doprovází dějiny lidstva jako temný stín. Ve starém Řecku a za vlády Římského imperia byly války přirozeným stavem. Latinské slovo pax, mír, je odvozeno od slova pactum, smlouva. Mír označuje stav mimořádný, smluvený, potvrzený; je to mimořádná přestávka v nepřetržitém sledu válek, zabíjení, dobývání, rabování. Dvacáté století přineslo dvě nejkrvavější války v dějinách, ale také podivný stav studené války, která se nezvrhla v horkou díky rovnováze sil a několika statečným politikům a vojákům. Sveřepost, s jakou jedna velmoc hnala druhou k bezohlednému soupeření, nemá v dějinách obdobu. Nikde není psáno, že se svět jednou zase nedostane na okraj propasti. Země Předního východu jsou dějištěm nekonečné války, na Ukrajině a v Turecku se střílí, neklid v islámských zemích, Jemenu, Pakistánu, Bangladéši, Lybii i jinde hrozí každou chvíli nekontrolovaným výbuchem. Evropa a Amerika zažívá období teroristických útoků; někdy je nesnadné rozlišit, jde-li o čin psychopata nebo o zločince kryjícího se nějakým „vyšším“ cílem. Střelci zvláštních oddílů SS se během východního tažení také dovolávali nadosobních nacionálních a rasových ideálů. Soud po válce tento fakt považoval za polehčující okolnost. Masové popravy, kobercové nálety

určené k vyhlazení statisícových a miliónových měst, zákeřné útoky ponorek na civilní cíle i jiné způsoby porušování mezinárodních válečných zákonů (*ius in bello*) nespady z nebe. Byl by to dlouhý seznam, kdybychom měli připomenout ideology, historiky, filozofy, spisovatele, novináře, kteří již dávno před vypuknutím prvního světového mechanizovaného zabíjení velebili válku jako vynikající nástroj utvrzující moc silnějšího, jako „hygienu lidstva“, jako očistný plamen, který spálí vše slabé, nemocné, nepotřebné, zastaralé. Proti první světové válce a proti násilí vystupovali stateční jedinci, Zweig, Jaurès, Rolland, Ghándí, následovníci Chelčického, Tolstého. Ale pach krve probouzí v lidech vlčí reakce. Podlehl jim i André Breton, který za války sloužil v psychiatrické nemocnici. Jak jinak si vyložit jeho výrok, který dnes zní jako neuvěřitelně cynické proroctví: „Nejjednodušším surrealistickým činem je popadnout revolvery do pěstí, vyjít na ulici a střílet nazdařbůh, jak to vyjde, do houfu lidí.“ Bretonův pokus vidět v anarchistickém, ničím nemotivovaném zločinu osvobozující akt není adekvátní reakcí na válku, ale svědectvím o tom, že básník traumatické prožitky z vojenského blázince nepřekonal. Poezie nebyla jedinou sudičkou při zrodu surrealismu.

5.

Zlověstná a drastická fakta, která se na čtenáře, posluchače a diváka masmédií denně hrnou, vzbuzují pocit nepochopitelnosti, nesmyslnosti, bezbrannosti. Novináři, komentátoři, moderátoři zpravidla reagují na bezprostřední události a místo rozplétání složitého uzlu příčin a souvislostí se spokojují jednoduchými slogany. Nezapomenutý je článek úředníka Ministerstva zahraničí z roku 2003 nazvaný Pacifismus se šíří jako mor. Tento neuvěřitelný výrok bych nepřipomínal, kdyby se jeho echo nevznášelo nad nedávným varšavským summitem NATO. Severoatlantické státy, jejichž výdaje na zbrojení patnáctkrát převyšují armádní rozpočet Ruska, vyzývají do zbraně proti němu, volají po zvýšení nákladů na

zbrojení. Místo toho, aby politikové a stratégové hledali cesty k snižování mezinárodního napětí a usilovali o dohody směřující ke snižování počtu zbraní a k výstavbě zničených území, uvádějí důvody, proč je nutno uvést atomové zbraně do pohotovosti v Německu, zítra v Polsku, Pobaltí, Rumunsku, Bulharsku a pozítří i jinde, co nejbliž k hranicím nebezpečné země.

Podle klasických teorií války a míru o zahájení války mají rozhodovat politici, nikoliv vojáci. Ale jednání vrcholné schůzky NATO jakoby bylo v rukou stratégů, generálů, vojenských odborníků. Studujeme-li vznik a vývoj první světové války, nesetkáme se s tím, že by se generálové, Falkenhayn, Hindenburg, Brusilov, Hötendorf, vyjadřovali k ideologickým a politickým aspektům války. V NATO vládou jiná pravidla. Udivuje, že se generál Petr Pavel pouští na tenký led ideologie tvrzením, že Rusko dnes ohrožuje Evropu a Západ nejen svými zbraněmi, ale i svým odlišným životním stylem. Proč velitele a ideology NATO neznepokojuje mimořádně odlišný agresivní životní styl arabských států založených na islámském právu? Proč nevyvodí žádné důsledky z toho, že Saudská Arábie vydává na zbrojení ročně o 30 miliard dolarů víc než Rusko?

Dočkáme se jednou velké mezinárodní konference, na které se nebudou řešit otázky válek, ale míru? Kdy se dostane na první místo v rozhovorech představitelů světových velmocí otázka, jak obnovit a zajistit přijatelné životní podmínky stovek miliónů lidí ve světě, jak odstranit sociální nerovnost, zdroj utrpení a válek, jak nastolit spravedlivější hospodářské a politické vztahy mezi Severem a Jihem, Západem a Východem? Lepší budoucnost lidstva nezaručí nové převratné vynálezy, ale jen změny v myšlení lidí. Ne umělá inteligence, ale zdravý rozum spasí svět.

17/ Válečné zločiny

1.

Trvalo to dlouhá staletí, než se lidstvo dopracovalo k pojmu válečného zločinu. Ve starověku války patřily k normálnímu stavu věcí; starořecké obce spolu nepřetržitě zápasily o nadvládu a prvenství. Podle Plutarcha význam válek zdůvodňovali sami přírodovědci tím, že stav rovnováhy a harmonie nemůže nastat ani v přírodě, protože „kdyby byla z vesmíru odstraněna nenávist a nejednotnost, hvězdy by se zastavily a ustalo by vznikání a jakýkoli pohyb“. Zákon nejednotnosti a soupeření ovládá i život občanů, protože „sklon všude a vždy ustupovat bez vyzkoušení sil na protivníkově je vlastně lenost a zbabělost“. Války mezi městy, státy a kmeny řeší to, co „nelze vyléčit mírem“. Mír však nemá šanci, když se silnější vládcové rozhodnou násilím dobýt to, o čem chtějí slabší protivníky oloupit.

Když starověcí historikové, Plutarchos, Livius, Sallustius, Suetonius, Marcellinus Ammianus, líčí nesčetné války a bitvy, berou je jako přírodní nutnost. Přesto si občas kladou otázku, zda se vznik a průběh válek nedostává do rozporu s dobovou představou o tom, jak se mají války vést, a zda účastníci záměrně nenarušují platnost toho, co je dovoleno a co překračuje meze. Plutarchos píše o Alexandru Makedonském s obdivem, ale neváhá některé jeho činy připisovat „ztrátě všeho rozumu“; odsuzuje například způsob, jakým překonával zármutek nad ztrátou přítele Héfaistióna – útěchu totiž hledal ve válce jako nemotivovaném „honu na lidi“. Když historik líčí, jak Alexandrovi nejbojovnější indiští námezdní vojáci porušili ujednání s obléhaným městem a jeho obyvatele při odchodu do jednoho pobili, dodává, že „tento čin lpí jako skvrna na (Alexandrových) válečných činech“, protože válka se má vést tak, „jak se

podle práva a na krále sluší". I ostatní antičtí historikové se při líčení válek občas pozastavují nad zbytečnou krutostí, ztrátou míry a zábran, kterých se dopouštějí někteří vladaři a vojevůdci. Nejedna z nich si občas uvědomoval, že válka, navzdory své povýtce negativní, bořivé, smrtonosné povaze, nedovoluje všechno – jsou základní pravidla slušnosti, která nelze porušit bez ztráty cti. Antičtí etici a právníci, tím méně vladaři a vojevůdci, pokud vím, nesestavili desatero správného vedení válek, které by jejich násilnému furore stanovilo meze, ale instinktivně cítili, že není všechno dovoleno.

Starověká náboženství války neodsuzovala (příkladem buď židovský Starý zákon); k povinnostem kněží patřilo před bitvou žádat bohy o přízeň a podporu. Tato tradice stále přežívá, svědčí o tom polní mše za první světové války; nepřátelská vojska se někdy paradoxně modlila k témuž bohu a střílela z pušek stejné firmy financované stejnou bankou.

2.

Začátek našeho letopočtu udává narození Ježíše Krista. Jeho učení se naprosto vymyká dobovým, předchozím i budoucím názorům na válku. V Mojžíšově desateru se sice objevují přikázání „miluj bližního svého jako sebe samého“ a „nezabiješ“, ale ve skutečnosti víra v Hospodina Izraelce ve válkách za obhajobu a šíření své moci vůbec neomezovala – vedli nesčetné války, aniž se starali o to, zda jednají v souladu s pravidly a zvyklostmi platnými pro obě strany. Naopak – Hospodinova pomoc, vykoupěná poslušností božímu zákonu, je zbavovala vší odpovědnosti. Plutarchos měl větší smysl pro meze válečné lsti a krutosti, než kněží, kteří psali knihy Starého zákona. Rozpor mezi nadčasovým desaterem a dobovou praxí se dá zrušit tím, že pojem „bližního“ vztáhneme jen na příslušníky „svého kmene“ – vyznavači jiných věr, božstev a model se ocitají na druhé straně, ty je dovoleno bez milosti potírat – ne-li po

dobrém, přesvědčováním, tak po zlém, válkou. Naproti tomu Kristovo poselství, nejostřeji vyjádřené v 6. kapitole evangelia sv. Lukáše, otevírá zcela nový morální prostor: „Milujte své nepřátele. Dobře číňte těm, kteří vás nenávidí. Žehnejte těm, kteří vás proklínají, modlete se za ty, kteří vám ubližují.“ (27–28) To je šokující výrok, který nemá ve své době, ani široko daleko v budoucnosti, obdobu. Jak si vysvětlit jeho radikální logiku či spíš pseudologiku, která jakoby jedním gestem odsuzuje velkou část Starého zákona někam do dávných dob, kdy platil příkaz „oko za oko, zub za zub“ a kdy použití válečné lsti a klamu patřilo k normálnímu, bezpříznakovému jednání? Je to nejodvážnější rétorická figura, hyperbola oxymóronu, zoufalý výkřik, kterým jeho autor chtěl vyburcovat svědomí lidí v dobách permanentních válek, kdy se vzájemně vraždily vzdálené i příbuzné kmeny, kdy vyznavači cizích i místních věr prolévali krev a bez milosti se zabíjeli – nejen pro půdu, majetky a moc, ale také pro slovo, odklánějící se od té jediné správné, posvěcené pravdy. Vyznavači Kristova učení, zejména jeho profesionální šířitelé v církvi, si s tímto poselstvím nevědí rady. Lidé, kteří uprostřed válečné hysterie a válek hlásali princip neodporování zlu (Chelčický, Tolstoj), smíření mezi národy (Jaur`es, Roland, Gándhí), požadavek pacifismu (Suttnerová, Zweig), nenásilného odporu (King) nebo zachování míru (John Kennedy, manželé Curieovi, Néhrú), bývali a někdy i dnes jsou předmětem úsměšků a opovrhování. Někteří (Jaur`es, Kennedy, King) za svou statečnost zaplatili nejvyšší daň.

3.

Pojem válečného zločinu vyvolává potřebu trestu. Hranice mezi zabíjením dovoleným a nedovoleným bývala vždy úzká. Ve starých dobách se otázka viny málokdy dostala na přetřes. Došlo-li k válce, vzájemné zabíjení zahrnovalo každého, kdo stál na druhé straně, nebylo zapotřebí rozlišovat vinu individuální od kolektivní. Byl to nacismus, který prastarý princip kolektivní viny vystupňoval do paroxysmu. Norimberské zákony postihovaly všechny židy na základě rasového principu. Nebraly v úvahu

skutečnost, že mnozí židé nevyznávali víru svých předků, cítili se být Němci a za první světové války osvědčili loajalitu k německé i rakouské monarchii. Když na konferenci ve Wannsee 20. ledna 1942 Reinhard Heydrich vyhlásil konečné řešení židovské otázky – fyzické vyhlazení židů bez jakýchkoli omezení a výjimek –, připadalo to i státnímu tajemníkovi ministerstva vnitra Wilhlemu Stuckartovi, tvůrci Norimberských zákonů, přitažené za vlasy.

Na druhé straně kolektivní vinu v praxi uplatňovali i politikové a stratégové západních mocností. Nic si nenamlouvejme – za války se nepřátelé ovlivňují a napodobují; vzájemně si předávají i ty nejhorší zakázané bojové prostředky a mravy. Dokládá to použití bojového plynu za první světové války: když zákeřnou zbraň použila jedna strana, proč by ji nemohla nasadit i druhá? Americká armáda přijela do Evropy se zásobou vlastního plynu; její zvláštní chemická brigáda čítala 500 mužů. Když se na začátku první světové války objevily ponorky a bojová letadla, někteří politikové i vojenští odborníci pochybovali, že by je bylo možno uplatnit ve válce – porušily by se tím mezinárodní dohody zakazující útočit na civilní obyvatelstvo. Hlasy odmítající nasazení ponorek a letadel nelítočná praxe války během krátké doby umlčela. Něco podobného se opakovalo za druhé světové války. Američtí piloti zpočátku odmítali plošné bombardování měst, ale když zjistili, že německá protiletadlová obrana jim způsobuje příliš mnoho obětí a škod, dali za pravdu svým zkušenějším anglickým kolegům a útočili na zalidněné oblasti bez ohledu na jejich strategický význam. Přijali strategii britského poradce Lindemanna, který přesvědčil Churchilla, že masivní oběti obyvatelstva přivedou Německo k bankrotu a kapitulaci. V USA dokonce vyhledali německého emigranta, architekta, který se podílel na výstavbě obytných čtvrtí v Berlíně, aby na střelnici v Nevadě postavil vzorek podobných domů; odborníci potom zjišťovali, který typ bomb je ničivější, který způsobí co největší požár a zkázu. Mezinárodní konvence uzavřené v Ženevě v letech 1906 a 1929

realita války smetla se stolu, učinila cárem papíru. Podle zákonů o dovoleném vedení války „útok proti civilním osobám a objektům nemůže ospravedlnit nic“, ani odvěta, která následuje po protivníkových nezákonných vojenských akcích. Plošné bombardování německých měst za druhé světové války bylo nejen porušením mezinárodních dohod, ale navíc nesplnilo očekávání. Churchill se domníval, že se spojencům podaří během osmnácti měsíců nepřetržitého bombardování zbavit jednu třetinu obyvatelstva střechy nad hlavou; předpokládal, že to povede k zhroucení týlu, který už armádu nebude s to podporovat. Očekávaný výsledek se nedostavil; neblahým psychologickým důsledkem tohoto „řeznictví“ (přezdívku „řezník“ si vysloužil generál Harris, velitel britského bombardovacího letectva) byla vzrůstající nenávist Němců vůči angloamerickým nepřátelům. Na konci války, zejména po porážce Paulusovy armády u Stalingradu v únoru 1943 a po vylodění spojeneckých vojsk v Normandii v létě roku 1944, mnozí Němci již věděli, že je válka prohraná, ale přesto nedošlo k žádnému masovému povstání vůči Hitlerovu režimu. Jak si to vysvětlit? Nebylo to tím, že Němci dospěli k závěru, že odnikud nemohou očekávat pomoc, jen od své armády a úřadů? V životě člověka se stěrává soukromý život se společenskou determinací. Co ještě zůstalo z individuálních zájmů Němců v pomalu se potápějícím monstře Třetí říše? Téměř nic – lidé se semkli, aby čelili společnému osudu. Jednali podle zákona kolektivní reflexe (termín Bechtěrevův odvozený z Pavlovovy teorie podmíněné reflexe). Němcům podvědomě docházelo, že naletěli a nebezpečnému krysařii, a hrůzy, které se na ně sesypaly, podvědomě považovali za trest. Kdo nesdílel tento pocit a ortel, octl se mimo, vyřazoval se z Volksgemeinschaftu, lidového společenství. Jen tak si lze vysvětlit, že ani bezprostředně po válce, ani v následujících desetiletích se nepodařilo vrátit čest desetitisícům dezertérů, vojáků, kteří byli zastřeleni za neuposlechnutí nesmyslných rozkazů. (Může být nesmyslnější a krutější smrt, než ta, která postihla vojáka zastřeleného pár dní před koncem války, protože odmítl vyhodit do vzduchu most nedaleko do své rodné vesnice?)

Generál Günther Blumentritt, který si vysloužil vojenské ostruhy za první světové války a za druhé se podílel na všech rozhodujících akcích wehrmachtu, byl po válce pověřen organizovat armádu Spolkové republiky. Tehdy s hrdostí konstatoval, že po drtivých porážkách u Stalingradu, Kurska, ani vylodění spojeneckých vojsk v Normandii, nedošlo v Německu k žádnému masovému odporu vůči režimu. S uznáním hovořil o tom, že země se ani po válce nepropadla do chaosu občanské války, nepostihla ji ztráta disciplíny, nezachvátil bratrovražedný třídní boj – „nouzové společenství všech postižených“ vzdorovalo destabilizujícímu principu plurality politických stran. Vysoce postavený velitel wehrmachtu, který byl vyslýchán Norimberským soudem, hodnotil poslušnost Němců k Hitlerovi i navzdory porážkám a závěrečné katastrofě (Treue ist unsere Ehre, Věrnost je naše čest) jako pozitivní fakt. Z tohoto prohlášení lze vyvodit dvojí závěr – spojenci vysoce oceňovali vojenskou disciplínu Němců nezávisle na tom, čím byla motivována, a oddanost k nacismu nepovažovali za skutečnost, která by byla sama o sobě trestuhodná. Jen tak si lze vysvětlit, že spojenci mohli své nepřátele během několika týdnů vnímat jako své potenciální spojence v boji proti východní despocii. (V 19. století to byla carova říše, ve 20. komunistická velmoc, dnes země oligarchů.) Tím, že mnozí Němci oceňují jednotu svého národa všemu navzdory, nepřímo potvrzují skutečnost, že všichni, až na zanedbatelné výjimky, nesou svůj podíl na vině. Nevyplývá z této jednoty skutečnost, že se v ní snadno skryli váleční zločinci? Na mnoha hřbitovech v Německu najdeme pomníky strůjců války vedle hrobů jejich obětí.

Záměrné a spektakulární porušování válečného práva ze strany nacistů a fašistů nepřekvapuje, vyplývá z jejich agresivní, nelidské ideologie. Ale proč političtí a vojenští představitelé západních demokracií odpovídali na Hitlerovu vyhlazovací válku (Vernichtungskrieg) stejným způsobem, proč bez skrupulí porušovali ženevské konvence? Pokud vím, ani po válce se tím nikdo nezabýval; vyhlazovací bombardování Drážďan a dalších měst v posledních dnech války se dodnes omlouvá a připisuje na

nevypočítatelný účet války. Ani použití atomových pum v Japonsku se nestalo předmětem zásadní diskuse. Cožpak bylo nezbytné použít zbraň, jejíž následky nebyl nikdo s to v plném rozsahu předvídat? Cožpak byla atomová puma menším zlem než bojové plyny a biologické zbraně? O tom, že se ve věci válečných zločinů používá dvojí metr, svědčí i události z poslední doby. Připomínám Obamovu hrozbu prezidentu Bašáru al-Assadovi na začátku občanské války v Sýrii; americký prezident pohrozil, že v případě, použije-li syrská armáda chemické zbraně, USA budou Sýrii bombardovat. Podobné rozhořčení vyvolala zpráva (ostatně nedoložená), že syrská vojska použila v dubnu 2017 proti vzbouřencům sarin. Prezident Trump, podnícen lítostivou reakcí své dcery Ivanka, se rozhodl al-Assada, kterého několik dní předtím nepovažoval za překážku mírového jednání, potrestat raketovým útokem. Uskutečnil vlastně záměr Hillary Clintonová, která měla ve svém prezidentském programu bombardování al-Assadovy Sýrie. Komu tím Trump vyšel vstříc? Proč nevyčkal výsledku šetření komise OSN?

4.

Skličující závěr této úvahy potvrzuje, že mezinárodní společenství nepovažovalo porušování válečných konvencí demokratickými státy za zločin; západní mocnosti usoudily, že proti Hitlerově agresi musí uplatnit biblické heslo: oko za oko, zub za zub, nebo spíše, jak to vyjádřil Bohumil Hrabal, za zub hned celou čelist. Ve statistikách světové války se dočteme, že Hitler při dobývání Stalingradu nasadil 600 bombardovacích letadel, která nepřetržitě celých sedm dní bombardovala město. Jiná statistika uvádí, že Američané při dobývání Říma, neopevněného města, použili víc leteckých pum, než kolik Němci za celou válku shodili na Londýn. Data z válečné kroniky vzbuzují další pochybnosti o tom, zda jsme vůbec s to pochopit a zhodnotit události, které zatřásly samými základy civilizace a kultury. Přesto, nebo snad právě proto, otázka nedovolených válečných prostředků a postupů nemůže být ponechána v

pološeru, nemůže se odkázat do nekontrolované sféry přidružených ztrát (collateral damages). Dnes, bohužel, neexistuje žádná všeobecně uznávaná autorita, která by přiměla státy světa k uzavření nových válečných konvencí, a která by byla s to je garantovat. Co může být větší obžalobou dnešní civilizace a světa, který se žene za globalizací světové výroby a trhu, ale naprosto zanedbává vzájemné dorozumění v oblasti duševního porozumění a míru? Pokud se v rámci evroamerické civilizace uvažuje o pokroku, ke slovu se dostává technika. Majitelé elektronických společností, kteří pomalu nevědí co s penězi, podporují vynálezy připomínající fantazie vědeckofantastických románů. Představa, že umělá a rozšířená inteligence nahradí lidský mozek a lidstvo zbaví dřiny, je právě tak scestná, jako názor, že nové závody ve zbrojení, nové účinnější a zákeřnější zbraně zaručí mír. Východisko ze slepé uličky, ve které se nalézá svět, mohou přinést společenské vědy, filozofické myšlení. Martin Heidegger, odpůrce moderní zmechanizované společnosti i jejích demokratických ideálů, v závěti prohlásil, že svět může spasit jen Bůh. Co mají lidé mezitím dělat, jak mají uspíšit příchod Mesiáše? Mají se oddat čekání, vyplněnému modlitbami a nostalgickým sněním o dobách, kdy ještě bohové neopustili člověka? S takovým fatalismem nesouhasí ani papež František, v jehož poslední encyklice *Laudato si* vydané 18. června 2015 někteří komentátoři našli stopy Marxovy kritiky kapitalismu.

5.

O všeobecné ztrátě právního a morálního vědomí, týkajícího se válečných zločinů a jejich potrestání, svědčí fakta týkající se použití chemických zbraní za první světové války Úmluvy v Haagu roku 1899 a v Ženevě 1907, jak známo, nepřiměly Němce, Francouzy ani Američany, aby jejich armády nepoužívaly a postupně nezdokonalovaly zakázané bojové plyny. Němci jako první použili chlór v roce 1915 v Belgii; rakouské armádě na konci války dodali nový plyn, před kterým běžné plynové masky

nechránily; významně to přispělo k zhroucení italské obrany při ofenzívě na Piavě roku 1917. Dodnes není jasné, do jaké míry císař Karel nese za tento válečný zločin osobní odpovědnost. Je známo, že po svém jmenování nařídil rakouským vojákům, aby jemu, Pánu války (Kriegherr), nejvyššímu představiteli říše a armády, složili novou přísahu. André Malraux zaznamenal unikátní svědectví o tom, jak byli němečtí vrhači plynových bomb šokováni, když je poprvé použili na ruské frontě. Dokonce se někteří odvážili překročit frontovou linii, aby postiženým poskytli první pomoc.

Pokud jde o porušování vojenských konvencí, situace za druhé světové války byla ještě horší. Zejména to byly elitní složky německé armády – zvláštní oddíly SS a vojenské policie, které se dopouštěly dosud nepoznaných, nemyslitelných válečných zločinů. Sama Hitlerova definice války jako vyhlazovací (Vernichtungskrieg) předpokládala masivní použití prostředků, které měly za cíl protivníka nejen porazit, ale zničit. Padlo jakékoli rozlišení vojenské a civilní sféry. Speciální jednotky na východní frontě systematicky vybíjely komunisty, židy, partyzány a každého podezřelého. To, co předvedly německé vyhlazovací oddíly za frontou v rokli Babí jar, kdy během dvou dnů postřílely přes 33 tisíc židů, přesahuje meze představitosti. A co hůř – tyto hekatomby nebyly s to německé úřady po válce důsledně prošetřit; s vyšetřováním se začalo až 15 let po válce a jen malý zlomek z tisíců válečných zločinců byl odsouzen. Adenauerova politika, která Američanům i Britům na prahu studené války vyhovovala, vycházela z toho, že německý národ vytvořil – zpočátku působením norimberských zákonů, později působením války – sjednocené společenství, v němž nebylo možné ani politicky účelné odělovat válečné zločince od řadových vojáků a občanů.

18 / O válečné vině

1.

Již jako chlapec jsem si nedovedl vysvětlit rozpor, na který jsem narazil při čtení Starého zákona. Hospodin na jedné straně vzkazuje lidem pomocí Mojžišových desek desatero přikázání, jejichž plnění je navzdory jejich apodiktčnosti, nebo právě proto, tak nesnadné, bible však straně druhé líčí a schvaluje nesčetné vyhlazovací a lstivě vedené války Izraelců se sousedními kmeny. Starozákonní kronikáři někdy přímo překypovali pomstychtivostí, nedovedli se nasytit slovy, jako pobít, padnout, dobýt, vypálit, vyloupit, vyhubit, zpusť, pronásledovat, pověsit na kůl, pohodit. Těmito slovy válečného zabíjení a msty se to v některých biblických knihách jen hemží. Cituji jen z nevelkého úryvku z knihy Jozue (8: 19, 21-22, 24-20). Kdybychom dali dohromady popisy a oběti krvavých a nelítostných starozákonních válek, dostali bychom neuvěřitelný soupis krutostí, výčty zničených měst a nespočetných hromad padlých. (V 8. kapitole knihy Jozue, 24 čteme, že po dobytí města Aj „Izrael pobil všechny obyvatele, muže i ženy“. Nikde není zmínka o dětech. Co se s nimi stalo? Ušetřili je, odvěkli, učinili z nich otroky, převychovali?)

Jak je to vlastně? Nezabiješ, nebo přece jen, když na to přijde, můžeš nebo dokonce musíš? Hřích, jeden ze základních kamenů křesťanské víry, je nerozlučně spjat s pojmem odplaty, trestu. Podle svatého Augustina, abych zůstal v okruhu křesťanského kréda, válka je ospravedlnitelná, když se lidé musí bránit před útočníky, kteří je chtějí zahubit. Když v roce 2002 zaútočila armáda USA na Irák, osmdesát elitních amerických politiků, vědců, spisovatelů, podnikatelů vydalo prohlášení, ve kterém tuto válku – nota bene s odvoláním na biskupa Augustina – ospravedlňovali jako válku obrannou. Ale Saddám Husajn

Spojené státy neohrožoval, a záminka, že má k dispozici chemické zbraně hromadného ničení, ani nařčení, že podporuje al-Kájdú, se nepotvrdila; odborníci to popírali od počátku. Clausewitz považoval pouze válku obrannou za spravedlivou, morálně přípustnou. Dokonce ani kancléř Bismarck, velký stratég německého sjednocení a rozpínavosti, si nedovolil hlásat útočnou válku. Dříve se monarchové nemuseli omlouvat za „své“ války, vládli přece z boží milosti, po dobrém (sňatky) i po zlém (válkami) rozšiřovali moc a slávu svých říší, kdo jim to mohl v starých časech vyčítat? Snad nějaký filozof, básník, utopista, snílek, ale tito blouznivci měli pouze pero a inkoust, žádná děla, žádný střelný prach. V dobách, kdy se z hlubin bídy a vrchnostenské svévole vynořila myšlenka lidských práv, musel si již každý panovník, ať král nebo prezident, dávat pozor, aby nebyl při hodnocení vzniku válečného konfliktu označen za iniciátora, agresora, viníka.

Válka George Bushe v Iráku se nedá ospravedlnit, byla vedena útočnými, mstivými (11/9), dobytelskými (ropa), nikoliv obrannými důvody. Situace v Iráku se Američanům i jimi dosazeným vládám vymkla z rukou, a dodnes není irácké území zbaveno zbytků hrdlořezů tzv. Islámského státu, proti nimž jsou teroristé al-Kájdý a podobných islámských sekt jen osamělci, spokojujícími se ojedinělými akcemi pomsty a hněvu. O počtech civilních obětí v neukončené a stále probíhající irácké válce máme jen přibližné odhady – američtí generálové sami přiznávají, že počítají jen ztráty vlastních vojáků. Totéž, v míře ještě větší, platí o čtyřicet let trvající válce v Afghánistánu.

2.

Ve starých dobách, kdy o válce rozhodovali monarchové, o vině se nemluvalo. Císařové a králové vládli „z boží milosti“, útoky proti jejich rozhodnutí se rovnaly rouhání. Karel Schwarzenberg, otec dnešního politika a majitele sedmi zámků, na začátku války přednášel v pražském

Kondakovově ústavu byzantských dějin o právu vládců tří původních biblických říší rozhodovat podle vlastního uvážení – právo dobývat nové državy a území bylo jejich nezadatelným právem. Monarchisté věřící v božské poslání císařů a králů považují obviňování dědičných vladařů za činy, k nimž je opravňovala jejich posvěcená hodnost, za nepřijatelné, nesmyslné.

Bitva u Hradce Králové svým rozsahem, použitím nových zbraní, zlepšených komunikačních a propagandistických prostředků i rozsahem lékařské pomoci byla do jisté míry předzvěstí první světové války. Ale prusko-rakouská válka, na rozdíl od války 1914–1918, nevzbudila diskuse o morálních otázkách týkajících se jejího vzniku a výsledku. Odhlédneme-li od podstatných rozdílů technického, strategického, teritoriálního a časového rozměru obou válek, největší změna je v katastrofálních důsledcích, kterými světová válka postihla civilní obyvatelstvo – nejen na frontě, ale i v týlu. Místa, kterými se prohnala válka na Královéhradecku, byla devastována, její důsledky jsou tam dodnes patrné. Ale důsledky této bitvy byly omezeny na ohraničené teritorium. Když se zpráva o porážce rakouského vojska večer osudného dne dostala do Vídně, císař byl rozhořčen, že Vídeňáci nepovažovali za nutné přerušit probíhající světské zábavy a radovánky a nenahradili je pietním uctěním padlých. Mocnář si dokonce posteskl, že české obyvatelstvo projevuje větší rakouský patriotismus, než obyvatelé hlavního města. Mýlil se: lidé, kterým válka odehrávající se před jejich očima ze dne na den rozvrátila život, nemohli být lhostejní, zatímco obyvatelé vzdáleného města byli rádi, že se neoctli v ohnisku války. Právě obrovské ztráty na lidských životech a neslýchaná devastace materiálních a kulturních hodnot během první světové války i po ní vyvolaly mezi lidmi postižených národů rozhořčení a hněv proti strůjcům takového neštěstí. Monarchové a ministři válčících států si již před vypuknutím války uvědomovali morální stránku věci. Proto se snažili již od počátku krize pečlivě utajit okolnosti, které je vedly k vyhlášení války – Hitler o pětadvacet let později se již takovou formalitou vůbec

nezabýval. Sledujeme-li krok za krokem diplomatickou výměnu názorů mezi rakouským a německým císařem, která probíhala v hektickém mezičase mezi sarajevským atentátem a vyhlášením války, nápadná je oboustranná péče vést jednání zcela mimo dosah veřejnosti a snaha, aby zapsaná slova nemohla být později vykládána v jejich neprospěch. Monarchové i jejich vlády si byli vědomi, že si jednou v budoucnosti veřejnost položí otázku, komu je třeba připsat odpovědnost za válku a její katastrofální důsledky.

Když v roce 1918 skončila válka, německý císař Vilém II. ani na okamžik nepochyboval, že nikdo proti němu nemůže vystoupit s obžalobou za vyhlášení války, a tím méně za zločiny, jichž se dopustila jeho armáda. Když však viděl, že vítězové, zejména Clémenceau, důrazně vznášejí otázku viny, prozřetelně se uchýlil na zámek v Doornu, kde mu na neutrálním území Holandska rodina Bentincků poskytla útulek.

3.

Starý zákon páté přikázání, jde-li jde o masové zabíjení za války, podivně relativizuje. Otázka viny se v evangeliu objeví v plném rozsahu až v kapitolách o soudu nad Ježíšem Kristem a vynesením hrdelního trestu. Pilát Pontský rozsudek smrti nad buřičem schválil, ale „umyl si ruce“ – odpovědnost za trest svedl na farizeje. Evangelista Matouš zaznamenal výrok, že židovští předáci vinu vzali nejen na sebe, ale i na své potomky: „Krev jeho na nás a na naše děti!“ (kap. 27, 25). Právě této Markovy zprávy se po staletí dovolávali křesťanští nepřátelé židů, antisemité staří i noví. Bud' jak bud', evangelium je ve věci viny za Kristovo ukřižování zcela nekompromisní; svatý Marek dokonce nastoluje princip kolektivní viny, která se navíc přenáší i na potomky. Zabývali se touto otázkou teologové, historikové, znalci etických principů a zákonů? Položili si otázku, proč se i v samém jádru křesťanské věrouky objevuje dědičný hřích jako princip kolektivní viny dovedený do nejzazších důsledků?

S odmítáním kolektivní viny se dnes setkáváme dost často. Příčí se i zásadám odvozeným z římského práva. Naproti tomu byzantské právo nadřazovalo trest nad princip individuální odpovědnosti. Dnešní soudní praxe navazuje na kodexy Justiniánovy doby: když jeden nebo víc členů skupiny poruší zákon, ale soudu se nepodaří pachatele identifikovat, celá skupina je osvobozena. V nacistickém Německu se uplatňoval drastický princip kolektivní viny a odplaty – za jednoho zabitého Němce zaplatí podezřelí stovkami hlav. V Stalinově Sovětském svazu se s ověřováním individuální viny také nijak nepárali, rozhodující bylo zničit nepřítele; že se přitom svezli nevinní, nehrálo žádnou roli – když se kácí les, létají třísky. (Stejného argumentu, jen ve zcela odlišném rámci, se drží islámští teroristé. Při útoku v pařížském Bataklanu zabili i několik muslimů, ale to jim starost nedělalo – odmění je Alláh pobytem v rajských zahradách.)

Patří do dějin hanebností, že se princip kolektivní viny uplatňoval na obou stranách fronty. Není dobré, když se někteří politici, novináři, historici snaží přehnanou kritikou kolektivní viny omlouvat ne snad jednotlivce, ale hned celé skupiny lidí, které markantně porušovaly nejen válečné právo, ale i základní pravidla lidského jednání. Sudetští Němci po válce, jakmile to dovolily okupační úřady, vyrukovali s obžalobou prezidenta Beneše, prohlásili ho za válečného zločince, který zavinil odsun sudetských Němců.

4.

Hans Grimm, Hitlerův oblíbený spisovatel, jeden z prvních ideologů nacismu, proslavený svou knihou Volk ohne Raum (Národ bez prostoru, 1926), po válce vydal spisek Dopis arcibiskupovi, v němž reaguje na smířlivá slova arcibiskupa z Canterbury adresovaná evropským národům. Grimmova odpověď je lamentem nad tragickým osudem německého národa, obhajobou dobovačné války; považuje ji za akt sebezáchovy ohroženého národa, který bojoval za atlantickou (Abendland) civilizaci

proti východním barbarům. Grimm obhajuje nacistickou ideologii, distancuje se od Hitlera, protestuje proti odsunu Němců z Československa a východních zemí a spojenecké velmoci obviňuje z toho, že pošlapaly vlastní princip sebeurčení národů a Němce vystavily utrpení, které nemá v novodobých dějinách obdoby. S podobnými proklamacemi vystoupily početné organizace vysídlených Němců. Grimm mluvil z duše mnoha Němcům, zejména těm, kteří byli odsunuti z Pobaltí, střední Evropy i odjinud. Primát v obviňování západních mocností, Československa a dalších států měli bezpochyby sudetští Němci. Bernd Posselt, sekretář jejich sdružení, na loňském sjezdu s neztenčenou vervou opakoval, že vina Čechů se netýká jen krutostí při odsunu, ale spočívá především v samém vyhnání, které nazývá „dlouho připravovaným válečným zločinem“. Někde vedle na tribuně nebo v sále seděl ministr Bělobrádek, Posseltův kamerad, a proti tomuto výroku, který zásadním způsobem podryvá integritu České republiky, neprotestoval. On jako místopředseda vlády, ani ministr Herman, který získal dlouhý potlesk sálu za omluvu „hrůzných podob zločinů části českého obyvatelstva“ při odsunu, nepovažovali za nutné reagovat na útok představitele sudetských organizací na samy základy poválečného uspořádání státu. Čím si to máme vysvětlit? Napadá mě jediná odpověď: oba, jak Posselta, tak Bělobrádka, Hermana a další spřízněné volbou pojí vyšší instance – katolická církev. Na této bázi se ruší národní i státní principy a zájmy. Zdá se, že i shovívavost a tolerance ministerského předsedy Sobotky vůči zmíněným útokům sudetských Němců vychází ze stejného postoje – klečí-li věřící katolíci v řadě před oltářem a modlí se k monstranci, co záleží na jejich národnosti, politických názorech, barvy pleti, sexuální orientaci?

Daniel Herman v proslovu na sudetoněmeckém sjezdu v roce 2016 hovořil o tom, že odsunem byl nad Němci z českého a moravského pohraničí vynesena kolektivní trest. Zatímco západní země se prý při zjišťování viny jednotlivců nedovolávaly kolektivní viny, československé

komunistické úřady trestaly šmahem za samu příslušnost k poraženému národu. Ve všech dobových dokumentech stojí, že odsun se nevztahuje na občany, kteří respektovali československé zákony a tváří v tvář nacistické moci se zachovali statečně. Proč Herman nerespektoval historické dokumenty a fakta? Chtěl se zavděčit účastníkům sudetoněmeckého sjezdu? Nebo tím vyjádřil dík za finanční pomoc, kterou oni posílají k nám prostřednictvím české pobočky katolického sdružení Ackemannngemeinde? (Je to jen shoda okolností, že on sám je předsedou této „sesterské organizace“?)

Bud' jak bud', s principem kolektivní viny, klíčové kategorie etiky i práva, se zachází nejednoznačně, podle toho, jak se komu hodí. V této věci je důsledný německý spisovatel Bernhard Schlink, proslavený románem Předčítač; ve svém bestselleru řeší otázku viny negramotné dozorkyně koncentračního tábora obžalované z válečného zločinu. Autor kolektivní vinu bezvýhradně nepopírá, považuje ji za platný historický fenomén; netvrdí to jako beletrista, ale jako profesor historického práva na Humboldtově univerzitě v Berlíně. To stojí za zamyšlení.

Dnes bychom se měli víc zabývat tragickými osudy Němců, bývalých občanů Československa, kteří vzdorovali nacistické propagandě. Většina z nich se stala obětí zvůle „roduvěrných“. Kde jsou jejich hroby? Kdo připomíná jejich statečnost? Kdo a kde uspořádá pochod na památku jejich oběti? Nikdo jim již, bohužel, život ani domov nevrátí, a neexistuje žádná společnost, která by připomínala jejich odvážné jednání v dobách nebezpečných, zbabělých a krutých.

19/ Přípravy na budoucí válku

1.

Jaká bude příští velká válka? Jaká bude její záminka a průběh? Jako rozbuška zřejmě nebude stačit sestřelení civilního ani vojenského letadla (malajského nad východní Ukrajinou v roce 2014 a ruského bombardéru v blízkosti turecké státní hranice). Někteří atlantičtí komentátoři dodnes litují, že prezident Obama nevyužil vhodné příležitosti podniknout v roce 2013 ničující letecký útok proti jednotkám Bašára al-Assada. Dnes provokativní testy atomových bomb severních Korejců vzbuzují obavy; doufejme, že samy o sobě válečný střet nevyvolají. Napětí na obou stranách krotí vědomí, že nikomu se nepodaří zabránit, aby se konfrontační válka nezměnila v absolutní, to znamená atomovou. Představa, že by Kim Čong-un chtěl o své vůli vyvolat válku, je nesmyslná – sobě i miliónům svých lidí by připravil zánik. Trump nerozvážně stupňuje slovní agresi – odpovídá to roli ostrého chlapíka, kterou hraje –, ale válku si nepřeje.

Na druhé straně prohlášení Američanů i Rusů, že v případě nutnosti použijí atomovou zbraň, zní zlověstně. Zdůvodňují to tím, že by jim konvenční zbraně nezaručily bezpečnost, ani převahu. Američané se, ostatě, nikdy netajili s tím, že ve vhodné chvíli budou připraveni provést nečekaný masivní útok, který by ze dne na den, z hodiny na hodinu vyřadil možnost odvetného úderu. Představitelé Sovětského svazu prohlašovali, že atomovou zbraň použijí výlučně jako obranný a odvetný prostředek. Putin se však netají tím, že v případě akutního nebezpečí se nebude zdráhat použít atomové střely, dokonce preventivně.

Stratégové na obou stranách si za již za studené války uvědomili několik zásadních aspektů možné atomové války. Jde o následující zjištění. Při velkém vojenském střetu bude použití atomových zbraní nevyhnutelné. Konkrétní válka se změní v absolutní – jakékoli předpokládané racionální cíle útoku budou nahrazeny vyhlazovacím bojem – kdo s koho. Atomová válka nezná vítěze, jen poražené. Její důsledky se nedají odhadnout, ve hře bude příliš mnoho neznámých a nepředvídatelných momentů. Dnešní stav atomové výzbroje rizika velké války zesiluje. Čím víc se váha a rozměry atomové bomby zmenšují, tím víc menších střel se vyrábí pro taktické použití. Čím větší pravomoc získávají velitelé na nižších stupních, tím víc se nebezpečí atomové války zvyšuje.

Chomsky, Hawking a mnozí další špičkoví vzdělanci i obyčejní lidé, které znepokojuje dnešní stav světa, považují hrozbu atomové války za jedno ze tří nebezpečí, ohrožujících existenci lidstva. Tou druhou je klimatická hrozba a třetí prohlubující se propast mezi hrstkou bohatých a „zbytkem“ lidstva. Zmírní vědomí, že atomová válka nemůže mít vítěze, agresivní sklony politiků a stratégů? Pozorujeme-li jestřáby podléhající sadomasochistické vášni (senátora McCaina; některé představitele americké politiky a armády; distopisty topící se v penězích, plánující radikální „pročištění“ světa; ukrajinské ultranacionalisty, nemluvě o islamistických šílencích) nemůžeme spoléhat na zdravý rozum, ani na pud sebezáchovy vštípený každému živočišnému druhu. Oliver Stone, který dobře zná mentalitu svých Pappenheimských i psychologii ruských politiků, má za to, že zárukou míru mezi oběma velmocemi je rovnováha sil. Bezpochyby je to pravda: kdo by dnes spoléhal na neustále odkládané mírové rozhovory, na výměnu názorů, jež by vedla k oboustrannému kompromisu? Dnes se navíc prosazuje spíše riskantní omezování odzbrojovacích iniciativ. Nasnadě je otázka: na jaké úrovni se má rovnováha ustálit? Dojde-li k eskalaci ve zbrojení, budou-li američtí zbrojaři, bohatí petrolejoví šejkové a ostatní držitelé přebujelé vojenské

moci nutit chudší Rusy k obnovenému závodění v nebezpečné hře s ohněm, může nastat situace, kterou symbolizuje řecký mýtus o Damoklovi. Kdo nemá zájem omezit rovnováhu sil na rozumné úrovni? Kdo hrozí vypovědět smlouvu o odzbrojení, kterou uzavřel prezident Reagan s Gorbačovem? Cui bono – komu to prospívá? Odpovězme: generálním štábům armád, zbrojařům parazitujícím na bohatství státu, šéfům výzvědných služeb, ideologům a propagátorům války a deprivantům různých barev, kteří v násilí vidí svůj živel.

2.

Jedním ze symptomů příprav potenciální války v Evropě je cílevědomá kampaň namířená proti Rusku. Ani zdaleka mi nepřijde na mysl, že by politická, hospodářská, sociologická a kulturní situace v Rusku nezasluhovala kritického posouzení. Je to země oligarchů, kteří se po rozpadu Sovětského svazu uchopili v rozpadávající se říši moci. Paradoxní je, že tento proces byl pohrobkům komunismu naordinován americkými poradci: chicagští hoši, věrozvěstové nového světa vševládnoucího trhu, vstoupili na scénu připravenou velkým třeskem rozpadu komunistické velmoci. Ukázalo se, že pokus o svobodu slova (glasnost) znemožnil rozumné hospodářské reformy. Šoková terapie, kterou šéfové v americkém zákulisí považují za nezbytný předstupeň neoliberální hospodářské revoluce, uvedla rudou říši do totálního zmatku. Nevím, proč Timothy Snyder považuje volby v roce 1990 za první a poslední svobodné volby v bývalém Sovětském svazu. Nemusíme být znalci dějin Ruska, abychom si uvědomili, že lidé vůbec nebyli připraveni na svobodné volby. Na základě jakých zkušeností a znalostí měli volit? Kde měli v nedávných i dávných ruských dějinách hledat příklad? Výsledek voleb dopadl podle toho – mnozí voliči vyzvedli podivné figury, například Žirinovského, šejdíře, který dodnes převádí v Dumě svá šaškovská čísla. Putin není a ani nemůže být demokratem západního typu – to by ho oligarchové spolu s žirinovskými roznesli na kopytech. Putin je osobnost přechodu, snaží se

uvést rozlehlou zemi do pořádku a dobře ví, že je to běh na dlouhou trať, že se nic nedá lámat přes koleno. Vítěze studené války popudil, když dal najevo, že Rusko pomalu mění hliněné nohy za železné a že s ním západní i východní mocnosti musí počítat jako s rovnocenným partnerem. Nebyla to od něho drzost a nerozvážnost? Kdekoho v Americe i v Evropě rozladil; lidem z Pentagonu, Mezinárodního měnového fondu, z CIA a Wall Streetu vadilo, že se ruská uzda příliš uvolňuje, Francouzi se dosud nezbavili napoleonských traumat a Němci hitlerovských. Na šachovnici se objevil ukrajinský střelec; američtí i němečtí protivníci Ruska si vzpomněli na Bismarckovu radu: chceš-li dobýt Rusko, použij Ukrajinu jako trojského koně. Není třeba vypočítávat klíčové události roku 2014 – Majdan, pád Janukoviče, obsazení Krymu, povstání v Donbasu, sestřelení malajského letadla, válka v Sýrii, hrozící a vzápětí zažehnaný konflikt v Turecku. Dost materiálu na rozpoutání negativní propagandy. Jaký je její cíl?

Zdiskreditovat nejen Putina, ale i ruský stát a národ. Rusko jako by se vzdalovalo až někam daleko do ásijských stepí a tunder. Vyrojili se znalci, kteří nás denně zásobují zprávami, převážně negativními. Chcete-li získat objektivní pohled na život v Rusku, musíte se obrátit na odborné časopisy, na internetové zprávy nebo na zahraniční tisk. Jaký je smysl této nápadné disproportionce? Přeháníme, považujeme-li ji za součást psychologické přípravy na budoucí konflikt? Každému vojákovi se lépe nastupuje do války proti nepříteli, o němž je přesvědčen, že je méněcenný, nekulturní, zaostalý. Když Němci v třicátých letech četli ve *Völkischer Beobachter* hrůzostrašné zvěsti o ruských židobolševicích, snáze pochopili, že nejde jen o to je porazit, ale že je třeba je zničit, vyhladit, zlikvidovat jako škůdce civilizace. Je Rusko opravdu země „tisíců odstínů černě“, v které se nenajde nic světlého, povzbuzujícího, nic, co by svědčilo o tom, že patří do Evropy? O tom, jak to vypadá v Americe, jsme denně informováni; starší se o to nejen naše mediální kanály, ale i záplava hollywoodských filmů, před nimiž v našich televizních stanicích, ani v sálech biografů není úniku. Tématem naprosté většiny z nich je násilí, hrozba, nebezpečí, strach. Pomocí bondovek a jiných podobných seriálů se uspokojuje voyeurská

potřeba veřejnosti dívat se na neuvěřitelné scény hrdinství, hrůzy, strachu, technických vymožeností, luxusu. Současně se však prostřednictvím této lákavé podívané vštěpuje, někdy nenápadně, jindy otevřeně, vědomí, že nepřítel v daleké cizině na východě čeká na vhodnou příležitost, aby bohatou zemi napadl, zbavil svobody a blahobytu. Tak se divákům spolu s medem zábavy podává také ricinový olej politické propagandy. Objeví-li se někdy filmy, které kriticky zobrazují americkou společnost, jejich distribuce je omezena. Platí to zejména o filmech Olivera Stonea; jeho seriál o dějinách USA, přinášející řadu šokujících informací, běžel v nočních hodinách a chtěl-li někdo shlédnout jeho film Snowden, odhalující odpudivé zákulisí jedné americké výzvědné centrály, musel pracně hledat, v kterém komerčně méně zaměřeném biografu jej promítají.

3.

Pro rusofoby hranice Evropy leží mezi Ukrajinou a Ruskem. Čteme-li některé publicisty, máme dojem, že Rusko je zcela jiný svět a jeho odlišný životní styl ohrožuje západní civilizaci. Není to pouhá novinářská fráze, s tímto výrazem se setkáváme v oficiálních dokumentech americké armády a NATO. Za studené války se nebezpečí z Východu nazývalo komunismem, dnes nic podobného z Ruska nehrozí (při křtinách jeho dnešní kapitalistické transformace byly ostatně bdělé sudičky z USA), tak je nutno vytvořit jiný nebezpečný rozlišující předěl. Vracíme se k starým mýtům, zrozeným převážně v germánských lesích, o východních barbarech. Zdá se, že některým politikům v Berlíně a Bruselu životní styl muslimů dokonce vadí méně, než ten ruský. Vidí v něm prvky despotismu, nacionalismu, nesnášenlivosti. Jan Neruda před více než půldruhým stoletím psal o tom, že v carském Rusku „se škvíří otroctví ve všech formách svých“. Dnes jakoby se to otroctví vtělilo do bolševictví a odtud přeskočilo do Putinova Ruska. Zbývá vysvětlit, jak se mohly západní mocnosti spojit se Stalinovým Ruskem v boji proti nacistickému Německu.

Autorům zabývajícím se druhou světovou válkou přijde někdy zatěžko přiznat, že největší tíha bojů s Třetí říší ležela na Rusech a ostatních národech SSSR. (Při osvobozování Plzně padl jeden voják, zatímco třeba jen v Olomouci najdete na nevelké ploše vojenského hřbitova hromadný hrob několika set ruských vojáků.) Ale všechno se dá snadno zamluvit přívalem apokalyptických zpráv o Stalinově éře, o tom, jakých zvěrstev se sovětsí vojáci dopouštěli na Němkách a jak se mírotvorci po válce (Stalin, Beneš, ale i Churchill) dopouštěli plánovaného vyvražďování sudetských i pobaltských nebo transylvánských Němců. Tady nejde jen o přepisování vzniku, průběhu a výsledku druhé světové války, ale o kypření informační půdy pro tu možnou třetí. Požadavkem chvíle se stává výstavba pomyslné informační zdi, která by chránila evropské země před nebezpečnou nákazou z Východu. Na ministerstvu vnitra vzniká cenzurní úřad, který nás má chránit před záludnými ruskými dezinformátory. Máme se nač těšit. Vysílá-li naše televize norský seriál o tom, jak Rusko okupovalo mírumilovnou zemi na severu, pak smyslem a efektem tohoto filmu je přilévat olej do ohně, zvyšovat válečnou hysterii. Podobnou funkci hraje i Houllebecqův román, který líčí důsledky vítězství radikálního Muslimského bratrstva v nepřilíš vzdálených volbách ve Francii. Kdo postrkuje pomyslnou ručičku dějin k nebezpečné hodině dvanácté? Kdo záměrně šíří nenávist mezi národy? Cui bono?

4.

Na otázku, jak bude vypadat příští velká válka, nedovedu odpovědět. Přesně to neví ani ideologové a stratégové, kteří ji připravují nebo se na ni chystají. Důležitou roli v ní budou hrát zbraně nové elektronické nebo kybernetické generace. Střely dlouhého letu odpalované z pohyblivých základů nahradí bombardovací letadla. Kvantita zbraní nenahradí jejich kvalitu. Moment překvapení bude oslabován přípravou obrany a předvídaním útoku. Čím složitější bude příprava a vedení války, tím víc se

ke slovu dostane náhoda. Podle Clausewitze k válce neodmyslitelně patří nepředvídatelné faktory, které žádný stratég nemůže předem určit. Platilo-li to v dobách manufakturní války, oč víc to platí v éře pokročilé technologie. Nahodilosti budoucí války nelze vypočítat, ani když v Silicon Valley sestrojí přístroje vybavené umělou inteligencí, které v lecčems překonávají schopnosti lidského mozku. Čím víc bude země vybavena dokonalými technologickými aparáty, tím bude zranitelnější. Přežijí ti, kteří budou mít základní životní potřeby v dosahu ruky.

Válka není hra, která se řídí přesnými pravidly. Budoucí střetnutí se neomezí na jedno teritorium, rozlije se do všech stran, obranné operace se nebudou lišit od útočných, a nevím, zda bude na obou stranách dostatečné množství krytů, které by poskytly politickým a vojenským elitám bezpečné útočiště. Během studené války jeden stratég v Pentagonu uvažoval: zůstane-li po válce na bojišti víc Američanů, znamená to, že jsme vyhráli. Příště již nepůjde o počet lidí, kteří přežijí, nýbrž o to, zda přeživší budou v zamořeném světě vůbec moct existovat, žít. Přesto udivuje, s jakou snadností někteří lidé hovoří o válce jako o události, která jakoby byla už za dveřmi, jako o hrozbě, kterou je možné zažehnat jen účinnějšími a početnějšími zbraněmi a účinnější propagační a dezinformační činností. Kdykoli narazím na tvrzení komentátorů–panikářů, že válka je už na spadnutí, že nepřítel už nás má na mušce svých atomových ramp, ptám se, jaké důvody je k tomu vedou. Varování před katastrofou, nebo přání, aby se dostavila? Připomíná se staré latinské pořekadlo – si vis pacem, para bellum, chceš-li mír, připravuj válku. Je s podivem, jak si angličtí a francouzští politici a generálové ve třicátých letech minulého století tuto poučku neosvojili, jak se zdráhali připravit se na válku (v Anglii ještě v roce 1938 Sir John Simon, kancléř pokladu, škrtl z rozpočtu na zbrojení 200 miliónů liber – požadovanou částku prý „země nemůže snést“), přestože Hitlerovo zbrojení a nacistická propaganda nevěstily nic dobrého: válka byla na spadnutí. Dnes jsme naproti tomu

svědky paradoxního stavu, kdy se zbrojí téměř napřetržitě a zbrojaři a generální štáby vítají každou záminku, aby z poplatníků vyždímali miliardy na své řemeslo, jehož cílem je – ničit. Potřeba a vášeň zbrojit je symetrická: zatímco mluvčí NATO prohlašují, že Rusko se nebezpečně blíží k hranicím NATO (svědčí o tom obsazení Krymu, Jižní Osetie a Abcházie), Rusové zase tvrdí, že vojenské základny NATO se přesouvají blíž k Rusku. Pohledem na mapu zjistíme, že ani obsazené kavkazské země, ani Krym neleží na západ od Moskvy. Posiluje-li Rusko své hranice, provádí přesuny vojsk na svém území. (Moskvu dělí od Gruzie 2000 km, Krym 1400 km, zatímco od polských hranic je 1000 km a od Ukrajiny pouhých 500 km. Jak daleko jsou ruské hranice od Bruselu, jak daleko je Tallin od Washingtonu? Hranice Estonska leží co by kamenem dohodil od předměstí Petěrburgu, zatímco od hlavního města USA jsou vzdáleny – 8000 km.) Kdo se ke komu přibližuje? Na námitku Rusů, že NATO obkličuje Rusko, mluvčí aliance na varšavské konferenci odpověděli, že to není pravda, protože Západ hlídá jen nepatrnou část hranic největší země světa měřících mnoho desítek tisíc kilometrů. Na tento argument se nedá reagovat jinak než pokrčením ramen.

V dnešním světě už řadu let hoří válečné požáry; televize a další média přinášejí denně reportáže z bojišť, už jsme si zvykli na rozbombardovaná města, hloučky zoufalých lidí v troskách, bojovníky ověšené zbraněmi i na chirurgicky přesné zásahy dronů připomínající scény ze sci-fi filmů. Už jsme si zvykli na barbarské popravy zajatců, tisíce běženců v Německu, Itálii, Francii, na Balkáně, drásavé záběry zabitých a utonulých. Už jsme si zvykli na politiky, novináře, moderátory, vojenské a jiné odborníky, jak varují nevědomou veřejnost před zákeřným nepřítelem, jak vyzývají k bdělosti, jak volají po vyšších nákladech na zbrojení, jak zneužívají dobročinné organizace, nařizují přesuny vojsk, pořádají manévry, zakládají vojenské základny a informační centra, uvádějí atomové zbraně do pohotovosti. Už jsme si zvykli.

Podle hrstky lidí za oponou se přesto ještě česká veřejnost nedostatečně bojí Putina a ruských vojsk, stále je ještě málo bojovná, stále v ní doutnají bacily pacifismu a míru. Z nedávno vysílaného dokumentárního filmu o bitvě u Stalingradu mně utkvěl jeden „detail“: Luftwaffe na začátku operace po celý týden posílala nad město 700 bombardérů; počet bojových letů před nástupem se odhaduje na 2000. Dovedeme si představit, jakou spoušť desetitisíce bomb za pár dní napáchalo? Má lidský rozum vůbec nějaká měřítka, aby obsáhl propast hrůzy, do nichž Hitlerova agrese vrhla Evropu a svět? Ptám se, co ne tak dávno přimělo prezidenta Gaucka srovnávat Putina s Hitlerem? Snad vzpomínka na dětství, kdy se v posledních dnech války s lítostí zbavoval vlajek, medailí, vyznamenání a jiných symbolů německé armády a Třetí říše? Dovedu si představit jeho žal, když oplakával svého otce, kterého po válce lidé ze sovětské NKVD odvěkli jako vyzvědače a zlikvidovali. V závěru války nebylo obtížné připsat katastrofu Německa Hitlerovi na vrub. Ale oblíznější bylo vidět v sovětských vojácích osvoboditele. Důsledkem toho je, že po letech, kdy se znovu vynořuje východní nebezpečí, některým bývalým obdivovatelům führera nic nebrání urážet politika, za kterým stojí přes osmdesát procent obyvatel jeho země. Nic naplat. V očích hlasatelů války jsme stále ještě příliš v zajetí mírových iluzí. Diplomat a bývalý šéf charitativně–výzvědné organizace to již před lety (21. 1. 2003) vyjádřil výrokem – „pacifismus se šíří jako mor“. Tento výrok by se měl, jak říká Werich, tesat, ale ne na desky cti, nýbrž hanebností. Kdyby existovala Nobelova cena války, i u nás by se našlo několik kandidátů.

5.

Když jsem uvažoval, čím zakončit seriál* o teorii a praxi války, vzpomněl jsem si na rozhovor, který jsem měl před více než čtyřiceti lety s panem Jelinkem v Amersfoortu. Pan Jelinek se narodil na jižní Moravě, studoval a

usadil se ve Vídni, po anšlusu, připojení Rakouska k Německu, našel útočiště v Holandsku; tam ho po okupaci v roce 1940 čekala deportace do Osvietimi; naštěstí koncentrák přežil a mohl se vrátit do Holandska, kde pracoval jako inženýr chemie ve městě proslaveném malířem Mondriaanem a architektem Rietveltem. Pan Jelinek procestoval celou Evropu, znal Ameriku, kde měl mnoho přátel, byl všestranně vzdělaný, díval se na svět kolem z odstupu. Jednou přišla řeč na válku. Bylo to v době, kdy se zdálo, že studená válka se každou chvíli změní v horkou. Ptal jsem se, co o tom soudí. Přešel do roviny filozofické úvahy: „Člověk je od přírody dravec. V některých vzácných chvílích se dovede povznést nad své druhové vymezení a stává se člověkem. Kristus se dokonce odvážit vyslovit takovou drzost jako – milujte své nepřátele! Nepochybně to byla provokace, zoufalá reakce na nepřetržitý řetěz válek, zabíjení, plundrování, ničení a pálení.“ Po chvíli pak dodal: „Jde o to, zda se člověku–dravci podaří zbavit se svého pudového nutkání.“ Immanuel Kant tutéž myšlenku vyjádřil ve filozofickém traktátu K věčnému míru otázkou: překoná lidský rozum nástrahy pudů, překoná humanita temnou stránku přirozenosti?

Dříve byly ve hře kmeny, národy, civilizace. Dnes obyvatelnost planety.

** Eseje o válce vycházely na pokračování v elektronické edici Literárních novin od 4. 4. 2014 do 13. 1. 2017 pod titulem Poznámky o fenomenologii války. Text byl opraven a doplněn k datu 15. září 2017. Děkuji redaktorovi Mirkovi Raduševiči i dalším přátelům a čtenářům, kteří mě při této práci podporovali. MG*

Ediční poznámka

Prof. PhDr. Mojmír Grygar, CSc. (* 1929), český literární vědec a historik, studoval u Jana Mukařovského. Od roku 1954 pracoval v Ústavu pro českou literaturu ČSAV, nejprve jako aspirant, od roku 1957 jako vědecký asistent, od roku 1961 jako vědecký pracovník (CSc. 1961 prací Umělecká reportáž jako literární druh) a později vedoucí oddělení teorie literatury. V letech 1969–1971 působil jako hostující profesor Slovanského semináře univerzity v Amsterdamu a po rozhodnutí zůstat v cizině natrvalo se zde 1971 stal vědeckým pracovníkem, později univerzitním docentem (do roku 1993, kdy byl penzionován). Založil zde studium bohemistiky jako hlavního oboru (přednášel rovněž na katedře rusistiky), podílel se na organizaci tzv. Českých dnů, s nimiž se pojilo pořádání tematických vědeckých sympozií, věnovaných tvorbě Václava Havla (1980), Jaroslava Haška (1983), Jaroslava Seiferta (1985), Bohumila Hrabala (1987), Jana Amose Komenského (1992) aj. Od začátku 70. let je členem Nizozemské literárněvědné společnosti a AILC (Mezinárodní společnost srovnávací literatury) a od roku 1980 Společnosti pro vědu a umění (USA). Od roku 1991 vyučoval na domácích univerzitách (mj. v Praze a Olomouci). Vydal mj.: Umění reportáže (studie, 1961); Rozbor moderní básnické epiky (studie, 1970); Terminologický slovník českého strukturalismu (1999); Trvání a proměny (soubor studií, 2006) atd.

Soubor esejů *Poznámky k fenomenologii války* je velmi vrstevnatým a komplexním pohledem na téma války – v minulosti, přítomnosti a možné budoucnosti. Autor zde splétá důmyslnou kompozici z mnoha historických faktů, nachází společné rysy válek tehdy a nyní, pojmenovává a dešifruje jednotlivé fenomény, zejména otázku viny, oběti, historické odpovědnosti. Při četbě jeho úvah, při vši jejich věčnosti a přesnosti, nutně čtenáři mrazí, neboť si uvědomí, jak blízko máme k hrůze války i my a dnes, tak vzdálení od světové války předchozí a po tolika letech důvěry v to, že se nic podobného už nebude opakovat.

Obsah:

Peníze – krev války

Války z milosti boží

U zrodu války

Nesnesitelná lehkost války

Tah na Východ

Politik a válečník – kdo z koho?

Davová nákaza

Voják svědomí

Voják odvedenec

Voják profesionál

Voják jako potrava

Asymetrie války

Hybridní kontury válek

Atomová puma – porodní bába studené války

Předpoklady a dědictví studené války

Mávnutí motýlího křídla a terorismus

Válečné zločiny

O válečné vině

Přípravy na budoucí válku

Ediční poznámka